

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI'DAN 1971'E TÜRKİYE'DE SOSYALİST MUHALEFET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAYRETTİN CİBA

DANIŞMAN
Doç. Dr. FATİH TUĞLUOĞLU

AKSARAY 2022

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI'DAN 1971'E TÜRKİYE'DE SOSYALİSTMUHALEFET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAYRETTİN CİBA

DANIŞMAN
PROF. DR. FATİH TUĞLUOĞLU

AKSARAY 2022

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

YAZARIN

Adı: Hayrettin

Soyadı: CİBA

Bölümü: Tarih

İmza:

Teslim tarihi:

TEZİN ADI

Türkçe Adı: Osmanlı’dan 1971’e Türkiye’de Sosyalist Muhalefet

İngilizce Adı: Socialist Opposition in Turkey from the Ottoman Empire to 1971

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Hayrettin Ciba

İmza:

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JÜRİ ONAY SAYFASI

Hayrettin Ciba tarafından hazırlanan "Osmanlı'dan 1971'e Türkiye'de Sosyalist Muhalefet" başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabuledilmiştir.

İMZA

Danışman: (Doç Dr. Fatih Tuğluoğlu)
(Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Aksaray Üniversitesi) ……………

Üye: (Dr. Öğr. Üyesi Osman Okumuş)
(Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Aksaray Üniversitesi) ……………

Üye: (Prof. Dr. İsmet Üzen)
(Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Çankırı Karatekin Üniversitesi) ……………

Tez Savunma Tarihi: 04/02/2022

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ………………tarih ve…………………… sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler EnstitüsüMüdürü
Doç. Dr.Sevilay USLU DİVANOĞLU
İmza

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Osmanlı'dan 1971'e Türkiye'de Sosyalist Muhalefet

(Yüksek Lisans)

Hayrettin CİBA, AKSARAY 2022

ÖZET

Çalışmamızın konusu, Osmanlı'dan 1971'e Türkiye'de sol/sosyalist hareketin mücadelesi ve çabalarıdır. Osmanlı son dönemlerinden başlayan çalışma 1960 öncesi ve sonrası Türkiye'de sosyalist muhalefeti incelemiştir. Çalışmada ilk bölümde sosyalizmin Anadolu'da ortaya çıkışı, ilk işçi örgütlenmeleri, ilk sosyalist partiler, milli mücadele dönemi sol düşünce ve sosyalizmin yasaklanmasıyla illegal faaliyet dönemi anlatılmıştır. İkinci bölümde ise 1960 darbesi, Doğan Avcıoğlu ve faaliyetleri, birtakım sosyalist dergi ve gençlik hareketleri incelenmiştir. Sosyalist ideoloji, kendisine ancak 1961 Anayasasının getirdiği özgürlükler sayesinde uygun ve meşru zemini bulabilmiştir. Türkiye İşçi Partisi'nin 1961 sonrası siyasete çıkması ve sosyalizmin artık parlamentoda 15 milletvekili ile temsiliyet hakkı kazanması Türkiye soluna büyük ivme kazandırmıştır. Önceleri önemsenmeyen, yok sayılan sosyalizm Anadolu'da varlık mücadelesini göreceli olarak başarmıştır. 1961 anayasası sonrası demokratik ortamda parlamenter mücadele ile sosyalizmi ülkeye getirmek isteyenler, 1965 sonrasında meşru olmayan yöntemlere başvurmuşlar, bazı gençlik yapılanmaları silahlı mücadeleye girişmiş, Doğan Avcıoğlu gibi bazı aydınlar ise askeri darbe ile sosyalizmi iktidara taşımaya çalışmışlardır. Sonuç olarak 1971 tutuklamaları ve yargılanmalar ile bu mücadele hüsranla sonuçlanmıştır.

Bilim Kodu: 118101

Anahtar Kelimeler: Sosyalizm, Komünizm, İşçi, Köylü, Sol

Sayfa Adedi: 70

Danışman: Doç. Dr. Fatih Tuğluoğlu

AKSARAY UNIVERSITY

SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Socialist Opposition in Turkey from the Ottoman Empire to 1971

(M. A. Thesis)

Hayrettin CİBA, AKSARAY 2022

ABSTRACT

The subject of our study is the struggle and efforts of the left/socialist movement in Turkey from the Ottoman Empire to 1971. The study, which started from the last period of the Ottoman Empire, examined the socialist opposition in Turkey before and after 1960. In the first part of the study, the emergence of socialism in Anatolia, the first workers' organizations, the first socialist parties, the period of national struggle, leftist thought and the illegal activity period with the prohibition of socialism are explained. In the second part, the 1960 coup, Doğan Avcıoğlu and his activities, some socialist magazines and youth movements were examined. Socialist ideology was able to find a suitable and legitimate ground only thanks to the freedoms brought by the 1961 Constitution. The emergence of the Workers' Party of Turkey into politics after 1961 and the fact that socialism now has the right to be represented in the parliament with 15 deputies gave great impetus to the left of Turkey. Socialism, which was ignored before, has relatively succeeded in the struggle for existence in Anatolia. Those who wanted to bring socialism to the country through parliamentary struggle in the democratic environment after the 1961 constitution resorted to illegitimate methods after 1965, some youth organizations started an armed struggle, and some intellectuals such as Doğan Avcıoğlu tried to bring socialism to power with a military coup. As a result, this struggle ended in failure with the 1971 arrests and trials.

Science Code: 118101

Keys Words: Socialism, Communism, Worker, Peasant, Left

Religion Page Number: 70

Supervisior: Doç. Dr. FatihTuğluoğlu

ÖNSÖZ

Ernst Toller'e göre "Tarih: kazananların propagandasıdır." Ya da benzeri olarak Bernard Shaw'ın dediği gibi; "Yenilenlerin tarihini de yenenler yazmıştır." Bu çalışma, Anadolu'da sosyalist düşüncenin başlangıcından 1971'e kadar olan öyküsünü anlatmaktadır.Türkiye'de resmi olarak sol düşüncenin ortaya çıkışı 1908 olarak tarihlendirilse de sosyalizmin izlerini Anadolu'da 1870'li yıllardan sonra görebilmek mümkündür.Sol düşünce, Türkiye tarihinde önceleri yok sayılmış, baskılanmış, sonraları ise yasaklanmış ve susturulmuştur.

Çalışmamda katkılarından dolayı başta danışman hocam sayın Doç. Dr. Fatih Tuğluoğlu'na, tez sürecinde hep yanı başımda duran kedim Gülnihal'e, maddi ve manevi her zaman yanımda olan arkadaşım Cengiz Güler'e, desteğini esirgemeyen tüm dostlarıma teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

Age: Adı geçen eser

Agm: Adı geçen makale

Agt: Adı geçen tez

AP: Adalet Partisi

Bkz: Bakınız

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

DP: Demokrat Parti

FKF: Fikir Kulüpleri Federasyonu

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

OSF: Osmanlı Sosyalist Fırkası

s.: Sayfa numarası

S.: Sayı

SKD: Sosyalist Kültür Derneği

TDK: Türk Dil Kurumu

THİF: Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TKF: Türkiye Komünist Fırkası

TSF: Türkiye Sosyalist Fırkası

TKP: Türkiye Komünist Partisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Günümüzde dünya siyasetine yön veren güçlü ülkelerin; sanayileşmesini tamamlamış, kalkınma hareketlerinde başarıya ulaşmış, genellikle de Batılı devletler olduklarını görürüz. Bir de bu durumun aksi olarak geri kalmış, gelişmekte olan, sömürülen ve yarı sömürge durumunda yoksul ülkeler vardır. Kapitalist sistemde büyük ülkeler kendilerine yeni pazar, yeni kaynak arayışlarına girerler. Zaman zaman birbirleriyle mücadele eder, bazen deişbirliği yoluyla gelişmemiş ülkeler üzerinde sömürü düzeni kurmaya çalışırlar. Bu yayılmacılık faaliyetleri bazen de sömürü uygulanacak ülke üzerinde işbirliği yapacak kişileri(komprador) satın almaya girişimidir. Ancak bir yerde sömürü varsa orada bu sömürüye karşı elbette direniş ve başkaldırı olacaktır. Dünya uluslarında ezilen sınıfların, kendi içlerinde ezmekte olan sınıflara karşı vermiş olduğu mücadele, aynı zamanda sömürgeci ülkelere karşı vermiş oldukları mücadeledir. Bağımsızlık, kurtuluş mücadelesi veren ülkelerin çıkış kapısı değişim isteyenleri elbette sol düşünceye götürmektedir. Bu düşünce kimi zaman ulusal/yerel milliyetçi çizgi taşırken kimi zaman da evrensel bağımsızlıkçı bir çizgi taşımaktadır.

Çalışmamızın ilk bölümünde Osmanlı döneminde sosyalizmin Anadolu'ya gelişi,Osmanlı aydınlarının sosyalizme ilgileri, ilk sosyalistler, sosyalist fırkalar ve faaliyetlerinden bahsedeceğiz. Daha sonra ise milli mücadele dönemi ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde sosyalistlerin çabalarına değineceğiz. Cumhuriyet tarihi 1926-1960 arası sol düşünce açısından karanlıktır. Bu dönem hakkında pek fazla malumat yoktur. Bunun nedeni ise 1930 sonrası sosyalizmin ve sosyalist faaliyetlerin yasaklandığı tek parti dönemi olmasıdır. 1946 sonrası çok partili hayata geçilse de sosyalizm üzerindeki yasaklar ve baskılar 1960'a kadar devam etmiştir. Bu süreçte Türkiye sosyalistleri gizli örgütlenmişler, illegal yasadışı faaliyetlerle çalışmalarını sürdürmeye çalışmışlardır.

27 Mayıs 1960 darbesi ile Türkiye siyasetinde köklü değişimler meydana gelmiştir. Hazırlanan 1961 Anayasası ile Türkiye'de dernek, sivil toplum örgütü, çeşitli siyasi partiler gibi oluşumların önü açılmış,özgürlük ve demokrasi ortamı doğmuştur. Sosyalizm açısından şartların olgunlaşması ile Türkiye'de sınıf esaslı siyasete giren Türkiye İşçi Partisi 1965 yılında girdiği seçimde meclise 15 milletvekili sokabilmiştir. Sol düşünce açısından göreceli

de olsa küçümsenmeyecek bir zafer kazanmıştır. Bu sonuçlarla Türkiye solu umutlanmış, muhalif sesler güçlenerek dalga dalga yayılmıştır. 1969 seçimlerin beklenilenin aksine hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır. Bu hayal kırıklığı beraberinde birtakım sorgulamalar getirmiş, Türkiye solu bölünmelere gitmiştir. Bazıları parlamenter sisteme inancını kaybetmiş, meşru olmayan yollara girişmiş, bazıları ise demokrasiye inancını inatla sürdürmüştür. Aydınlar arasındaki bu bölünme öğrenciler arasında da keskinleşmiştir. Dönemin gençlik hareketleri içerisinde mücadele veren isimlerden bazıları silahlı mücadeleye girişmişler, ülkede kaos ortamı oluşmuş, pek çok siyasi cinayetler işlenmiştir. Bu çalkantılı kaos dönemi 12 Mart 1971 askeri muhtırası ile son bulmuştur.

Doğan Avcıoğlu'nun düzen ve sistem hakkındaki görüşleri çarpıcıdır. Doğan Avcıoğlu'na göre toplumsal düzen, günümüze kadar gelen düzendir, dokunulamaz, bu düzen atalarımızdan kalma bir gelenektir. Bu geleneği yıkmak, düzeni değiştirmeye çalışmak, milli değerlerimizi, inanç ve kaidelerimizi yok saymak, ortadan kaldırmaktır gibi klasik söylemleri alaycı bir dille eleştirmiştir. Ona göre bu düzen bozuk, aksaklıkları olsun bir şeydi, değiştirilmeli bunun için mücadele edilmeliydi.[1]

Mete Tunçay'a göre sol kavramı sosyalist ve komünistten daha genel bir ifadedir. Yani iki ifadeyi de kapsayan gevşek bir terimdir. Komünist sıfatı ise, Komünist Parti adını taşıyan bir partinin üyelerinden başkası için kullanılması sakıncalıdır. Sol ifadesinin de açıklama yapabilmek açısından bazı güçlükleri vardır. Bilindiği üzere sol-sağ ayrımının siyaset sözlüğüne girişi, ilk olarak 1789 Fransız İhtilali sonrası Birinci Cumhuriyet Meclisi'nde gerçekleşmiştir. Fransız meclisinin yarım ay şeklindeki toplantı salonunda sol tarafta eşitlik ve değişim yanlısı üyeler oturuyordu. Sağ tarafta ise bu fikirlere karşı olan ılımlı ve soylular bulunuyordu. Fakat sağ-sol kavramları bu kadar basit açıklanamaz, göreceli kavramlardır. Örneğin; 1917 yıllarında Rusya'da siyasi partilerden Bolşevikler, Menşevik grubun solunda duruyorken, Anarşistlerin sağında idiler. Daha sonra da aralarında bölünmelere gidip sol ve sağ olarak tekrar ayrıştılar ve pozisyonlar değişmiş oldu. Yine de temel düzeyde sol ve sağ düşünce arasında birtakım net farklılıklar görebilmekteyiz. Günümüzde sıklıkla kullanılan modern anlamda sol ifadesi ister anarşist, ister komünist, ister sosyalist isimlerinde olsun, sol kavramına girmiş olan düşünce sistemlerini kabaca ifade etmeye yeterlidir.[2]

[1] Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın,**Tekin Yayınevi, İstanbul 1976, s. 11.
[2]Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1978, s. 13-14.

Sosyalizm kelimesi Fransa ve İngiltere'de 1830'lu yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Bilinene göre sosyalizm ifadesi ilk kez 1832 yılında Pierre Leroux tarafından bireyci düşüncenin karşıtı olarak toplumsal düşünce olarak kullanılmıştır. Zamanla sosyalizm fikri, insan haklarının ekonomik ve sosyal bir anlayış bütünüyle eşitlikçi yeni bir toplum sistemini ifade eden geniş bir anlam kazanmıştır. Sosyalist düşünce tarihsel süreçte çok eski bir kavgayı, mücadeleyi açıklamaya çalışmı, zengin-fakir, ezen-ezilen kavgasına çözüm bulmaya çalışmıştır. Üretim araçlarını elinde bulunduran zengin, ayrıcalıklı insanlar ile iş gücünden başka satacak bir şeyi olmayanların kavgasını Karl Marx şöyle yorumlamıştır: "Bütün dünya tarihi, sınıfların mücadele tarihidir."[3]

[3] Murat Sarıca, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Milenyum Yayınları, İstanbul 2017, s. 197.

I.BÖLÜM
1960 ÖNCESİ SOL MUHALEFET
1.1 Osmanlı Devleti'nde Sol Sosyalist Faaliyetler

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde muhalif birtakım siyasi hareketler ortaya çıkmıştır. Bu hareketler Balkan coğrafyasında daha etkilidir. Selanik'te İstanbul'a göre koşullar çok daha elverişlidir. Bunun nedenlerini şöyle sıralayabiliriz. Makedonya'nın kontrolü yabancı devletlerin eline geçmişti. Osmanlı Devleti'nin Jandarma Kuvvetleri rütbeli yabancı komutanların himayesindedi. Osmanlı tahtında bulunan Sultan II. Abdülhamit'in askerleri bu bölgede çok etkili değillerdi. Ayrıca Selanik bölgesinde yaşayan insanların çoğunluğu Yahudi, Rum, Bulgar, Sırp ve bazı Avrupalı milletlerden oluşuyordu. Bölgede yabancı konsolosluklar, ticarethaneler, mason locaları etkin haldeydiler. Bu ortam sosyalist/komünist faaliyetlerin gelişmesine yol açmıştır. Muhalif işçi hareketleri ortaya çıkmış, yerli ve yabancı propaganda faaliyetleri yürütülüyordu. Çeşitli kitap ve dergiler satılıyor, bu yazılar aydınlar ve halkın bazı kesimleri arasında okunuyordu.[4]

Osmanlı Devleti'nde muhalefetin olmadığı, işçi sınıfının çok zayıf olduğu, hatta işçi sınıfının olmadığı iddia edilir. Nedeni olarak ise Osmanlı Devleti'nin sanayileşmemiş olması bundan dolayı kitlesel bir işçi sınıfının olmadığı düşünülmektedir. Değerlendirmeye göre işçi sınıfı, fabrikalarda çalışan emekçilerle ifade edilmiştir. Bu bakış açısı tarım işçisi, zanaat işçisi, inşaat işçisi, evlerde çalışanlar v.b emekçileri görmezden gelir. Bu görüşün hatalı olduğu düşünülmektedir. İddiamızı şöyle bir örnekle destekleyebiliriz: 19. yüzyıl sonlarında Şam şehrinde tekstil sektöründe çalışan kalfa ve çıraklar dönemin işçi sınıfını temsil ederler. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü bir işçi örgütlenmesi olan Selanik İşçi Federasyonu, çıkarmış olduğu gazetede zanaatkarların kötü çalışma koşulları ile ilgili yazılar yazmaktaydı. Sanayi işçisi haricinde 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında Osmanlı Devleti'nde hatırı sayılır bir işçi sınıfı bulunmaktaydı. Ayrıca mevsimlik işçi, sanayi işletmelerinde çalışan işçi, inşaat sektöründe çalışan işçilerin varlığı da iddiamızı destekler niteliktedir. Örneğin 1850'li yıllar sonrası demiryollarının inşasında yine olmadığı varsıyılanişçi sınıfının temsilcileri olan işçiler çalışmıştır. Bu işçilerin bir kısmı uzak bölgelerden gelen mevsimlik işçilerdir. Yine Batı ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde tarım

[4] Fethi Tevetoğlu, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler 1910-1960**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1967, s. 14.

işçisi olarak mevsimlik çalışan insanları da işçi sınıfının önemli bir parçası olarak sayabiliriz.[5]

Osmanlı Devleti'nde iş hayatına baktığımızda işgücü dağılımının yoğunluğunun tarım sektörü üzerinde olduğu gözükmektedir.Toplumun geneli kırsal karakteri uygun olarak tarım sektöründe çalışmaktadır. 1874 yılında Şark gazetesinde ifade edildiği üzere Osmanlı'da başlıca gelir dönemi itibariyle tarım sektörüdür. Tarım sektörü devletin ekonomik yapısında uzun yıllar daha önemini devam ettirmiştir. Sanayi sektörünün gelişimi yavaştır. Gelişim süreci ise fabrikalar, gümrükler, yollar, makineleşme, teknoloji gibi pek çok değişik etkene bağlıdır. Sanayi üretiminin geliştiği ve yoğun olduğu şehirlerde tarım sektörü önemini hiçbir zaman yitirmemiş, başat üretim gücü olarak varlığını devam ettirmişti. 1900'lü yıllardan sonra Dahiliye Nezareti tarafından hazırlanmış bir raporda tarımsal ıslahat çalışmalarıyla ilgili şöyle bir bilgiye rastlıyoruz: Osmanlı yurttaşlarının üçte ikisi yani %66'sının geçim kaynağını tarım sektörü oluşturmaktadır.[6]

Tarımın sektörel gücünün devletin ekonomik yapısında başat güç olmasından sanayi sektörünün gelişmemiş olduğu çıkarımında bulunabiliriz. Gelişmemiş bir sanayi gücünün tarım sektörü karşısında yeterli büyüklüğe ulaşamaması doğal bir neticedir. Daha 19. yüzyılda devlet idaresi ve özel sektörün fabrika ve işletmeler açması, madencilikteki gelişmeler sanayi sektörünün de güçlenmesini sağlamıştır. Bu neticeler sonrası ücretli işçiliğinde gelişimi ile beraber önemli bir işçi sınıfının doğuşu ortaya çıkmıştı.[7]Fakat işçi sınıfının doğuşu beraberinde işgücü yetersizliğini de getirmişti. Osmanlı Devleti'nde nüfus az, ufak ücretler karşılığında ekilebilir tarım arazisi boldu. Nüfus azlığının sebeplerinin başında savaşlar ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği geliyordu. Özellikle 19 yy'da gerçekleşen savaşlar nüfusun azalmasındaki en önemli etkendir. 1828-1829, 1831-1832, 1854-1855, 1876-1877(93 Harbi) tarihlerinde gerçekleşmiş büyük savaşlar nüfusun azalmasına yol açmıştır. Bu savaşlarda cepheye giden askerlerin yaklaşık %80-90'ı geriye dönememiştir. Osmanlı Devleti'nde nüfus kaybı işgücü yetersizliğini gittikçe artırmıştı. İşgücü eksikliği nedeniyle yol, inşaat, madencilik gibi alanlarda devlet zorla işçi çalıştırmayı denemişti. Özellikle Ereğli kömür havzasında işçiler zorla çalıştırılmışlardı. 1913 yılına

---

[5] Gökhan Atılgan-Atilla Aytekin, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**, Yordam Kitap,İstanbul, 2015, s. 99.

[6] Kadir Yıldırım, **Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011, s. 12-13.

[7] Yıldırım, **agt**, s. 13.

gelindiğinde amele taburlarının kurulması işgücü ihtiyacının karşılanmasına yönelikti. Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı dönemlerde, 17 Ekim 1914 tarihinde "**Mükellefiyyet-i Ziraiyye**" kanunu ile tarım alanında çalışma zorunluluğu getirildi.[8]Lakin şehirlerdeki bu iş imkanlarına karşın işsizlik de ortaya çıkmıştı. İşsizlik genelde vasıfsız işçiler ve yarı işçiler arasında gözüküyordu. Devletin dağılma sürecinde dışarıdan gelen göçmen kitleler de sınırlı iş olanaklarının bir kısmını kullanmaktaydı. 1854-1896 yılları arasında yaklaşık 1,5 milyon göçmen geldiği tahmin edilmekteydi. Öte yandan gelen göç dalgalarıyla birlikte yavaş yavaş yarı proleter bir işçi sınıfı ortaya çıkmıştı. Sayı bakımından az olan bu sınıf çoğunlukla endüstri, el sanatları, madencilik, fabrika gibi işlerde sürekli bir iş olarak değil de ek bir iş olarak çalışıyorlardı.[9]

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde verilen rakamlara göre çalışan personel sayısı 1000'in üzerinde 13 kuruluş bulunmaktaydı.

Bu kuruluşlar;

Tütün Rejisi: 13.969 kişi

Şark Demiryolları: 3758 kişi

Anadolu Demiryolları: 2850 kişi

Aydın Demiryolları: 1607 kişi

İzmir Demiryolları 1983 kişi

Seyrisefainİderesi: 1200 kişi

İmalatı Harbiye Farikaları: 2733 kişi

Ereğli Kömür Şirketi: 5185 kişi

Balya Karaaydın Madeni: 1018 kişi

Yorgi ve Rumbadaki Kömür Şirketi: 1488 kişi

Osmanlı Bankası: 1216 kişi

Ziraat Bankası: 1022 kişi

---

[8] A. Gündüz Ökçün, **Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s. 3

[9] Yıldırım Koç, **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013, s. 15-16.

Hicaz Demiryolu: 1628 kişi

Ayrıca yukarıdaki bilgilerin dışında kunduracılık, halıcılık ve dokuma gibi yaygın olan işlerde de azımsanmayacak miktarda işçi kesimi bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde 1913 yılında sanayi işletmesi sayımı yapılmıştır. Elde edilen verilere göre bu sayım sonucunda 44.000 civarı çalışan işçi tespit edilmiştir. Bu işçilerin büyük çoğunluğu gayri müslimdir. Rakamlara göre %15'i Müslüman, %75 civarı Hristiyan, %10'u ise Yahudidir. İstatistikler bize az da olsa hatırı sayılır bir işçi sınıfının varlığını kanıtlar niteliktedir.[10]

Bilinene göre Osmanlı'da sosyalizm/komünizm kavramlarının ilk defa ortaya çıkışı Ceride-i Havadis gazetesinde yazar William Churchill tarafından dile getirilmiştir. Sosyalizm ifadesi Osmanlıca Türkçesi'nde "İştirakiyyun" olarak karşılık bulmuştur. Bu kavramların Osmanlı coğrafyasına gelmesinin sebebi ise Avrupa'da gerçekleşmiş olan 1848 ihtilalleridir. Avrupa'da ortaya çıkan hareketin Osmanlı'da tartışmalara yol açması Müslüman tebaa içerisinde pek hoş karşılanmamıştır. Bu durumun nedeni olarak o dönemde burjuvaların içerisinde sosyalizm aleyhinde yürütülen kara propagandanın etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Sosyalist fikirlerin Osmanlı aydınlarının arasına girmesinde 1871 Paris Komünü'nün etkisi büyüktür. Yeni Osmanlılar grubundan olan Mehmet, Reşat ve Nuri Bey'ler Paris yakınlarında Prusya ordusuna karşı komünistlerle birlikte savaşmışlardır. Namık Kemal, İbret adlı gazetesinde Reşat ve Nuri Bey ile beraber Paris Komünü'nü destekleyen yazılar yazmışlardır. I. Enternasyonal Kongresi de aydınlar arasında dikkat çeken bir gelişme olmuştur. Ahmet Mithat Efendi'nin, Dağarcık dergisinde otuz milyon insanın Avrupa'yı kökünden sarstığını ifade eden Enternasyonal hareketini destekleyici bir yazı yayınlanmıştır. 10 Haziran 1878 tarihli Tercüman'ı Şark gazetesinde Şemsettin Sami Bey'in "Sosyalizmiştirak-i Emval" adlı bir yazısından dolayı soruşturma açılmış, daha sonra affedilerek dosya kapanmıştır. Abidin Nesimi'nin görüşlerine göre Osmanlı Devleti'nde sosyalizm fikrine ilk ilgi duyan kişi 1848 yılında Berlin Elçiliğinde başkatip olarak görev yapan Ethem Pertev Paşa'dır.[11]

Dimitri Şişmanov'a göre; döneminin Osmanlı aydınlarının pek çoğu sosyalist düşünceleri benimsemişti. Bu aydınlardan bazıları Osmanlı Devleti'ni batılı emperyalist devletlerin sömürgesi olmaktan kurtarmaya çalışıyorlardı. Jön Türkler grubu ise yerli

---

[10] Koç, **age**, s. 16

[11] Abidin Nesimi, **Türkiye'de Sosyalizmin Teorik Sorunları**, Yücel Yayınları, İstanbul 1976, s. 224

burjuvazisinin çıkarları doğrultusunda hareket ediyordu. Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını istemeyen Jön Türkler, balkan azınlıklarının çıkarmış oldukları bağımsızlık isyanlarına da karşıydı. Radikal olmayan reformlarla Osmanlı Devleti'ni Avrupa devleti haline getirmeyi amaçlıyorlardı. Bir süre sonra da burjuva milliyetçiliği ideolojisine sarılmayı seçtiler.[12]

Osmanlı İmparatorluğunda ilk işçi örgütlenmesi olarak bilinen "Ameleperverler Cemiyeti" 1871 yılında kuruldu. Bu örgütün kurulmasında Birinci Enternasyonal ve Batı Avrupa ülkelerindeki işçi hareketlerinin rüzgârı etkili olmuştu. Cemiyet kurulduktan bir yıl sonra ilk işçi isyanı patlak vermişti. Dönemin gazetelerine göre tersanelerde çalışan 600 kadar Müslüman ve Hristiyan işçi örgütlü bir biçimde çalışmayı bıraktılar. Padişaha ve sadrazama ücretlerinin azlığından dolayı şikâyette bulundular. Bu ilk grev Osmanlı topraklarındaki müslüman ve gayri müslim işçi dayanışmasının ilk örneklerindendir. Grev yapan işçiler dönemin gazetelerine durumlarını anlattılar. Maaşlarının çok az olduğunu, geçinemediklerini, yoksulluktan kadın ve çocukların dilenmek zorunda kaldıklarını, bu haksızlığa son verilmesini istediler. Bahriye nazırı işçilerin çalıştıkları tersaneye gelerek derhal işe geri dönmelerini, maaşlarının ödeneceğini söyledi. Lakin işçiler maaşlarının önce ödenmesini sonra işe başlayacaklarını bildirdiler. İşçilerin talepleri kabul edildi, grev sona ermişti. Grevin sonucunda kazanan, aynı zamanda haklı olan taraf işçilerdi.[13]

Yine 1871 yılının Temmuz ayında Beykoz'da bulunan kundura dikimhanesinde çalışan yaklaşık 300 amelenin ücretlerinin düşüklüğünden bahseden bir yazıyı dönemin gazetelerine bildirmeleri dikkatleri çekiyordu. Aynı yıllarda Osmanlı-Türk aydınları ve ameleleri arasında dünya işçi hareketleri ve sosyalizme ilgi açığa çıkmıştı. 1871 yılında Paris Komünü'ne Osmanlı aydınlarının ilgi duyduğundan daha önce bahsetmiştik. Daha sonraları 1876 Kanuni Esasinin yayınlanmasında Osmanlı amelelerinin tezahüratı ve isyanının etkisi olduğu açıktır.[14]

Osmanlı Devleti'nde Jön Türkler, Daşnak Örgütü, Rum, Ermeni, Yahudi pek çok muhalif insan Sultan Abdülhamid'in rejimine karşı ortaklaşa hareket etmişti. Kimi zaman politik olarak farklı çizgilerde olsalar da tek ortak paydada buluştukları "istibdat" rejimine

---

[12] Dimitri Şişmanov, **Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi**, Çev. Tuğrul Deliorman, Devlet Yayınevi, Sofya 1965, s. 11-12.

[13] Dimitri Şişmanov, **Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi**, çeviri: Tuğrul Deliorman, Devlet Yayınevi, Sofya 1965, s. 14.

[14] Lütfü Erişçi, **Türkiyede İşçi Sınıfının Tarihi**, Kutulmuş Basımevi, İstanbul 1951, s. 4.

karşı olan muhalif tutumlarıydı. Osmanlı aydın ve amelelerinin kendilerini tanımlarken yayınlamış oldukları bir propaganda metnini alıntılayalım:

> "*Bizim kendimizin kim olduğumuzu, karşıtlarımızın ve düşmanlarımızın kimler olduğunu anlamamızın zamanı geldiğine inanıyoruz. *Biz' derken, 'Daşnak' ya da diğer Ermeni devrimci partilerini değil, Osmanlı İmparatorluğumda yaşayan ve müstebit hükümetin yıkıcılığına, yağmacılığına ve baskıcılığına uğrayan herkesi, bütün Osmanlıları, yani bütün Türkleri, Ermenileri, Arnavutları, Arapları, Rumları, Süryanileri kastettiğimiz anlaşılmalı. Özgürlük, uygarlık ve temel insan haklarından yoksun olanlar, ızdırap alevleri üstünde cayır cayır yanıyor ve dayanılmaz acılar çekiyorlar; ama felâketli kaderlerini kavradıkları için, istibdada ve mevcut rejime karşı ayaklanıyor ve kanları pahasına özgürlük, eşitlik ve insanlıklarını kazanmaya savaşıyorlar.*[15]

1.2. Osmanlı Devletinde İşçi Örgütlenmesi

Osmanlı Devletinde ilk işçi örgütlenme biçimi olarak Ahilik teşkilatını örnek gösterebiliriz. Bir esnaf teşkilatı olan Ahilik, esnafın yanında çalışan usta, kalfa ve çırak adı verilen insanları da ilgilendirmekteydi. İşçilerin çalışma hayatına başlaması, terfi etmeleri, işçilerin kanuni hakları gibi konular teşkilatın ilkeleri arasında bulunmaktaydı. Teşkilatın görevleri arasında iç düzenin tertibi, üretim kalitesi, personel eğitimi gibi sorumluluklar bulunmaktaydı. Esnaf örgütlenmesinin adına lonca denilmekteydi. Bu loncalar çalışma şartları, işçilerin terfileri, iş yeri açabilme belgeleri gibi konularda yetkili kurumlardı. Çalışma hayatına yeni başlayan işçiler, loncaya üye olan bir ustanın yanında çıraklık eğitimine düşük de olsa bir ücretle başlarlardı. Bu çıraklar lonca üyesi değil, ücretli işçi(ecir) olarak çalışırlardı. Teşkilatın içerisindeki işçiler yönetimde olmasalar dahi işleyen sistemin önemli bir çarkı idiler. Lonca teşkilatı, işveren ve işçi arasındaki münasebetlerden de sorumluydu. Çünkü lonca teşkilatı, yalnızca işçilerin mesleki eğitiminden değil aynı zamanda ahlaki eğitiminden de sorumlu bir yapıydı. Kozmopolit bir yapıda bulunan Osmanlı Devleti'nde loncalar içerisinde gayri müslim inanca mensup insanlar da bulunmaktaydı. Gayri müslim bir çırak veyahut kalfanın bir Müslüman işverenin yanında çalıştığı görülürdü.

---

[15] Mete Tunçay, Eric Jan Zürcher, **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik 1876-1923**, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 10-11.

Tam tersi Müslüman bir işçinin de gayri müslim bir işverenin yanında çalıştığına da rastlanırdı. Lonca teşkilatında çoğunlukla erkek bireyler bulunsa da kadın üyelere de rastlanmaktaydı. Lonca mensubu bir işverenin yanında çırak olarak çalışabilmek için lonca yöneticisinin yani kethüda'nın onayı gerekmekteydi. Çırakların lonca teşkilatına giriş ve çıkış konusunda özgür iradeleri olsa da kimi zamanlarda üyeliklerinin sonlandırıldığı oluyordu. Çalışan çırak ve kalfa sayısı loncadan loncaya değişmekteydi. Lonca tarafından haksız rekabeti önlemek amacıyla lonca içerisinde birbirine yakın oranda işçi istihdamı sağlanmaktaydı. İşverenlerin çalıştırdıkları işçi sayısının sınırlandırılması lonca teşkilatının genişlemesini engelliyordu. Yine de bu uygulama teşkilatın temel presiplerinden biriydi.[16]

Osmanlı Devleti'nde İlk İşçi İsyanları: Osmanlı tarihinde işçilerin kötü çalışma koşullarından dolayı iş bırakma, grev gibi eylemlerde bulunduğuna dair birtakım bilgiler mevcuttur. Lakin koşulların iyileştirilmesi adına eylemlerde bulunan bu işçilerin sosyalist terminolojiye hâkim olduklarını iddia edemeyiz. Lakin sonraki yıllarda Avrupa'da esen sosyalist rüzgarların işçi sınıfına ve faaliyetlerine olan katkısı da yadsınamaz bir gerçektir. Bilinene göre ilk olarak 1573 yılında Bilecik gülle dökümhanelerinde çalışan taş işçilerinin çalışma ücretlerini beğenmeyerek zam talebinde bulundukları bilinmektedir. Durumu merkez yönetime bildiren ocak emini işçilerin maaşlarında değişikli olmayacağı, eski maaşla çalışmaya devam etmeleri üzerine emir almıştır. Çıkan anlaşmazlıklar sonucu işçiler iş bırakma eyleminde bulunmuşlardı. 1587 yılında Sultan III. Murat döneminde inşaat işçileri de düşük ücretlerden dolayı grev yapmışlardı.

Kaynaklara göre 1791 yılında Baruthane-i Amire'de çalışan işçiler, düşük ücretlerinden şikâyetçiydiler. İş yavaşlatma ve bırakma faaliyetlerinde bulundular. Olay padişaha bildirildiğinde padişah işçilerin şartlarını kabul etmedi. İsyan edenlerin cezalandırılacağını duyurdu. 19. yüzyıla gelindiğinde yapılan grevler konusunda büyük artışların olduğu dikkat çekmektedir. 1826 yılında Kal'a-yıTis'a olarak adlandırılan kale inşaatında çalışan işçiler düşük ücretle çalıştırıldıklarından dolayı grev yoluna başvurdular. Aynı yıllarda bir başka grev de dokuma sektöründe ortaya çıkmıştı. Elbisehâne-i

[16] Cevdet Kırpık, **Osmanlı Devletinde İşçiler ve İşçi Hareketleri(1876-1914)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta 2004, s. 41-42.

Askeri'deücretleri ödenmediği için eylem yapan işçiler, 1862 yılı Mayıs ayından Eylül ayına kadar grev yapmışlardı.[17]

1.3. Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirakçı Hilmi

Kırmızı yelekli adam olarak da tanınan Hilmi Bey'in doğum tarihi tam olarak bilinemememektedir. 1885 yılında doğduğu tahmin edilen İştirakçı Hilmi İzmir'lidir. Ailesinin Romanya'dan göç ettiğine dair iddialar bulunmaktadır. Siyasal hayatından önce emniyet teşkilatında sivil memurluk, gazetecilik gibi mesleklerde çalışmıştır. İttihat Terakki ile ilişkisi bulunmayan nadir aydınlardan biridir. Sosyalist fikirler öncesi liberal düşüncelere eğilimli olduğu söylenir. Pek çok muhalif genç aydın gibi o da cüretkâr ve istibdat karşıtı birisidir. Sosyalist olmadan evvel sahibi olduğu "Serbest İzmir" gazetesinde Osmanlı Ahrar Fırkasına yakın bir görüşü benimsediği görülmektedir. İslamiyetin eşitlikçi ve dayanışmacı yönünü öne çıkaran yazılar yazmıştır.

1908 İkinci Meşrutiyet ile başlayan modern "sol" düşüncenin Osmanlı toplumunda sesini duyurmaya başladığı dönem olarak kabul edilmişti. II. Meşrutiyet, yani bazı aydınlar tarafından burjuva devrimi olarak nitelendirilen hareket; Osmanlı aydın, siyasetçi ve birtakım askerlerin feodalizme ve saraya karşı giriştiği mücadelenin sonucudur. Lakin bu mücadelenin üzerinde durulmayan ve bahsedilmeyen bir ayağı da alt tabakanın yani işçi sınıfının desteğidir. 1908 sonrası İstanbul, Selanik, Aydın, Adana, Şam gibi pek çok vilayette çıkan büyük isyan ve grevler meşrutiyet sonrası beklenti içerisinde olan alt tabakanın umduğunu bulamamasıydı. Türkiye'de sınıf mücadelesinin siyasallaşma anlamında ilk örnekleri Osmanlı Sosyalist Fırkası, Türkiye Sosyalist Fırkası yaşanılan bu kaos süreci sonrasında ortaya çıkmıştır.[18]

İştirak Gazetesi ve Hüseyin Hilmi:13 Şubat 1910'da ilk sayısını çıkaran "İştirak" gazetesi, Hüseyin Hilmi Bey'in inat ve kararlılıkla her türlü baskıya karşı gelerek çıkarmış olduğu bir gazetedir. Gazetenin İştirak yazısının hemen alt tarafında "Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar." İfadesi gözükmektedir. Ayrıca gazetenin 18. Sayısından itibaren "Milletim Nev-i Beşer'dir, Vatanım Rüy-i Zemin." İbaresi de geçmektedir. Anlamı ise; milletim tüm insanlık, vatanım ise bütün yeryüzü demektir. Ayrıca bir noktaya da dikkat

---

Kal'a-yı Tis'a: İstanbul'un karadeniz boğazı kısmında bulan 9 kaleye verilen ad. Kalelerin ayrı ayrı adı bilinmiyor, bölgedeki kale adları belgelerde gruplar halinde verilmiş. Kale-i erbaa(dört kale), kale-i hamse (beş kale), kale-i seba (yedi kale).

[17] Cevdet Kırpık, **a.g.t** s. 45

[18] Emir Ali Türkmen – Ümit Özger, **Türkiye Solundan Portreler**, Dipnot Yayınları, Ankara 2016, s. 67-68.

çekmek gerekir ki; gazetenin künyesinde yazan;Sahib-i İmtiyaz ve Müdir-i Mesul, Serbest İzmir Gazetesi sahibi Hüseyin Hilmi'dir. Eski bir liberal olan Hüseyin Hilmi Bey'in İzmir'de iken çıkarmış olduğu gazeteyi de işaret eden bu ifade dikkat çekicidir. Aynı dönemlerde Mülkiye mezunu liberal ve anarşist görüşleriyle tanınan Baha Tevfik "İştirak" gazetesinin çıkarılmasında büyük yardımları olmuştur. Hüseyin Hilmi Bey'in Baha Tevfik ile arkadaşlıkları Baha Tevfik'in 1914 yılında ölümüne dek sürmüştür.[19]

Hüseyin Hilmi Bey'in gazeticiliği oldukça radikal ve militan bir gazeteciliktir. İştirak gazetesinin yayın hayatı dönemin sıkı yönetim mahkemesi olan Divan-ı Harbi Örfi tarafından zaman zaman durdurulmuştur. Gazeteye yasak gelince İnsaniyet gazetesi adıyla çalışmalarına devam etmiştir. İnsaniyet gazetesine yayın yasağı gelince Sosyalist adlı gazeteyi çıkarmıştır. Yasaklar kalkınca tekrar İştirak adıyla çıkmaya başlayan gazetenin içeriğini şöyle özetleyebiliriz: Haber, yorum, makale, çeviriler gibi yazın örnekleri temel sol düşüncenin çatısı altında farklı kişiler tarafından okuyucuya sunulmuştur.[20]

OSF, 1908 Devrimi'nden sonra sol düşünce ekseninde beliren ve örgütlenen ilk sosyalist partidir. Bilinene göre 13 Şubat 1910 tarihinde yayımlanmaya başlayan iştirak gazetesinin çıkmasından 6 ay kadar sonra yayınlanan 19. sayısında partinin kurulduğu duyurulmuştur. Partinin kurucuları arasında Hüseyin Hilmi, Namık Hasan, Pertev Tevfik, İsmail Faik, Baha Tevfik, Hamit Suphi gibi isimler yer almaktadır. Partinin başkanı Hüseyin Hilmi Bey'dir. [21]

OSF, bazı anti komünist kimseler tarafından aydın fantezisi olarak görülmüştür. Fakat partinin faaliyet sürecine bakıldığında, özellikle Selanik başta olmak üzere balkanlarda ki işçi hareketlerinin İstanbul'a intikal ettiği gözükmektedir. Önceleri daha çok gayrimüslim işçilerin rol aldığı işçi hareketlerinde 1908'den sonra Müslüman işçilerin de katılım göstermiş olduğunu görebilmekteyiz.

OSF'nin kuruluş amacı ve nedenleri İştirak gazetesinin 20. sayısında duyurulmuştu. Beyannameye göre;

> *"Sosyalizm mülkümüzde bir su-i teffehüm neticesi olarak pek fena yanlış ve külliyen medluluna zıt bir surette anlaşılmıştır. Halbuki: Sosyalizm günden güne daha feci daha müşkül bir hale gelen cemiyetin aç ve sefil evlatlarının*

---

[19]Emir Ali Türkmen – Ümit Özger, **Türkiye Solundan Portreler**, Dipnot Yayınları, Ankara 2016, s. 70-71.
[20]Türkmen -Özger, **age**, s. 70-71.
[21] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 247.

refahiyetini düşünür. Mütemeddin olduğu kadar adil ve hakkaniyete de yaklaşmak isteyen her millet mülkünde müteaddid sosyalist fırkaları teşkil etmiş amelesinin hakkı ve rahatını temine çalışmakla bulunuyor. Bu maksat ve mesleğin bahusus ayat ve ehadis ile tekil-i teşrii edilen bu fukaraperverinindinen dahi tatbiki icap ederken şimdiye kadar Türkiye'de mensi denilecek bir halde bırakılması asla tecviz edilemez. İşte bu meslek-i mübinin mülkümüzde de ala ü tervici için bir Osmanlı Sosyalist Fırkası teşkil etmiştir."

İfadeleriyle partinin kendisine sosyalizmin gerçek anlamını Osmanlı toplumuna anlatma ve işçilerin haklarını savunma amacını taşıdığı anlaşılmaktadır. [22]

OSF'nin kuruluş tarihi ile ilgili tarihçiler arasında birlik yoktur. T. Z. Tunaya'ya göre fırkanın kuruluşu Eylül 1326 yani 1910 yılını göstermektedir. Bezmi Nusret Kaygusuz ise hatıratında partinin kuruluşunu 15 Eylül 1910 olarak göstermiştir. Münir Süleyman Çapanoğlu'na göre ise fırkanın kuruluş gününü tam hatırlamadığını söylemiş. Belirtilen tarihe karşı çıkmıştır. Aklında kalana göre Eylül sonlarına doğru olduğunu ifade etmiştir. Parti programının 2 Eylül 1910 İştirak gazetesinde ve 18 Ekim 1910 İnsaniyet gazetesinde yayımlandığını belirtir. Fakat 26 Ağustos 1326 yani 8 Eylül 1910 tarihinde İştirak Gazetesi'nin 19. Sayısında Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kurulmuş olduğu duyurulmuş ve hükümete bildirilmiştir. İştirak Gazetesi'nin 18. sayısına bakıldığında parti ile alakalı herhangi bir haber bulunmadığından dolayı partinin kuruluşunu 1-7 Eylül 1910 olarak tarihlendirebiliriz.[23]

OSF mütemadiyen İttihad ve Terakki Partisi'nin takibine maruz kalmıştı. Fırkanın teşkilatlanması ne yurt içinde ne de İstanbul'da gelişme gösterebildi. Hüseyin Hilmi Bey partinin yeni kurulduğu dönemlerde Paris'e gitti. Orada Jean Jaures ile görüştüğü bilinmektedir. Mamafih İştirak Gazetesi'nde çıkan bir mektupta Jean Jaures'in Hüseyin

---

[22]Emre Küçükşahin-Emre Biçen, Osmanlı Modernleşmesinin Bir Krizi Olarak Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Türkiye Solunun Eleştirel Yaklaşımı, yayımlanmamış makale, erişim tarihi: 10.05.2021 erişim linki: https://www.academia.edu/35335046/Osmanl%C4%B1_Modernle%C5%9Fmesinin_Bir_Krizi_Olarak_Osmanl%C4%B1_Sosyalist_F%C4%B1rkas%C4%B1_ve_T%C3%BCrkiye_Solunun_Ele%C5%9Ftirel_Yakla%C5%9F%C4%B1m%C4%B1

[23] Haydar Temür, "Kendi Yayınları Çerçevesinde Osmanlı Sosyalist Fırkası Çevresinin Fikirleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 60, 2017, s. 12-13.

Hilmi'ye bir teşekkür yazısı çevirisi bulunmaktadır. Hüseyin Hilmi siyasi hayatı boyunca Rusya ve Fransa sosyalistleri ile iletişimde kalmıştır.[24]

Şuray-ı Ümmet gazetesinden Alaeddin Cemil adlı yazar "Yeni Fırkalardan Sosyalistler" başlıklı yazısında Osmanlı Sosyalist Fırkasına şiddetle karşı çıkmış ve ağır eleştirilerde bulunmuştur. İştirakçı Hilmi'nin kendi imzasıyla yayınladığı tek bir yazısı olmuştur bu yazı Alaeddin Cemil Bey'e cevap niteliğindedir: "Şurayı Ümmete Cevap". Hilmi Bey, sosyalizmi halka yaklaştırmak için İslamiyet ile sosyalizmin ortak paydalarından bahsediyordu. Hilmi Bey'in İslami öğretilerde geçen adalet, eşitlik, paylaşım gibi olgulara değinmesi kimi çevreleri rahatsız etmiş, dine karşı saygısızlıkla suçlanmasına neden olmuştur. Oysaki ömrünün sonuna kadar dine bilakis islamiyete karşı saygılı davranmıştır.[25]

OSF'nin kuruluşla eş zamanlı olarak Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde bir sosyalist grup oluşmuştur. Lakin bu grubun partiyle bir alakası yoktur. Özellikle Ermeni vekiller tarafından oluşan bir gruptur. Bu grup Ermeni ihtilalci komitelerine bağlı bir oluşumdur. Ermeni Hınçak ve Taşnak gruplarının ideolojik çizgileri sosyalist bakışa benzerdir, lakin farklılıklar da mevcuttur. Meclis içerisinde bulunan Bulgar komiteleri de benzer özellikler göstermektedir. Bu gruplar II. Enternasyonale katılmışlardır. Gayri müslim grupların sol hareketlerin genel karakteristik özelliği olan tüm halkların mutluluğu ve refahı ilkesine olumsuz bakmaları sosyalist felsefeye yakışmayan bencilce bir tutumdur. Halkların kurtuluşundan ziyade ulusal, milliyetçi, ayrılıkçı bir çizgide olmaları sosyalist öğretilere göre tasvip edilemez. Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın davet ve çağrılarına ilgisiz kalmaları yaman bir çelişkidir.[26]

OSF, halk ve uluslarası camiada beklenilen etkiyi birkaç istisna durum haricinde uyandıramamıştır. İstisna durumlara örnek olarak Fransız Sosyalist Partisi'nin efsane başkanı Jean Jaures ile görüşmeleri ve Rus sosyalistleri temaslarını söyleyebiliriz. Fakat yerelde etkili olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü fırka doğru dürüst teşkilatlanma kuramamış, seçimlere katılamamış, mecliste temsil edilememiştir. İştirakçı Hilmi Bey, iç politikada alışılanın aksine din ve İslamiyet ile ılımlı bir çizgide hareket etmiştir. Müslümanların kutsal olarak gördüğü dini normlara saygılı davranmıştır. İştirak Gazetesinin

[24]Aclan Sayılgan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 36.

[25] Aclan Sayılgan, **a.g.e,** s. 36.

[26] Savaş Açıkkaya, **Türkiye'de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları 27 Mayıs 1960 – 12 Mart 1971**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 17-18.

değişik sayılarında Ramazan ve Kurban bayramı ile ilgili tebrik yazıları yer almıştır. Ayrıca İslamiyet ile uyumlu olarak zekât ibadetine çeşitli göndermelerle bulunulmuştur. Sosyalist ilkelerin pek çok islami ayet ve hadisle uyumlu olduğuna dikkat çekilmiş, okuyucuya yön verilmeye çalışılmıştır.[27]

Yayın hayatına 26 Şubat 1910 tarihinde başlayan İştirak Gazetesi 11 Haziran 1910 yılı 16. sayısına kadar düzenli olarak çıkarılmıştır. 13 Haziran'da yayımlanan Ahmet Samim özel sayısı, Divan-ı Harb-i Örfi tarafından kapatılmış, yayın hayatına son verilmiştir. Bu hadiseden iki ay sonra Hilmi Bey ve çevresi tarafından yeni bir dergi çıkarılması kararlaştırılmış, İnsaniyet adlı bu dergi 18 ve 25 Ağustos'ta iki sayı çıkarmıştır. Divan-ı Harbin İştirak için verdiği ceza sona erince tekrar İştirak gazetesi çıkarılmaya devam etmiştir. 15 Eylül 1910 tarihli 20. sayısında fırkanın beyanname programının yayınlanmasının kanunsuzluğu gerekçesiyle sıkı yönetim kararıyla yeniden kapatılmıştır. Bunun üzerine Hilmi Bey, iki ay sonra Sosyalist gazetesini çıkarmıştır. 24 Kasım 1910 tarihinde çıkarılan bu gazete anca iki sayı çıkarabilmiştir. "Neşriyat-ı müheyyice ve haysiyetşikanesi" kararıyla Divan-ı Harb-i Örfi tarafından yine kapatılmıştır. Kapatılma kararından sonra İştirak gazetesinin yedeği olan İnsaniyet devreye girmiş, yayınlara kaldığı yerden devam edilmiştir. Fakat bir sayı sonra İnsaniyet dergisi de süresiz olarak kapatılmıştır. Hüseyin Hilmi Bey ve arkadaşları partinin yayın organına ihtiyacının elzem olduğunu düşünerek ivedilikle Medeniyet Gazetesini çıkarmışlardır. Medeniyet Gazetesi de iki sayı dayanabilmiş, sonrasında kapatılmıştır. [28]

OSF, İttihat ve Terakki Partisi'nin 1913 yılında Mahmut Şevket Paşa'ya karşı gerçekleşen suikast olayını bahane ederek tüm muhalif liderlerin sürgün edilmesiyle kapatılmıştır. Hüseyin Hilmi Bey ve çevresi Sinop'a sürgün edilmiştir. Siyasi hayatımıza "sosyalizm" kavramını sokmuş, siyasi arenaya doğal olarak yön vermiş olan Hilmi Bey'in macerası mütareke döneminde tekrardan başlamak üzere şimdilik sona ermiştir.[29]

1.4. Türkiye Sosyalist Fırkası

Mütareke dönemi sonrasında Hüseyin Hilmi Bey sürgünden dönmüştür. İstanbul'a gelerek yeni bir isimle partisini kurmuştur. Böylelikle 1919 yılının Şubat ayında TSFkurulmuş oldu. Sürgün döneminde arkadaşı olduğu Mustafa Sabri Hoca gibi

---

[27]Açıkkaya, **agt**, s. 18-19.

[28] Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1978, s. 39-41.

[29]Açıkkaya, **agt**, s. 19.

kimselerden yani Hürriyet ve İtilafçı gruptan destek görmüştür. Fırkanın içerisinde Hilmi Bey reis olmuş, katib-i umumilik görevi ise Mustafa Fazıl (Çun)'a verilmiştir. I. Dünya Savaşı döneminde İsviçre'de okuyan bu genç, Şevket Mehmet ve Hasan Sadi ile birlikte Hilmi Bey ve çevresine ideolojik arkadaşlık yani yoldaşlık etmiştir. Türkiye Sosyalist Fırkası kuruluşunu duyurmuştur.[30]

Ayrıca mütareke sonrasında İstanbul hükumeti çıkardığı kararnameler ile bazı cemiyetlerin faaliyet alanlarını daralttı. Yenilerinin kurulmasını ise önleyici hamlelerde bulundu. Buna rağmen çeşitli çizgilerde sosyalist partiler kurulabildi. Bunlara örnek olarak Sosyal Demokrat fırkası 6 Ocak 1918'de, Osmanlı Mesai Fırkası 29 Ocak 1919'da siyaset alanına girdiler. Lakin herhangi bir etki gösteremeden sahneden çekildiler. Sosyal Demokrat Fırkası'nın kurucusu ve Başkanı Cemil Arif (Alpay) idi. Türkiye 1946 yılında çok partili bir hayata geçiş yapınca parti tekrar faaliyete geçti. Parti'nin diğer önemli kişileri ise; Dr. Hasan Rıza, Fehim Paşa'nın yaveri Tahsin Bey ve emekli memurlardan Habib Bey idi. Osmanlı Mesai Fırkası'nın diğer önemli kişileri de makine mühendisi H. Memduh, muharrir Ali Avni, Hasan Muslihiddin, Yusuf Bey, mensucat işçisi Vahidettin Bey, Ustabaşı Seyit Bey, Hüseyin Bey, İsmail Bey, İhsan Bey, Lütfi Bey ve Numan Usta gibi kimselerdi. OMF da sulh konferansına bir rapor göndermek dışında etkili olamadı. Bir başka fırka ise 11 Ağustos 1920 yılında Amele Fırkası adıyla kuruldu. İlginç olarak fırka kömür işçileri tarafından değil, kömür müteahhitlerinin girişimiyle kurulmuştur. Kurucuları içerisinde Cemal Hüsnü (Taray), Dava Vekili Radi Bey, Mehmet Behçet, Haydar Kamil, Ali Haydar, Seyid Bilal, Vanlı Mehmet Baba, Mehmet Ali Ağa gibi kişilerdir. 12 Haziran 1922'de Müstaki Sosyalist Fırkası adıyla bir parti daha kuruldu. Bu fırka Hüseyin Hilmi Bey'in Türkiye Sosyalist Fırkası'ndan ayrılmış olan yaklaşık bin kadar tramvay işçisi tarafından kurulmuştur. Fırka herhangi bir etki gösteremeden tarih sahnesinden silinmiştir.[31]

Tekrar TSF'yedönecek olursak Hilmi Bey fırkanın yayın organı olarak "İdrak" gazetesini çıkarmıştır. Partinin beyannamesi ve programı 28 Nisan 1919 tarihli ilk sayısında yayımlanmıştır. Fırka programı OSF'ye göre daha detaylı ve kapsamlıdır. İçeriğine bakıldığında anti-kapitalist bir çizgide olup enternasyonal dayanışmaya önem verilmiştir. Programa göre, İslamın fakirleri koruyan ve dayanışmacı yönünün sosyalizmin ilkelerini içerdiğini iddia etmekte ve bu yöntemle fakir müslümanların gönlünü kazanmayı hedeflemektedir. Ayrıca programa göre bir başka maddede yer alan konu bireyin din ve

---

[30] Tunçay, **age**, 70-71.

[31] Sayılgan, **age**, s. 47-48.

mezhebi kişinin özel tercihidir ibaresidir. Bu bakımdan parti laik bir anlayıştadır diyebiliriz. Parti programına göre işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi, İşçi Bakanlığı kurulması, işçilerin sosyal güvenlik kurumu çatısı altında haklarının korunması üzerinde önemle duruyordu.[32]

TSF'nin İstanbul'da Aksaray, Kadıköy, Ayvansaray, Beşiktaş, Şişli, Tünel, Marnacılar, Silahtarağa şubesi ve Yunanlıların Anadolu işgali öncesi Eskişehir'de şubeleri bulunmaktadır. Bunların dışında Edirne'de de bir parti merkezi olmuştur. Yurt dışında ise Paris Şubesi 1919'a kadar etkinlik göstermiştir. Paris şubesinin başında Dr. Refik Nevzat ve Vanlı Mustafa Kazım Bey görev almıştır. Fırkanın "İşçi" adlı bir yayın organıyla propaganda faaliyetlerini yürüttüğü gözükmektedir. Mütareke dönemi işçi hareketleri bakımından oldukça hareketlidir. Parti de bu işçi grevlerini desteklemiş olup sonraları da kendisi grev örgütleyicisi olmuştur. Örneğin; 1919 yılında Şirket-i Hayriye ateşçiler işçi ayaklanmasını İdrak gazetesi desteklemiş, işçilerin haklarının kazanımları konusunda yol gösterici olmaya çalışmıştır. 1920 yılında ise tramvay işçileri ve Debbağhane grevlerinin örgütlenmesini parti olarak üstlenmiş, Hilmi Bey ve fırkası ün kazanmaya başlamıştır. Şirket, işçilerle anlaşma olanağı sağlayamayınca eylemin içerisinde işgal komiserleri de karışmıştır. Şirket yöneticileri bir türlü orta yolu bulamayınca Hilmi Bey'e parasal yardımlarda bulunmuşlardır. Tevhid-i Efkar gazetesinin iddiasına göre Hilmi Bey'e markalı kırmızı bir otomobil bile hediye edilmiştir. Hilmi Bey, İstanbul'un sokaklarında "Cemal Paşa edasıyla" gezmiştir. Ayrıca TSF'nin fırka merkezi için de Divanyolu civarında bir bina tahsis edilmiştir. Bu hadiseler sonrası popülerlik kazanan fırkaya katılımlar başlamıştır. "Debbağhaneler İntibah-ı Amele Cemiyeti" kendi kendisini kapatarak TSF'ye katılmıştır. Haliç şirketinde çalışan yaklaşık 500 işçinin de talepleri üzerine partiye kayıt işlemleri yapılmıştır. Seyr-i Sefainmüstahdemeleri, Şirket-i Hayriye Memurları ve Deniz işçileri ile de temaslar kurulmuştur. Böylelikle TSF işçilerin koruyuculuğunu üstlenmiş, onları istek ve taleplerini hükümetlere iletmeye gayret göstermiştir. İşçilerin çalışma koşulları, ücretlerinin artması gibi talepleri hazırlanan bir layiha ile Bahriye(Deniz) ve Ticaret bakanlıklarına iletilmiştir.[33]

Bu süreçte gözleri korkan Şirket-i Hayriye, Haliç İdaresi, Tramway Kumpanyası gibi bazı kurumların yüksek dereceli memurları da cömert bağışlarda bulunarak partiye kayıt olmuşlardır. Toplanan paralarla TSF merkez binası için Divanyolu'nda bir konak alınmış, Hüseyin Hilmi Bey'e de bir otomobil tahsis edilmiştir.1921 yılının 1 Mayıs işçi bayramında

[32] Türkmen – Özger, **age**, s. 82

[33]Tunaya, **agm**, s. 404-406.

İstanbul'un hemen hemen bütün emekçileri(Seyrü-sefain, Şirket-i Hayriye, Haliç İdaresi, Tramvay Kumpanyası gibi işyerleri) tatil yapmışlar, işçi bayramını kutlamışlardır. Sabah erken saatlerde parti merkezinde bayramlaşma yapılmış, mavi işçi gömlekleri ve kırmızı kravatları ile partili üç şahıs Babıali'ye giderek Sadrazamı ziyaret etmişlerdir.[34]

1921 yılının ortalarına doğru ise TSF için işler artık yolunda gitmemeye başlamıştır. Durumun kötüleşmesinde başlıca üç neden vardır. Hüseyin Hilmi Bey'in despot davranışları, desteklenen grevlerin başarısızlığı, diğer işçi kuruluşları ile rekabete girişilmesi. Hilmi Bey'in başına buyruk davranışları, öncelikle aydınların partiden kopmasına sebep olmuştur. Partiden ayrılan isimlerin yerini Çopur Rıza, Rasim Şakir(Aksaray Tramway Depo Müdürü) Salih Reis(Hamallar Kahyası) gibi işçi dostu insanlar doldursa da parti içerisinde huzursuzluklar artmıştır. Özellikle de Tramway Kumpanyasına karşı yapılan grevin başarısız olması çöküşü hızlandırmıştır. Başlarda Hüseyin Hilmi Bey'e destek olan birtakım işletmeler desteklerini geri çekmiş, TSF'ye üye olan işçilerini işten çıkarmışlardır. Yaklaşık 2000 kadar işçi üyesi olan partide 1922 Ağustos ayında pek kimseler kalmamıştır. Bu dönemlerde ortaya çıkan Müstakil Sosyalist Fırkası adlı partiye de geçişlerin olması Hüseyin Hilmi Bey'i partide ki masa ve sandalyesi ile yapayalnız bırakmıştır. Kısa bir süre sonra Hüseyin Hilmi Bey'in esrarengiz bir biçimde öldürülmesiyle TSF dağılmış, tarihin tozlu sayfaları arasına girmiştir.[35]

1.5. Milli Mücadele Dönemi Türkiye'de Sosyalizm

Milli Mücadele dönemi ile beraber Anadolu'da solcu nitelikte pek çok hadise gerçekleşmiştir. Bu olaylara, Kurtuluş Savaşı'nın lider kadrosuyla Sovyetler Birliği hükümeti arasındaki ilişkilere odaklanarak bakmak isabetli olacaktır. 1919 yılından 1922 yılına kadar geçen 3 yıllık süreçte Türk-Sovyet ilişkileri açısından önemli hadiseler yer almaktadır. Bunlar; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması(1920), Moskova Antlaşması(1921), Sakarya Savaşı'ndan iki-üç ay kadar sonra General Mihail Frunze'nin Ankara'yı ziyaret etmesi. Bu süreçte ortaya çıkan sol akımlar ise bu gelişmelere paralel olarak, meclisin açılmasının ilk yılında ve Mihail Frunze'nin Dumlupınar Savaşı'na iştirak etmesiyle ortaya çıkmıştır. Dönem hakkında biraz bahsetmek gerekirse Kurtuluş Savaşı boyunca Sovyetler Birliği'nden yardım alınması bir zorunluluktur. Sovyet liderleri de MilliMücadele öncesi de dâhil olmak üzere bu süreçte Türkiye'ye karşı oldukça olumlu

[34]Tunçay, **age**, s. 81-82

[35] Tunçay, **age**, s. 81-83

tavırlar takınmışlardır. Bunun nedeni ise; Sovyetler Birliği'nin uluslararası anlamda barışçıl dış politika izlemesidir. Ayrıca Türkiye'nin bağımsızlık hareketi burjuva devrimi olsa dahi antiemperyalist ve ilericidir. Bu tutum Sovyet desteğinin ideolojik dayanağıdır diyebiliriz.[36]

Milli mücadele süresince Sosyalistler Anadolu'da etkinliğini artırmaya başlamışlardır. 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik ihtilali sosyalistlerin gücünü artırmış, dünyaya etkisi olan bu hareket de Anadolu'da birtakım etkiler bırakmıştır. Sovyet lideri Lenin'in Doğu Halkları hakkındaki özgürlük ve bağımsızlık konuşmaları ezilen sınıflar arasında yankı uyandırmıştı. Yoksul ve bağımsızlığını kaybetmiş ülkelerin ve bu ülkelerin vatandaşları üzerinde olumlu etki bırakmıştır. Bu dönemlerde öncelikle Vladimir Lenin'in şahsına olmak üzere bolşevizme sempati artmıştır. Başlarda Mustafa Kemal de dahil olmak üzere dönemin önde gelen pek çok tarihi karakteri bolşevizme sıcak bakmışlardır. 1917-1919 süreci boyunca bolşevikler kendilerini ve amaçlarını anlatmaya çalışmışlar.Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla görüşme talebinde bulunmuşlardır. Mustafa Kemal, Samsun'a çıktıktan sonra bir grup Bolşevik, Mustafa Kemal ile görüşmüştür. [37]

Rus Çarlığı'ndaJülyen takvimine göre 25 Ekim 1917 tarihinde, Miladi takvime göre 7 Kasım 1917'de gerçekleşen Bolşevik ihtilali tarihin seyrini değiştiren önemli bir olaydır. Bu ihtilalin olması bekleniyordu, fakat bu ihtilal Marksist teorisyenlere göre sanayisini tamamlamış, işçi sınıfının yoğun olduğu İngiltere veya Almanya gibi ülkelerde gerçekleşmesi tahmin ediliyordu. Rusya'da böyle bir ihtilalin gerçekleşmesi sürpriz oldu. Öte yandan Rusya'da ise mevcut olan Çarlık rejimine karşı bir öfke ve güçlü bir muhalefet vardı. Özellikle de I. Dünya Savaşı'nın Rusya ekonomisini çöküşe götürmesi, halkın açlık ve sefaletle boğuşması Çarlık rejiminin son dönemlerinde çeşitli devrim hareketlerinin gözükmesine yol açmıştır. Ekim devrimi olarak bilinen Bolşevik ihtilali de bu devrimlerin sonuncusudur.[38]

Anadolu'da gerçekleşen bağımsızlık hareketi ile Sovyet Rusya arasında siyasi temasların resmi olarak ilk defa 26 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin Moskova'ya gönderdiği bir yazıyla başladığı bilinmektedir. Bu yazıya cevap olarak 3 Haziran 1920 tarihinde Dış İlişkiler Halk Komiseri Çiçerin'in verdiği cevap resmi temas

---

[36] Tunçay, **age**, s. 95

[37] Abdullah Atasever, **Milli Mücadele Döneminde Sosyalizm**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, s. 12.

[38] Atasever, **agt**, s.53.

olduğu için önemlidir. Bu tarihlerden önce de Sovyetler Birliği'ne mensup kişilerle resmi olmayan birtakım görüşmeler yapılmıştır. Bu resmi olmayan görüşmelerden daha önce bahsetmiştik. Kazım Karabekir'in verdiği bilgilere göre; Mustafa Kemal 1919 yılında İstanbul'da iken İlyaçev adında bir Sovyet Albayı ile görüşmüş, yine 1919 yılının Haziran ayında Havza'da bulunan bir otelde Albay Budienni ile görüşmüştür. Ayrıca 1919 yılında Havza görüşmeleri sırasında bir Sovyet yetkilisinin Anadolu'da bulunduğunu Rus kaynakları da kanıtlar niteliktedir. Bu Sovyet yetkilisinin Anadolu'daki anı ve gözlemleri Milletler Halk Komiserliği'nin yayın organı olan JiznNatsyonalnostey'de yayımlanmıştır.

Yayımlanan rapora göre; Anadolu'da Rusya'daki harekete ve bu hareketin lideri Lenin'e bir ilginin olduğu belirtilmiştir. Sovyet yetkilisi, Türkler'in Anadolu'da küçük kasaba ve köylerde kahve kahve gezdirerek soru yağmuruna tuttuklarından bahseder. İddiaya göre başlıca sorular şunlardır; Rusya bölgesinde yaşayan Slav olmayan halklara kendi kaderlerini tayin hakkı hükümet tarafından tanınıyor mu, Komünizm nedir, İtilaf devletlerine karşı Türkiye'nin yanında savaşacak mısınız? Gibi benzeri sorular sorulmuştur.[39]

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü arşivindeki belegelere göre Sovyetler Birliği İstanbul'un işgali ile Türklere yardım meselesini masaya yatırmışlar, yardımın nasıl olacağı ile ilgili çeşitli tartışmalar olmuştur. Yardımın gönderilmesi mümkün ise, ordudan bir kısım askerlerin Anadolu'ya geçerek cepheye gönderilmesinin düşünülmesidir. Gönderilecek askerlere elbise, iaşe ve para yardımları yapılırsa bu süreç hızlı olabilir. Bu askerlerden Müslüman olanlarından İstanbul'un asayişi için faydalanılabilir. Anadolu'ya gönderilecek yardımların ucuz yollu yapılabilmesi o dönemlerde mümkündür. Özellikle yedi pilli tayyarenin Anadolu'ya gönderilmesi için çok gayret gösterilmiş, fakat İstanbul'da İngiliz işgalinin olması bunun mümkün kılmamıştır. Daha sonra imkanların da el vermesiyle bu yardımlar yavaş yavaş yapılmaya başlanmıştır.

Sonuç olarak Kurtuluş Savaşı'nda en büyük yardım Sovyetler Birliği'nden gelmiştir. O dönemlerde Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yakınlığının üç temel nedeni vardır. Birincisi: Hem Türklerin hem de Sovyetlerin o dönemin sömürgeci emperyalist ülkeleridir. Yani düşmanımın düşmanı benim dostumdur lafı geçerlidir. İkinci olarak ise sosyalist düşüncenin

---

[39]**Deniz Genç-Murat Esin, Yakınlaşmayı Anlamak: Bolşevikler ve Milli Mücadeleciler 1919-1922, s. 60-61. Erişim tarihi: 07.06.2021 Makale linki;**
https://www.researchgate.net/publication/338208782_Yakinlasmayi_Anlamak_Bolsevikler_ve_Milli_Mucadeleciler_1919-1922

yayılmasında Türkler etkin bir rol oynayabilir. Çünkü emperyalizme karşı mücadelede Türklerin de sosyal bir ihtilal yapabileceği düşünülmektedir. Üçüncü neden ise; Sovyet Rusya'nın dünya siyaset sahnesinde yalnız kalmasıdır. Bu yalnızlığı giderebilmek için ezilen doğu ülkelerinin sempatisini kazanmak mecburiyetinde hissetmesidir.[40]

Milli Mücadele döneminde ortaya çıkan siyasi ortam beraberinde bazı oluşumları da meydana getirmiştir. Bu oluşumlar içerisinde vatanın kurtuluşunu düşünen birtakım siyasi gruplar mevcut ortamda fikirlerini açıklama ve yayma fırsatı bulmuşlardır. Aynı süreçte Yeşil Ordu Cemiyeti de tarih sahnesine çıkmıştır. Yeşil Ordu Cemiyeti, Ankara'da düzenli ordu sistemine geçilmediği dönemde 1920 yılı içerisinde Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle kurulduğu bilinmektedir. Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kurulmasını hazırlayan en temel etken, Mustafa Kemal Paşa'nın Vladimir Lenin'e yazdığı mektupla Sovyet hükümetinden askeri yardım talebi ile görüşmelerin başlamasıdır. Ankara Hükümetinin Sovyet Rusya ile yakınlaşmasını istemeyen İstanbul basınının, özellikle saltanata bağlı din adamlarının, ulusçu bağımsızlık akımını bolşeviklikle suçlamalarına, ulusçuları kafir olarak yorumlamalarına karşı koymak amacıyla Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kurulduğu düşünülmektedir. Kurulan yeni cemiyete Yeşil Ordu isminin verilmesi elbette rastlantısal bir durum değildir. Cemiyete Yeşil Ordu adının verilmesinde halkın ulusal kurtuluş davasına destek vermesi, askerden firarın önlenebilmesi, tutucu muhafazakâr çevrelerin kullanmış olduğu din silahından yararlanılmak istenmesi de önemle bir etken olmuştur. Tüm bu etkenlerin sonucunda Milli Mücadele şuurunu benimsemiş yeni milis birliklere ihtiyaç olduğu fikrini düşündürmüş, Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları da böyle bir işe girişmişti.[41]

Yeşil Ordu Cemiyeti'nde üç kişi mebus olmak üzere BMM üyesi, 14 milletvekili bulunmaktaydı. Genel Merkez Üyeleri şu isimlerden oluşmaktadır:

Tokat Milletvekili Nazım, İzmir Milletvekili Yunus Nadi, Dr. Adnan, Hakkı Behiç, Saruhan Milletvekili Reşit, Saruhan Milletvekili İbrahim Süreyya, Eskişehir Milletvekili Eyüp Sabri, İzmit Milletvekili Sırrı, İzmit Milletvekili Hamdi Namık, Bursa Milletvekili Şeyh Servet, Bursa Milletvekili Muhittin Baha, Eskişehir Milletvekili Hüsrev Sami, Kozan Milletvekili Mustafa Cantekin gibi isimler yer almaktadır.

---

[40] Kılıç, **agm**, s. 136.

[41] İmren Arbaç, "Milli Mücadele Dönemi Rus-Türk İlişkilerinde Yeşil Ordu – Çerkes Ethem – Mustafa Suphi ve Arkadaşları Üçgeni", **Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi**, Cilt I, Sayı 2, 2017, s. 43.

Cemiyette yer alan üyelerin çoğu ittihatçı idi. Bazıları da görüldüğü üzere hükümet ve meclis üyesi kişilerdi. Bir kısmı ise Bolşevizm fikrini benimseyerek sol düşünceye kaymışlardı. Bazıları da Mustafa Kemal'in isteği üzerine ileri zamanlarda cemiyetten ilişkilerini kesmişlerdir. Cemiyette Mustafa Kemal Paşa için çalışan, gizli bilgiler veren de kimseler bulunmaktaydı. Yeşil Ordu Cemiyeti'nin Ankara ve Eşkişehir'de şubeleri bulunmaktaydı. Ankara şubesinin oluşturulmasında Salih Hacıoğlu ve Vakkas Ferit Bey, Eskişehir'de bulunan şubesinde Behram Lütfi ve Mustafa Nuri Bey'in etkileri söz konusuydu. Ayrıca Eşkişehir'de Gizli Türkiye Komünist Partisi, Yeşil Ordu ve Eskişehir Yeşil Ordu şubesinin çalışmaları beraber yürümekteydi. Ankara'da Emek Gazetesi, Eskişehir'de Arif Oruç ve Mustafa Nuri Bey tarafından yönetilen Yeni Dünya Gazetesi, Yeşil Ordu'nun fikirlerini duyurmaktaydı.[42]

1920 yılı Haziran ayı ortalarına doğru Nazım Bey tarafından yazılıp üye olma ihtimali olan kişilere gösterilen Yeşil Ordu beyannamesi bu örgütün İslami-Komünist çizgisini açıkça göstermektedir. Yeşil Ordu Hareketi'nin bunların dışında "Eski Dünya Neydi? Yeni Dünyada Neler Oluyor?" başlığı altında paşa, bey, ağa gibi ünvanlara ve bu sınıfı temsil eden kimselere karşı yoksul kesimin durumunu izah eden bir beyanname ve talimatnamesi vardır. Bu beyanname de verilen mesaj islami ağırlıktadır. Yani komünist propaganda daha geri plandadır. İçeriğinde Avrupa ve Kapitalizm eleştirilmekte, Asyan'nın ahlak anlayışının tehlike altında olduğu anlatılmıştır.

Hükümete bir duyuru bildirisi verilmeden kurulmuş gizli bir örgüt olan Yeşil Ordu'nun güç kazanması, Çerkes Ethem'in Çapanoğlu ayaklanmasını bastırmaya gittikten sonra Yeşil Ordu'ya katılmasıyla mümkün olmuştur. Böylece Yeşil Ordu'nun eline ciddi bir silahlı güç geçmiştir. Bu hareketi tehlike olarak gören Mustafa Kemal Paşa bu gücü durdurmak istemiştir. Fakat 1920 yılı yaz ayında yapılan ilk girişim kısmen başarılı olmuş, Yeşil Ordu Cemiyeti'nin merkezi yönetimi Çerkes Ethem Bey'in hâkim olduğu Eskişehir bölgesine kaymıştır. Ethem Bey çevresindekilere komünizmin tek kurtuluş yolu olduğunu söylemiş, bu amaçla Eskişehir'de Arif Oruç Bey aracılığıyla "Seyyare Yeni Dünya" adlı bir İslam-Bolşevik gazetesi çıkarılmıştır. Gazetenin başlığında "Dünyanın Fukara-i Kasibesi Birleşiniz" cümlesi Yeşil Ordu'nun Sovyet Müslümanlarından ve sosyalizmden

[42]Mukaddes Arslan, Yakın Dönem Tarihimizde Yeşil Ordu Cemiyetine Toplu Bir Bakış, s. 905-906 ve 910. Erişim tarihi: 07.08.2021, erişim linki: https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Mukaddes-ARSLAN-Yak%c4%b1n-D%c3%b6nem-Tarihimizde-Ye%c5%9fil-Ordu-Cemiyetine-Toplu-Bir-Bak%c4%b1%c5%9f.pdf

etkilendiğini açıkça göstermiştir. Ankara hükümeti ile ilişkileri gergin olan Yeşil Ordu Cemiyeti kısa bir süre sonra düzenli ordu ile çatışmaya girince 1920'li yılların sonuna doğru ortadan kaldırılmıştır.[43]

1.6. Türkiye Komünist Fırkası(Legal)

Türkiye Komünist Fırkası, 18 Ekim 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın emri doğrultusunda kurulmuştur. Parti'nin öncü isimleri arasında şu isimler bulunmaktadır: Tevfik Rüştü Aras, Yunus Nadi, Kılıç Ali, Topçu İhsan, Mahmut Esat Bozkurt, Hakkı Behiç, Refik Koraltan, Süreyya Yiğit, Eyüp Sabri…

TKF'nın Mustafa Kemal tarafından kurdurulduğu ve yön verildiği bilinen tarihsel bir olaydır. Fırkanın herhangi bir faaliyeti görülmemiştir. Bu fırkaya neden ihtiyaç duyulduğu hakkında biraz bilgi verelim. Anadolu'da komünist bir isimle bir parti kurulması Türk-Sovyet ilişkilerinde olumlu bir gelişme yaratacağı düşünülmüş olabilir. Fakat dikkat etmek gerekir ki buradaki amaç Anadolu kurtuluş mücadelesini Bolşevik olmuş gibi göstermek değildir. Hatta Bolşevik sistemin Türkiye'de olmayacağı, bu sistemin uygulanamayacağı ifade edilmiştir. Ankara Hükümeti'nin gazetesi olan Hakimiyet-i Milliye'de ülkemizdeki komünist akımları ikiye ayırmış, bunlardan bir bölümünün temiz ve samimi olduğunu bir kısmının ise entrikacı ve bozguncu olduğunu ifade etmiştir.[44]

TKF kurulduğu süreçte dönemin İçişleri Bakanlığına bağlı Emniyet Müdürlüğü tarafından 31 Ekim 1920'de yayınlanan genelgede ülkedeki bütün mülki ve askeri makamlara TKF'nin kurulduğunu duyurmuş, bu partinin haricinde herhangi bir komünist/sosyalist faaliyete izin verilmeyeceğini, bireysel propagandaların da yasaklanlandığını açıklamıştır.[45]

Resmi Türkiye Komünist Fırkası'nın kuruluş sürecinde Mustafa Kemal Paşa tarafından Kazım Karabekir, Ali Fuad Paşa ve Refet Bele'ye gönderilen bir mektup dikkat çekmiştir.

Murat Bardakçı tarafından kalemE alınmış, Habertürk gazetesinde yazılan bilgilere göre mektubun içeriği şöyledir;

[43] Tunçay, **age**, s.141-147.

[44] Tunçay, **age**, s.162-164.

[45] Osman Okyar, **Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921),** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1998, s.75.

“Komünist düşüncenin ülkemizde değil, Rusya’da bile uygulanabilirliği hakkında açık fikirlerin olmadığı ortadadır. Buna rağmen ülkemizden ve dışarıdan çeşitli amaçlarla bu düşüncenin ülkemize sokulmaya çalışıldığı gözükmektedir. Bu fikre karşı tedbirler alınmadığı takdirde halkımızın birlik ve beraberliğine zarar verecek, toplumsal huzurun bozulacağı görülmektedir. Bu duruma karşı önlem olarak aklı başında arkadaşlardan mevcut hükümetin bilgisi dahilinde Türkiye Komünist Fırkası kurulmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Kurucu heyetin otuz kişiden meydana gelmesi, partinin genel merkezi içerisinde yakın arkadaşlarımızdan Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve gizli üye olarak da İsmet Paşa’nın dahil olmasını uygun gördüm. Böylelikle partinin içerisinde bu arkadaşlarımız öncü olacak, yapılacak faaliyetlerde etkin bir rol oynayacaklardır. Sosyalizm ve Komünizm ilkelerinden hangilerinin ne dereceye de kadar bizim ülkemizde uygulanabilir olduğu ve kabul görebileceği partinin propagandasına ve halkımızın partiye karşı tutumuyla zamanla anlaşılacaktır. Ordumuzun her zamankinden daha fazla kıymetli kumandanlarının kontrolü altında olmasına dikkat edilmelidir. Sonuç olarak komünizm rüzgarı, ordunun en büyük komutanlarının kontrolü altında olmalıdır.”

Murat Bardakçı tarafından kaleme alınan bu yazıda Mustafa Kemal Paşa’nın mektubunun son cümlesi dikkat çekicidir. Son cümlede belirtilen komünist düşüncenin kontrol altında tutulması, zamana ve şartlara göre oldukça iyi bir hamledir. Yapılan bu girişimle Rusya coğrafyasında esen sosyalist rüzgarın Anadolu’ya kontrolsüz bir şekilde bir kıvılcım olarak düşmesi ve büyük bir yangına dönüşmesi engellenmiştir. Nitekim tarihsel süreçte faaliyetlerine rastlayamadığımız TKF kuruluşundan yaklaşık üç ay sonra yine Mustafa Kemal’in emirleri doğrultusunda kapatılmıştır.[46]

1.7. Türkiye Komünist Partisi ve Mustafa Suphi(İthal Sol)

TKP’nin doğuşu, Ankara, İstanbul ve Rusya’da bulunan Mustafa Suphi Bey’in örgütü olmak üzere üç farklı koldan gelişmiştir. 22 Ocak 1919 tarihinde Kırım’a sonra Moskova’ya daha sonra da Türkistan coğrafyasına geçen Mustafa Suphi Uluslararası Doğu Tebligat Şurası’nı kurmuş, Eskişehir’de de şubesini açmıştır. Özbekistan/Taşkent’te komünist örgütü yeniden yapılandıran Suphi Bey, Azerbaycan’da gerçekleşen Sovyet devrimi ile Bakü’ye taşınmıştır. Bakü’de Komünist Parti’yi ittihatçı kişilerden temizleyerek

[46]Murat Bardakçı, Habertürk Gazetesi, Mustafa Kemal Paşa’nın El Yazısı ile Türkiye’nin İlk Resmi Komünist Partisi’nin Kuruluş Talimatı, 07.01.2018, erişim tarihi: 15.08.2021, erişim linki; https://www.haberturk.com/mustafa-kemal-pasanin-elyazisi-ile-turkiyenin-ilk-resm-komunist-partisinin-kurulus-talimati-1785966

yeniden düzenlemiştir. Mustafa Suphi ve arkadaşları Bakü'ye yerleşince Süleyman Sami ve Salih Zeki Bey'i Türkiye'ye göndermiş, Ankara hükümeti ile iletişime geçmiştir. 28 Temmuz 1920 yılında Komitern'in II. Kongresi'nde TKP delegesi İsmail Hakkı Bey, Mustafa Kemal'in milli kurtuluş mücadelesine destek verileceğini, işbirliği yapmaya hazır olduklarını belirtmiştir. Komitern'in bu yaklaşımı toplumsal bir devrim hareketinden ziyade Anadolu'da verilen bağımsızlık mücadelesinin anti-emperyalist bir mücalede olmasıdır. II. Kongre'den sonra Avrupa ve Asya'nın komünist partileri güç kazanmış, işçi sınıfında hareketlenmeler oluşmaya başlamıştır.[47]

TKP'nin kuruluş sürecinden bahsedelim. TKP, 1920 yazının başlarında kurulmuştur. Örgütün kuruluşundan Sovyet ülkelerinden gönderilen solcuların etkileri gözükmektedir. Mustafa Suphi'nin Bakü'de oluşturmuş olduğu yapılanmanın Anadolu şubesi de Eskişehir ve Ankara'dır. TKP'nin Ankara hükümeti ile ilk görüşmelerini Sovyet temsilcisi Şerif Manatov sağlamıştır. Şerif Manatov, Eskişehir ve Ankara'da Bolşevizm ve Bolşevik İhtilali üzerine konferanslar vermiştir. Mustafa Kemal ile de görüşen Şerif Manatov, ilk zamanlar Ankara hükümetinden yardımlar da görmüştür. TKP'nin kurucu üyeleri arasında Şeyh Kudbettin, ZiynetullahNuşirevan, Binbaşı Salih Hacıoğlu, Muaalim Mustafa Nuri gibi isimler yer almaktadır. Ayrıca, Halk Zümresi üyelerinden oluşan bir grup üye ile Tokat milletvekili Nazım Bey'de partiye girmiştir.[48]

TKP'nin kuruluşu 20 Temmuz 1918 tarihine kadar uzanır. Mustafa Suphi Bey, 20 Temmuz 1918 tarihinde Türk Sol Sosyalistleri Konferansı'nı toplamıştır. Bu konferans ile Türkiye Komünist Teşkilatı(TKT) resmen kurulmuştur. Yapılan konferansta Rusya ve Türkiye'de bulunan işçi ve çiftçiler arasında örgütlenme ve sosyal devrim mücadelesinin fiilen ve fikren savunması yapılmış. İlk müsait zamanda Türkiye'den getirilecek mebuslar ile Rusya'da bulunan mevcut mebuslardan oluşan bir teşkilat kurulması ve örgütün parti haline getirilmesi kararı alınmıştır.[49]

TKP'nin tarihsel süreçte Türkiye için önemi ilk komünist partisi olmasından dolayı değildir. Türkiye sol düşüncesini uzun yıllar boyunca ideolojik olarak etkilemesinden dolayı önemlidir. 1960'lı yollara kadar Türkiye solu, Türkiye Komünist Partisinden ibarettir diyebiliriz. 1960 ile 1970 yılları arasında sol düşüncenin gelişmesinde TKP doğrudan önemli

[47] Babalık, **agt**, s. 30.

[48] Tunçay, **age**, s.175-177.

[49] Özge Unsur, **Türkiye Sol Hareketi İçindeki Yeri ve Görüşleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s.37.

bir rol üstlenmese de ideolojik etkisini TKP'nin eski kadroları üzerinden yansıtmıştır. İlerleyen yıllara baktığımızda 1970 ile 1990 arasında TKP; Türkiye sol düşüncesinin önemli bir parçası olduğunu hissettirmiştir.[50]

Şevket Süreya Aydemir'e göre o dönemlerde Meclis içerisinde veya çevresinde başlıca dört komünist partisi bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda bu sayı on-onbeş kadar olsa da bunun abartı olduğunu söyleyebiliriz. Bahsedilen bu dört partinin ise bazıları gizli faaliyet yürütür, bazıları resmi çalışmaktadır. Bazıları ise resmi olmasına rağmen hem gizli hem de açık faaliyetler de bulunmaktadır:

1- Yeşil Ordu Hareketi(Hem gizli faaliyetler, hem de resmi faaliyetlerde bulunmuştur.)
2- Türkiye Komünist Partisi(Gizli faaliyetler, yeraltı örgütlenmeleri)
3- Halk İştirakiyunFırkası(Açık faaliyetler)
4- Türkiye Komünist Fırkası(Legal ve resmi faaliyetler.)[51]

İthal sol olarak ifade ettiğimiz gizli TKP'nin görüşlerini açıkladığı önemli bir belge de 14 Temmuz 1920 tarihinde yayınlanan beyannamedir. Beyannameye göre İngiliz politikasının oyuncağı olan Hürriyet ve İtilafçıların, onursuz İstanbul hükümetine karşı maskeli eski ittihatçıların kurmuş olduğu Kuva-yı Milliye hükümetinin de komünizm yanlısı gibi görünmeye çalışmasının aldatıcı bir nitelikte olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle Kuva-yıMilliye'nin halkçılıktan öte milliyetçiliği temsil ettiğini, TKP'nin ise var olan iki hükümetle hiçbir ilişkisinin olmadığını ifade etmektedir.[52]

Ankara hükümeti ile temaslar sonucu Mustafa Kemal'in de daveti üzerine Mustafa Suphi, Karısı ve bazı komünist üyeler Sovyet elçisi Budu Mdivani'nin aracılığıyla 28 Aralık 1920 tarihinde Kars'a gelirler. Ocak ayının başlarında Kazım Karabekir'in belirlemiş olduğu rota üzerinden Erzurum'a ulaştıklarında Muhafaza-i Mukaddesat adlı komünizm karşıtı bir derneğin protestosu ile karşılaşırlar. Komünist üyelerden oluşan grup trenden indirilmeden Ilıca'ya, oradan da karayolu aracılığıyla Trabzon şehrine gönderilir. Trabzon'da da durum farklı değildir. Trabzon'da yapılan karşı protestolar ile Sovyet elçisi Vali ile temasa geçerek Batum'a gönderilmelerini rica eder. 28 Ocak 1921 yılında Trabzon açıklarında Mustafa

---

[50]**Resmi İdeoloji ve Sol**, ed. Mete Kaan Kaynar, Maki Basın Yayıncılık, Ankara 2011, s. 172.

[51] Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922**, Cilt 2, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989, s.324.

[52] Tunçay, **age**, s. 183.

Suphi ve 14 yoldaşı faili meçhul bir cinayete kurban edilir. Aynı tarihlerde Çerkes Ethem Bey ile Ankara hükümeti arasında görüş ayrılıkları keskinleşmeye başlar. 20 Ocak 1921 tarihinde Ankara'da THKP'nin yayın organı olan Emek gazetesine saldırı düzenlenir, parti binası ateşe verilir. Parti yöneticileri de çeşitli bahanelerle tutuklanır. Mustafa Suphi cinayeti, aylar sonra TKP üyesi Ahmet Cevat'ın Pavloviç'e yazdığı 2 Nisan 1921 tarihli bir mektupla ortaya çıkar. Sovyetler Birliği Dışişleri Komiserliği Moskova'da bulunan Türkiye temsilciliğinden açıklama ister. Ankara Hükemeti cevap olarak "Deniz kazası sonucunda olmuştur." cevabını verir. Bazı doğu cephesi subaylaarı ise öldürülme olayını kabul etmişlerdir. Sovyetler Birliği'nin bu olayda ki tavrı ise ilginçtir. Bu süreçten sonra SSCB'nin tavrı, dış politika çizgisi TKP'nin Anadolu'daki var olma mücadelesi ile sürekli çatışacaktır. Bu çatışma da TKP'yi zayıflatacaktır. 1921 yılı Haziran ayında Moskova elçisi Ali Fuat Bey, Çiçerin'e yaptığı açıklamada Ankara hükümetinin sosyalistliğe düşman olmadığını, Anadolu'da bulunan komünistlerin birtakım hatalar yaptıklarını, zamansız ve programsız bir devrim hareketine kalkışarak kurtuluş mücadelesi veren Ankara Hükümeti'ni zayıflattığını açıklamıştır. Kısa bir süre sonra dağıtılan TKP, yeni bir soluk için Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası çatısı altında faaliyetlerine devam etmiştir.[53]

1.8. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF)

1920 yılında Anadolu'da Yeşil Ordu Cemiyeti'nden başka gizli çalışmalar yürüten partiler bulunmaktaydı. Bunlardan biri Hafi Komünist Partisi(HKP)'dir. Hükümete herhangi bir beyanda bulunmaksızın çalışmalarını gizli yürüttükleri için bu adı almışlardı. THİF'nin gizli faaliyet dönemi kaynaklarda Hafi Komünist Parti dönemi olarak geçmektedir. Bundan dolayı THİF ve HKP iki ayrı partiymiş gibi düşünülmemelidir.[54]

HKP, 14 Temmuz 1920'de Ankara'da Rusya elçisi Ziynetullah(Nevşirvanov), Salih (Hacıoğlu), Şerif (Manatov), Nazım (Resmor), Fatma (Hacıoğlu) gibi isimlerin önderliğinde kurulmuştur. Kurulduktan hemen sonra Yeşil Ordu Cemiyeti ile temasa geçmiş, birlikte hareket etmek istemiştir.[55] HKP, Ankara'da merkezi teşkilatını kurup örgütlenmeye başladıktan sonra aydınlar, düşük rütbeli askerler, işçiler ve memurlardan yaklaşık yüz elli

---

[53] Babalık, **agt**, s. 31-32.

[54]Erden Akbulut-Mete Tunçay, **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası(1920-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 164.

[55] Tunçay, **a.g.e,** s. 91.

kadar üye toplamıştır. Parti tarafından üyelere propaganda ve yurttaşları etkileme çağrısı yapılmış, bu faaliyetler göreceli de olsa başarılı olmuştur.[56]

Hafi Parti, Eskişehir ve Ankara'da çeşitli komünist propaganda bildirileri yayımlamışlar, halkı komünist bir ihtilal yapmaya çağırmışlardır. Ankara Hükümeti dağıtılan bildirilerden sonra HKP'yi yakın izlemeye almış, partinin liderlerinden biri olan Şerif Manatov'u Bolşevizm propagandası yapmak suçundan tutuklamıştır. Daha sonra Şerif Manatov, serbest bırakılarak Sovyet heyetine teslim edilmiş, Türkiye'ye giriş yasağı konularak sınır dışı edilmiştir.[57]

HKP'nin bazı şubeleri; gazetelerde yer alan siyasi olaylarda Resmi Komünist Fırkasını, Hafi Parti ile karıştırmışlar, çıkan karışıklıklardan sonra parti faaliyetlerini resmi olarak yürütmeye karar vermiştir. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası adı, parti tarafından hafi(gizli) dönemde verilmiştir. "İştirakiyun" kelimesi Osmanlı Türkçesinde komünist anlamına gelmektedir. Parti resmiyete geçtikten sonra THİF adını kullanmaya başlamıştır.[58]

THİF, Ankara Hükümeti'nin de onaylaması üzerine 7 Aralık 1920'de resmen kurulmuştur. Partinin üyeleri, THİF'nin gizli faaliyet döneminde çalışan üyeler ile aynıdır. Aclan Sayılgan'a göre THİF, Halkçılar ve Haficiler adlı iki farklı komünist grubun birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Halkçılar grubu diye bahsedilen Halk Zümresi, Yeşil Ordu'ya bağlı bir harekettir. Bu hareket Yeşil Ordu ile yollarını ayırarak HKP ile THİF çatısı altında birleşmiştir.[59]

THİF'nin yayın organları Yeni Hayat dergisi, Emek ve İkaz adındaki gazetelerdir. Parti, yayın hayatına Yeni Hayat Dergisi'ni çıkartarak başlamış, faaliyetlerini bu dergi aracılığı ile duyurmaya çalışmıştır. Yeni Hayat Dergisi, Cumartesi günleri haftalık olarak Mart-Ekim 1922 tarihleri arasında 26 sayı çıkartmıştır. Dergi sayıları 16 sayfadan oluşmaktadır. Derginin sahibi Tokat Mebusu olarak bilinen Nazım Bey'dir. İçeriğinde önemli günler hakkında yazılar, sosyalist kişilere ait biyografiler, partinin faaliyetleri, propaganda amaçlı söylemler bulunmaktadır. [60] Emek ve İkaz gazeteleri hakkında

---

[56]Erden Akbulut-Mete Tunçay, **a.g.e,** s. 164.

[57] Fethi Tevetoğlu, **a.g.e,** s. 191.

[58]Erden Akbulut-Mete Tunçay, **a.g.e,** s. 169.

[59]Aclan Sayılgan, ***Solun 94 Yılı 1871-1965***, Mars Matbaası, Ankara 1968, s. 138-145.

[60]Hamit Erdem, **THİF Yayın Organı Yeni Hayat Mart- Eylül 1922**, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2017, s. 16.

kaynaklarda ayrıntılı bilgilere rastlanılmamaktadır. Hükümet aleyhinde yayınlar yapması nedeniyle Yeni Hayat Dergisi, Emek ve İkaz gazeteleri kapatılmıştır.[61]

THİF, kurulduktan sonra sadece birkaç kongre yapabilmiş, son kongreside Çukurova'da gerçekleştirilmiştir. Milli Mücadele dönemi sona erdikten sonra Türkiye'de komünist faaliyetler sıkı takibata alınmış, kısa süre sonra da THİF'nin kapatılması kararlaştırılmıştır. Yeni Hayat Dergisi'nde bu karara ağır eleştiriler yapılmıştır. Derginin 26. Sayısında Rauf Orbay ve hükümet aleyhinde yazılan yazılar, rejimin tepki göstermesine neden olmuştur. Son sayıda çıkan yazılardan sonra hükümet partinin ihtilal yapma çalışmalarını gerekçe göstererek üyelerini takibe almıştır. THİF üyeleri yakalanma endişeleri ile bir süre saklanmışlar, sonrasında ise 19 Ekim 1922 tarihinde tüm parti üyeleri yakalanarak tutuklanmış, THİF kapatılmıştır. Böylece Ankara'da komünist hareket bastırılmış, komünist faaliyetler durdurulmuştur.[62]

1.9. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi (TİÇSP)

Berlin'de Alman Sosyalist hareketinin etkisi ile Türk Ocakları'na mensup bir grup genç;(Ali Nizami, Ethem Nejat, Mustafa Mermi, Sadık Ahi, İlhami Nafiz, Nurullah Esad, Mümtaz Fazlı, Namık İsmail, Lemi Nihat) Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisini kurmuş, 1 Mayıs 1919 tarihinde de Kurtuluş adlı dergiyi yayınlamışlardır. Berlin'de yaşayan sosyalist Türkler İstanbul'a geçince Anadolu'daki faaliyetlerine başlamışlardır. Dr. Şefik Hüsnü Değmer Berlin grubunun başındadır. Abdülhak Şinasi Hisar ile temasa geçerek Berlin'de kurulan partinin başına "sosyalist" ifadesini eklemişlerdir. Böylelikle 22 Eylül 1919'da TİÇSP kurulmuş oldu. Kurucular arsında Şefik Hüsnü ile beraber Ethem Nejat, Sadrettin Celal, Mehmet Vehbi, Namık İsmail, Ahmet Akif, Cevat Baytar, Servet Nafi Atıf gibi isimler bulunmaktaydı. Partinin kurucuları hükümete müracaat etmişler, İstanbul Emniyet Müdürlüğü tarafından 21 Eylül 1919 tarihli 1284 no'lu bir yazı ile fırkanın kurulmasının şerri hükümlere aykırı olduğu cevabını almışlardı. Fakat kesin olarak red cevabı alınmayınca TİÇSP kendisini kurulmuş olarak kabul edip faaliyetlere geçmiştir.[63]

TİÇSF'nin siyasal yaşam mücadelesi 1919 Eylül ayı ile 16 Mart 1920 İstanbul'un işgali sürecinde gelişmiştir. İstanbul'un işgali ile parlamento dağıtıldığı için TİÇSF üyelerinin bir kısmı Anadolu'ya geçmiş, bir kısmı da İstanbul'da faaliyetlerine devam

[61] Erden Akbulut-Mete Tunçay, **a.g.e,**s. 246.

[62] Fethi Tevetoğlu, **a.g.e**, s. 197.

[63] Sayılgan, **age**, s. 60.

etmiştir. Bu süreçte sosyalistler tekrarbir yol ayrımına girmişlerdir. İstanbul'da çalışmalarına devam edenlerin bir kısmı 3. Enternasyonal'e bağlı gizli Türkiye Komünist Partisi ile iletişime geçmişler. Partinin yer altı gizli örgütlenmesine dahil olmuşlardır. Şevket Süreyya, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev, Burhan Asaf gibi isimler de TİÇSF'nin gizli TKP'nin Moskova'nın himayesi altında olmasını reddetmişler, Kominternin temsilcisi Şefik Hüsnü ile fikirsel anlamda çatışmaya girmişlerdir. Kısa bir süre sonra da bu isimler partiden ayrılmışlardır.[64]

TİÇSF kurulduktan sonra kuruluş beyannamesi ve parti programını yayımlamıştır. Parti programının ilk maddesinde TİÇSF'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin saltanatın kaldırılması, milli egemenliğin inşa edilmesi gibi kararlarını kabul ettiklerini, bu doğrultuda çaba gösterip mücadele edecekleri belirtilmiştir. Parti programındaki isteklerden bazıları şunlardır: Genel ve eşit oy hakkı, aşar vergisinin kaldırılması, kooperatif faaliyetlerin kurulması, işçi, köyle ve memurlara dernek kurabilme ve grev yapabilme hakkı, günlük 8 saat çalışma, ücretsiz ve zorunlu bir eğitim sisteminin getirilmesi gibi sıralanabilir.

Parti 19 Aralık 1919 tarihli genel seçimlere katılmıştır. Fırkanın bu kadar kısa bir süre içerinde seçimlere katılma gerekçesi İstanbul seçimlerinden bir gün evvel resmi olarak izin almasından dolayıdır. Daha önce bahsettiğimiz gibi kesin red cevabı almayan TİÇSF'nin artık resmi olarak da seçim propagandasına başladığını görebilmekteyiz.[65]

TİÇSF seçimlere İstanbul, Eskişehir, Niğde ve İzmir'den birer aday göstermiş, İzmir'de seçim yapılmamış, İstanbul adayı Mehmet Vehbi ise 14 oy almıştır. Çorum'dan bir kişi ise partiye sempatisi ile adaylığını koymuş. Ne yazık ki hiçbir ilde başarı gösterilememiştir. Kısa ömürlü bir parti olan TİÇSF'nin Kurtuluş, Aydınlık ve Orak Çekiç adlarında üç dergisi olmuştur. İlk komünist propaganda dergisi sayılabilecek Kurtuluş Mecmuası 1919 Eylül'ünden 1920 Şubat ayına kadar yalnızca 5 sayı çıkarabilmiştir. Daha sonra 15 ay geçen suskun bir aradan sonra 1921 Temmuz ayında Aydınlık dergisi çıkarılmaya başlanmıştır. Bu sürecin neden bu kadar uzun olduğu hakkında İstanbul'un işgal süreci ve İstanbul hükümetinin komünist propagandaları yasaklaması ve birtakım maddi imkansızlıklar sıralanabilir. Aydınlık dergisi, yeraltı faaliyetlerini zaman zaman yerüstüne çıkaran illegal(gizli) TKP'nin propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Aydınlık dergisi'nin 1 Mayıs 1923 tarihli İşçi Bayramı özel sayısı dikkat çekicidir. Derginin kızıl renkli kapağı

---

[64]Tunaya, **agm**, s. 495

[65] Unsur, **agt**, s. 29

üzerinde "Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz" sloganında verilen mesaj açık ve nettir. Aydınlık Dergisi 1923 yılına kadar toplam 31 sayı çıkarabilmiştir.[66]

Aydınlık dergisi'nin son sayıları yayımlandığında Şeyh Sait isyanı olarak bilinen ayaklanma girişimi henüz ortaya çıkamıştı. Aydınlık dergisinden sonra çıkmış olan Orak Çekiç de 7 sayı çıkarabilmiştir. Son sayılarında ise işçi ve işçi problemlerinde ziyade Şeyh Sait isyanını konu alarak ağır bir dille eleştirmiş. TBMM'yi koşulsuz şartsız desteklemiştir. Buna rağmen sağ görüşlü yayınlarla beraber 12 Mart 1925 tarihinde tüm yayınlar Heyeti Vekile tarafından kapatılmış ve yasaklanmıştır. Bu dönemde dergi ve gazetelerin kapatılması Takrir-i Sükun kanunu ile doğrudan ilişkilidir. Çıkarılan kanunla beraber başlarına kötü hadiseler geleceğini tahmin eden Dr. Şefik Hüsnü, Hasan Ali gibi bazı yazarlar Nisan ayında yurt dışına çıktılar. Dönem sosyalistlerinin 1 Mayıs 1925 tarihinde yayımladıkları bir bildiri üzerine öncü isimlerin çoğu (38 kişi) tutuklanarak Ankara'ya gönderilmiştir. İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan sanıklar; 7, 10 ve 15 senelik kürek cezalarına mahkûm edildiler. 29 Ekim 1926 tarihinde Cumhuriyet Bayramı ile beraber çıkan bir yasa değişikliği ile mahkûm edilen sanıklar serbest bırakıldı. Bu hadiselerin dışında kalan sosyalistler olumsuz koşullara rağmen çalışmalarına devam etmişlerdir. Fakat 1925 yılı bir kırılma noktasıdır. Artık hiçbir şey eskisi gibi değildir. Hapis cezaları, sürgün cezaları, kürek cezaları insanların gözlerinde korku uyandırmış, faaliyetlerde çekingenlik ve pasiflik söz konusu olmaya başlamıştır. Böylelikle Türkiye solu tarihi açısında bir dönem kapanmıştır. [67]

1.10. İllegal Faaliyet Dönemi (1925-1960) Türkiye'de Sol/Sosyalist Muhalefet

1925 yılında gerçekleşmiş tutuklamalar sonrası Türkiye'de sol hareketin büyük bir darbe aldığını söylemiştik. 1925 ile 1960 arası dönem Türkiye'de sol düşüncenin illegal bir biçimde faaliyetlerini yürüttüğü bir dönemdir. Aslında Türkiye sosyalistleri buna mecbur bırakılmıştır. Çünkü; Türkiye'de sosyalizm/komünizm propagandası yapmak suç haline gelmişti. 1926 yılında gelen af kanunu ile beraber kısa süreli bir yumuşama süreci olmuştur. 1925 yılında 15 yıl hapis cezası almış olan eski TİÇSF yeni HTKP(Hafi Türkiye Komünist Partisi) lideri Şefik Hüsnü yeni af kanunu ile 1927 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Bu süreçte Viyana'da toplanan Türk komünistlerle bir faaliyet programı hazırlamış. Türkiye'de sosyalist bir ihtilal gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

---

[66] Tevetoğlu, **age**, s. 86-90.

[67] Tunçay, **age**, s. 368-374.

1927 yılına gelindiğinde HTKP üyelerinden biri olan Vedat Nedim (Tör)'ün polis'e itirafçı olarak ifade vermesiyle komünist yapılanma ciddi bir darbe almıştır. Anayasayı ihlal etme, meclisi tanımama ile suçlanan 57 sosyalist kişiden 25'i beraat kararı almış, 32 kişi ise bir aydan altı aya kadar hapis cezası almıştır. Cezaların az olmasının sebebi 1926 yılında çıkartılmış olan Türk Ceza Kanunu'nun içeriğinde komünistlik ile ilgili ciddi cezaların olmamasıdır. 1936 yılında kanuna eklenmiş olan 141 ve 142'nci maddeler ve sonraki yıllarda komünizm ile ilgili maddelerin güncellenmesi ile cezaların daha da ağırlaştığı hükümler konulmuştur. 1927 yılı siyasi tutuklamaları basına komünist faaliyetlerde bulunmanın vatana ihanet olduğu şeklinde yansımıştır.[68]

1927 yargılamaları ile birlikte aralarında bölünmeler yaşayan sosyalistlerden bazıları Türkiye'de bir işçi sınıfının olmamasından dolayı Kurtuluş Savaşı'ndan sonra doğmuş olan dönemin tek partisi Cumhuriyet Halk Partisi'ne girmeyi parti içerisinde kontrolü ele geçirerek sosyalist bir Türkiye'yi kurmayı amaçlıyorlardı. Bu isimlerden ilk akla gelen kişi Şevket Süreyya (Aydemir) idi. 1927 yargılamalarında itirafçılık yapan bu isimler Türkiye Komünist Partisi ve Komüntern'den atıldılar. Bunun üzerine atılan bu kişiler de "Kadro" hareketini oluşturmuşlar, Türkiye'de marksist fikirlerin milliyetçi düşüncelerle sentezlenmiş halini ortaya çıkarmışlardır. Atatürk'ün isteği doğrultusunda 1932 yılında çıkan Kadro Dergisi çıkan tartışmalar neticesinde 3 yıl sonra yine Atatürk'ün isteğiyle kapatılır. Böylelikle revizyonist sosyalistler de susturulmuştur.[69]

1930'lu yıllar Türkiye'si sol muhalefetteki önemli birtakım şahısların yargılamaları ile geçmiştir. Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Orhan Kemal gibi isimler komünistlik suçlaması ile yargılanmışlardır. Bu yıllarda yapılan yargılamalarda Nazım Hikmet'in savunmaları dikkat çeker. Nazım Hikmet; Komünist olduğunu, komünist bir şair ve yazar olduğunu ifadelerinde belirtir. Komünistliğin kendi hayatında bir ideal olduğunu, Teşkilat-ı Esasi'ye göre de bunun bir suç olmadığını söyler. Aynı dönemlerde farklı mesleklerden kişiler ve öğrenciler de komünizm propagandası yapmaktan kısa süreli hapis cezalarına çarptırılırlar.[70]

Sol muhalefete karşı yargılama ve tutuklamaların olduğu 1930'lu yıllarda Türk-Sovyet ilişkileri oldukça iyidir. İki ülke arasında karşılıklı ziyaretler yapılmış, dostluk

[68] Engin Çağdaş Bulut, **Modern Türkiye'de Komünizm Algısı**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon 2019, s. 56.

[69] Sayılgan, **age**, s. 202-203.

[70] Tunçay, **age**, s. 93

söylemleri açıkça dile getirilmiştir. İki ülke arasında ticari antlaşmalar yapılmış, Sovyetler Birliği tarafından Türkiye'de sosyalist muhalefetin direniş çabaları görmezden gelinmiştir. Bunun nedeni iki ülke arasındaki dış politikada ortak çıkar ilişkisi olarak yorumlanabilir.[71]

1940'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'de solculuğa karşı tek parti yönetiminin tavrı daha sert olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile gerçekleşen tutuklamalarla komünistler daha ağır hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Orduya komünist propagandanın etkisinin olduğu iddiaları ile başlayan 1938 tutuklamaları dikkat çekicidir. Harp Okulu öğrencilerinden olan Ömer Deniz'in Nazım Hikmet'i ziyaret etmesi, Nazım Hikmet tarafından şüphe ile karşılanmıştı. Ajan olduğunu düşünen Nazım Hikmet, Ömer Deniz'i şikâyet etmiştir. Olayın üzerine gidilmesi sonucu Nazım Hikmet'e askeri isyana teşvik suçundan önceki cezaları ile beraber toplamda 28 yıl 4 ay hapis cezası verilmiştir.[72]

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de demokrasi tarihi açısından değişim rüzgarları esmeye başlamıştı. Çok partili hayata geçme fikri, toprak reformu düşünceleri, parti başkanlığının 4 yıllık süreyle sınırlandırılması, işçilere dernek kurma hakkının verilmesi, basın konusunda esneklik sağlanması gibi kararlar yumuşama sürecine işaret gibiydi. Fakat bu süreçten önce Ankara'da muhalif yayına izin verilmiyordu. Bu süreçte Ankara'da Zafer, Kudret gibi Millet Partisi ve Demokrat Parti'yi destekleyen gazeteler ortaya çıktı. CHP Hükümeti tarafında ise Asım Us'un gazetesi Vakit ile Ethem İzzet'in Son Telgraf gazetesi yer almaktaydı. Akşam, Hürriyet gibi gazeteler de Chp'ye yakın olmakla beraber kısmen de tarafsız çizgide bulunuyorlardı.[73]

CHP yönetimi II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ülke içi politikasında birtakım değişikliklere gitmişti. Savaşın sonlarına doğru Nazi Almanya'sının da kaybedişine paralel olarak daha önceleri müsamaha gösterilen Türkçü-Turancı gruplara artık iyi niyet göstermiyordu. O dönemlerde arası bozuk olan Sabahattin Ali ve Hüseyin Nihal Atsız'ın davaları gündeme düşmüştü. Nihal Atsız tarafından vatan hainliği ile suçlanan Sabahattin Ali beraat etmiş, Nihal Atsız ise Irkçılık-Turancılık davasından tutuklatılmıştı.[74]

Çok partili hayata geçiş sürecimizde birkaç tane sol ideolojide parti kurulmuştu. Şefik Hüsnü'nün Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi, Esat Adil'in Türkiye Sosyalist

---

[71] Tunçay, **age** s. 110.

[72] Alpay Kabacalı, **Türkiye'de Gençlik Hareketleri**, Gürer Yayınları, İstanbul 2007, s. 80-81.

[73] Altay Öymen, **Değişim Yılları**, Doğan Kitap, İstanbul 2014, s. 154-157.

[74] Bulut, **agt**, s. 82

partisi bunlara örnek olarak gösterilebilir. Lakin bu partiler kuruluşlarından 6 ay kadar sonra kapatılmışlardı. 1947 yılında TKP Davası yargılamaları başlamış, Şefik Hüsnü Bey 5 yıl hapis cezası almıştır. 1950 yılındaki affa kadar ise hapiste kalmıştır.[75]

Niyazi Berkes'e göre kapatılan muhalif partiler komünist oldukları için kapatılmış değildi. Şükrü Sökmensüer'in partiler ile adları geçen dergiler hakkında koğuşturma yapmaması dikkat çekicidir. Niyazi Berkes; Şükrü Sökmensüer'in dilinin kemiğinin olmadığını solculara attığı kuru iftiranın da yıllarca kimselerin temizleyemediğini dile getirmiştir.[76]

1950'li yıllarda Türkiye siyasetinde sol düşünce önceki yıllara göre çok zayıf ve cılız kalmıştır. Tutuklamaların artması, sosyalist/komünist faaliyetlerin yasaklanması ve cezaların arttırılması sol muhalefetin gözünü korkutmuştur. Tanıl Bora'ya göre Türkiye'de sosyalizmin tarihi TKP ekseninde 1960'lara kadar tevkifatlar tarihidir. Çünkü Türkiye'de sosyalistler; gizli, yasadışı faaliyetlerde bulunarak çalışmak zorunda kalmıştır. Sürekli sıkı takibat altında tutulmuşlar, hain damgası yemişler, tutuklanmışlar, ihbar şüpheleri ve güvensizliklerle dolu yıllar geçirmişlerdir.[77] Öte yandan 1953 yılında Sovyetler Birliği lideri Josef Stalin'in ölümü sosyalizm tarihinde yumuşama sürecini başlatmıştır. Stalin'in ölümünden sonra geçenyaklaşık iki yıl kadar ki süreçte Sovyet liderleri Stalin'i öven sözler söylemişlerdir. Çünkü Stalin, 1924-1953 yılları arasında Sovyet toplumunun ve sosyalizme inanan bazı kimselerin yanılmazlığını düşündüğü yüce bir liderdir. Bu mitin hemen yıkılması toplumsal kargaşaya yol açabilirdi. Hatta daha sonraları Stalin'i azılı bir haydut olarak gören Sovyet lideri NikitaKruşçev bile 1955 yılında yayınladığı bir biyografi makalesinde Stalin'in en yakın yoldaşlarından biri olarak gördüğünü ifade etmiştir. 1955 yılı yaz aylarında iktidar çekişmeleri ile Sovyet liderleri arasında Stalin'e ağır eleştiriler başlamıştır. İktidarını sağlamlaştırmak isten Kruşçev de bu söylemlere katılmış, Stalin'in şahsına da hakaretlerde bulunmuştur. Anti Stalinist tutumun şiddetlendiğiSBKP'nin 20. Kongresi 14 Şubat 1956 yılında gerçekleştirilmiştir.[78] Kongre kararlarına göre uzlaşmacı siyaset, barış söylemleri Soğuk Savaş koşullarına göre yumuşama belirtileridir. Çoğunluğu

[75] Erden Akbulut, **Dr. Şefik Hüsnü Deymer'in Yaşam Öyküsü**, Vazife Yayınları, İstanbul 2010, s. 92-96.

[76] Niyazi Berkes, **Unutulan Yıllar**, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s.387.

[77] Tanıl Bora, **Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler,** İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 635.

[78] Oral Sander, **XX, XXI ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası**, Sevinç Matbaası, Ankara 1967, s. 2-3.

yurt dışında olsa da muhalif Türkçe yayınlar artmış, Bizim Radyo yayını ile çeşitli duyurular yapılmıştır. [79]

Bizim Radyo, Hürriyet Gazetesi'nin 19 Mart 1958 tarihinde yayınlarına başladığı duyurulan gizli bir radyo yayınıdır. Korsan olarak faaliyetlerini sürdüren bu radyo Sovyetlerin OIRT ve Milli Radyo Yayın Komitesi'nin faaliyetlerinden birisidir. Bizim Radyo, Türkçe yayımlar haricinde İtalyanca ve Rumca yayınlar da yapmaktaydı. Bizim Radyo'nun başında Nazım Hikmet, İsmail Mara gibi isimler bulunuyordu. 1963'te Nazım Hikmet'in ölümünden sonra Bizim Radyo'nun başına TKP'nin de o dönem başkanı olan Zeki Baştımar geçmişti. Cemal Gürsel'in beyanatına göre Bizim Radyo yayımlarını Doğu Almanya veya Polonya'dan yapmaktaydı. Bizim Radyo'nun amacı; Türkiyede zinde kuvvetleri TKP çevresinde toplayarak sosyalist propaganda aracılığıyla iktidarı ele geçirmekti.[80]

1950'li yıllar antikomünist fikirlerin de şiddetlendiği bir dönemdir. Bu yıllarda antikomünist grupların görünümleri farklı olsa da amaçları ortaktır. Bu grupların amaçları arasında; halkı sosyalist-komünist düşünceye karşı kışkırtmak, nefret ettirmek, antikomünist faaliyetlere katılımın sağlanmasını arttırmak gibi düşünceler sıralanabilir. Antikomünist ittifakı oluşturan derneklerden bazıları şunlardır: Türk Kültür Çalışmaları Derneği, Türk Kültür Ocağı, Komünizmle Mücadele Derneği ve sonradan antikomünist mücadelenin bayrağını devralan Ülkü Ocakları gibi gruplar söylenebilir.[81]

Yıkıcı, bozguncu bir düşünce olarak belirtilen, "Moskofçuluk" olarak imgelenen komünizme ve komünistlere karşı 1950 yılında Zonguldak'ta, 1956'da İstanbul'da ve 1963 yılında ise İzmir'de ayrı ayrı üç tane Komünizmle Mücadele Derneği kurulmuştur. Antikomünist oluşumlarda 1944 yılında Türkçü-Turancı kişilerin yargılanması olayının izleri de gözükmektedir. Bu derneklerin içerisinde eski Türkçü kimseler bulunmaktadır. Onlar için hoş olmayan yargılanma tecrübeleri, mevcut sistem ve iktidarı tedirgin etmeyecek bir biçimde ırkçı fikirlerden ziyade daha çok antikomünist söylemlere sarıldıklarını söyleyebiliriz. Komünizmle mücadele adına ilk derneğin bir işçi kenti olan Zonguldak'ta açılması tesadüfi değildir. Bir maden işçisi kenti olan Zonguldak'ın işçi sınıfı üzerinden mücadele veren sosyalist düşüncenin propagandasına uygun bir zemininin olduğunu

[79] Babalık, **agt**, s. 46.

[80] Aclan Sayılgan, **Bizim Radyo ve Hoparlörleri**, Kardeş Matbaası, Ankara 1969, s. 9-11.

[81] Ertuğrul Meşe, **Komünizmle Mücadele Dernekleri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 117-118.

belirtebiliriz. Zonguldak'ın işçilerin yoğunlukta olduğu bir kent olmasından dolayı ilk Komünizmle Mücadele Derneği'nin burada kurulduğunu düşünülmektedir.[82]

II. BÖLÜM
1960 SONRASI SOL MUHALEFET

2.1. 1960 Darbesi ve 1961 Anayasası

1960 Darbesi, 27 Mayıs'da gerçekleşen Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk askeri darbedir. 1960 Darbesi, emir komuta zinciri içinde olmayıp Tümgeneral Cemal Madanoğlu'nun komutanlığında 37 düşük rütbeli subay tarafından gerçekleştirilmiştir. Başarılı olan darbe girişiminde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve bazı devlet adamları tutuklanmıştır. Ayrıca birçok general ve subay emekliye sevk edilmiş, 147 öğretim üyesi ve 520 hâkim ve savcı görevden alınmıştır.[83]

1960 Darbesi, 1950'li yıllarda gerginleşen siyasal ortamın bir sonucu olduğu söylenebilir. 1950 tarihinde yapılan seçimlerde iktidar olan Demokrat Parti, 1954 ve 1957 seçimlerini de kazanarak 1960 yılına kadar iktidar olmuştur. Bu dönemde demokrasinin kurumsallaşması için önemli adımlar atılmasına karşın bu kurumsallaşma gerektiği kadar pekişmemiştir. Özellikle bu kurumsallaşma iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerde yetersiz kalmıştır. Zira gerek Cumhuriyet Halk Partisi döneminde gerek de Demokrat Parti döneminde muhalefete olumlu gözle bakılmamıştır.[84] Bu durum sadece iktidar muhalefet ilişkisini olumsuz etkilemekle kalmayıp sonunda darbenin gerekçesi haline gelmeye başlamıştır. Demokrat Parti sadece muhalif partilere değil, muhalif olan toplum kesimlerine de karşı tavır almıştır. Hatta parti içerisindeki muhalif görüşler de tasfiye edilmeye başlanmıştır.İktidar ve muhalefet arasındaki bu tutum ülkede kutuplaşmaya neden olmuştur.[85]

---

[82] Kerem Ünüvar - Tanıl Bora, Haz. Mete Kaan Kaynar**, Türkiye'nin 1950'li Yılları**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 166

[83] Davut Dursun, "Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler", **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl 1, Sayı 3, 2005, 182-183; Abdulvahap Akıncı, "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", **Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, Nisan 2014, s. 59.

[84] Davut Dursun,**age**, s. 59.

[85] Dursun,**age,** 2005, s. 184-186.

27 Mayıs Darbesini gerçekleştiren subaylar, Milli Birlik Komitesini kurmuşlardır. Bu komite, TBMM'nin bütün anayasal hak ve yetkilerini eline almıştır.38 subaydan oluşan komitenin başkanlığını aynı zamanda devlet başkanı da ilan edilen Cemal Gürsel yürütmekteydi. Kısa bir süre sonra komite arasında iktidarın sivil yönetime bırakılıp bırakılmayacağı gibi konularda görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Bu bölünmüşlük Cemal Gürsel'in 13 Kasım 1960 tarihinde sivil yönetime karşı çıkan 14 üyeyi tasfiye etmesine kadar devam etmiştir. Bu tasfiyeden sonra sivil yönetimi destekleyen üyeler ile yeni anayasa hazırlıklarına başlanmıştır. 6 Ocak 1961 tarihinde yeni anayasanın hazırlanması için "Kurucu Meclis" kurulmuştur. Kurucu Meclis, Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi'nden oluşmaktaydı. Meclisin hazırladığı yeni anayasa Temmuz 1961 tarihinde kamuoyuna sunuldu. DP devamı olan Adalet Partisi, yeni anayasaya karşı propagandalar yürütmüştür. Yeni Türkiye Partisi ise anayasanın kabul edilmesi için propagandalar yürütmüştür. Anayasa %61 evet oyuyla kabul edilmiştir. Siyasal partilerin referandumda propaganda yapmalarına izin verilmemesinden dolayı 1982 Anayasasında olduğu gibi yüksek oyla kabul edilmemiştir.[86]

27 Mayıs sonrasında kabul edilmiş olan 1961 Anayasasının getirmiş olduğu birtakım haklar ile işçi sınıfı hareketlerinde kıpırdanmalar görülmüştür. İşçi sınıfı artık parlamentoda temsiliyet hakkı talebinde bulunmuştur. Bu doğrultuda sınıf mücadelesi veren sendikalarda yeni bir eğilim ortaya çıkmış, bazı sendikacılar kendilerini işçi sınıfının oylarının tek sahibi olarak görmüşlerdir. Sendikal mücadele yürüten bu kişiler yalnızca sendikaların değil, bir parti bünyesinde de siyasete dahil olarak ülke çapında tüm işçilerin desteğini istemişlerdir. Ülkedeki işçi çoğunluğu aileleriyle beraber düşünüldüğünde önemli bir oy potansiyeli olarak öne çıkmaktadır.[87]

1961 Anayasasının getirmiş olduğu haklar ve özgürlükler içerisinde bazı maddeler göze çarpmaktadır. Bu maddeler sosyalist düşüncenin gelişimi açısından önemlidir. Madde 12: Tüm yurttaşlar; dil, din, mezhep, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce ayrım yapılmaksızın kanun önünde eşittir. Kişi, aile, zümre veya herhangi bir sınıfa ayrıcalık tanınamaz. Bu maddede siyasi düşünce olarak ayrım yapılmaması ifadesi dikkat çekicidir.O dönemlerde öcü olarak görülen sosyalistlerin; toplumun bir ferdi olarak kabul edilmesi, dışlanmaması gerektiği belirtilmiştir. Sonraki yıllarda sosyalist ifadesi toplumda düşman, bozguncu, bölücü gibi

---

[86] Çavuşoğlu, **agm**, s. 356.

[87]NebilVaruy, **Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler-Yorumlar 1961-1971**, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2012, s. 15-16.

kavramlarla eş değer görülmeye devam etse de kanun; önünde siyasi düşünce özgürlüğü sağlanmıştır. Madde 20: Herkes, düşünce ve fikir özgürlüğüne sahiptir. Kişi, düşünce ve fikirlerini söz, yazı, resim gibi çeşitli yollarla ferdi veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Hiçbir vatandaş düşünce ve fikirlerini açıklamaya zorlanamaz. 20. Maddede geçen bu ifadeler sosyalist propagandanın meşru bir biçimde yapılmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca madde 22'de "Basın özgürdür, sansür edilemez." ve madde 23'de gazete ve dergi çıkarabilmenin önceden izin almaksızın yapılabilmesi sosyalist mücadeleninyürütülmesini basın alanında da kolaylaştırmıştır. Madde 46 sendika kurabilme hakkı, madde 56'da siyasi parti kurabilme konusundaki sağlanan kolaylıklar Türkiye'de sosyalist düşüncenin 1960'lı yıllardagelişmesine büyük katkı sağlamıştır.[88]

1961 Anayasası'nın ikinci maddesinde Türkiye'nin sosyal bir hukuk devleti olduğu ibaresi tartışmalara neden olmuştur, "sosyal devlet" ifadesinin sosyalistlik olduğu, sosyalizmin önünü açacağı düşünülmüş, milletvekilleri tarafından çeşitli endişeler dile getirilmiştir. Ayrıca madde 36'da; mülkiyet hakkının kullanımı toplum yararına aykırı olamaz ifadesi ve madde 38'de; toplum yararının gerektirdiği hallerde kanunda belirtilen koşullarda ödeme yapılarak kamulaştırma yapılabilmesi birtakım endişeleri beraberinde getirmiştir. Bilindiği üzere kamulaştırma işlemi sosyalist ülkelerin zengin burjuva sınıfı üzerinde uyguladığı bir yöntemdi, bu madde de bazı kesimleri huzursuz etmiştir.[89]

1960'lı yıllarda sol rüzgarların en belirgin hali, yoksulluk ve adaletsizlik gibi kavramların popüler kültürde hızlı bir şekilde yayılmasıdır. Yoksulluk ve adaletsizlik kavramları elbette toplumun karşısına ilk defa çıkan kavramlar değillerdir. Fakat 1950'lerde hızlanan kapitalistleşme süreci toplumdaki belirli bir azınlığa göreceli zenginlik katsada yığınlar arasında yoksulluk artmıştır. Zengin ve fakir arasındaki gelir eşitsizliğinin artması ve bu farkın daha görünür hale gelmesi; edebiyat, sanat, sinema gibi pek çok alan üzerinde etkisini göstermiştir. Talip Apaydın, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Mahmut Makal, Fakir Baykurt gibi toplumsal gerçekçilik çizgisindeki bu yazarlar; kırsaldaki ağa zulmünü, kadınları ezen gericiliği, yoksulların kadere isyanını, işçileri ve kenar mahalle diye tabir edilen yoksul yerleşkelerin yaşam mücadelesini anlattılar.[90]

---

[88] Suna Kili-Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri Senedi İttifaktan Günümüze**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985, s. 174 -186.

[89]Suna Kili-Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri Senedi İttifaktan Günümüze**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985, s. 172 ve 182.

[90] Tanıl Bora, **Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler,** İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 595.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte dünya genelinde başlayan bağımsızlık hareketleri Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerinde yaşayan bazı devletlerin bağımsızlıklarını kazanması ile sonuçlanmıştır. Bağımsızlıklarını kazanan bu ülkeler için bağımsızlık kavramı; antiemperyalizm düşüncesiyle eş değer hale gelmiş, kapitalizm dışı kurtuluş yolları aranarak değişik biçimlerde sosyalist düşünce ile ilişkiler kurulmuştur. 1960'lı yıllarda bu ilişkilerin siyasal yaşamda Türkiye'deki ilk örneği Türkiye İşçi Partisidir.[91]

2.2. Yeni Bir Nefes Türkiye İşçi Partisi

Türkiye İşçi Partisi (TİP), 13 Şubat 1961 tarihinde işçi sendikacılarının İstanbul Valiliği'ne verdikleri bildirimle kurulmuştur.TİP, başlangıçta işçiler ile sendikacıların hâkim olduğu bir partiyken, Mehmet Ali Aybar'ın 8 Şubat 1962 tarihinde genel başkan olmasıyla birlikte sosyalist gençler, farklı görüşlerdeki aydınlar ve Kürtler gibi farklı kesimleri de bünyesine katmaya başlamıştır.[92] 20. yüzyılda Türkiye'de solun geleceğini etkileyen iki sol örgüt vardır. Bunlardan ilki 10 Eylül 1920 tarihinde kurulan Türkiye Komünist Partisi'dir. İkincisi ise 1961 anayasasının oluşturduğu özgür ortamda kurulan Türkiye İşçi Partisi'dir. Ancak TİP'in parti programında sosyalizm sözcüğü yer almamıştır. 1966 yılında Malatya'da yapılan partinin İkinci Büyük Olağanüstü Kongresi'nde sosyalizmi hedeflediklerini dile getirerek kongre kararı ile kabul etmişlerdir.

TİP'in kuruluşunda her ne kadar aydınlara mesafeli davranılsa da, kamuoyunda gündeme gelebilmek ve etkin olabilmek için aydınlar ile temasa geçmek zorunda kalmışlardır. Bu sayede sosyalist aydınlar ile emekçiler bir arada toplanmışlardır. Bundan dolayı TİP, işçi sınıf ile aydınların birleşmesi ile sosyalizmi aydın kesimlerin dışına çıkararak halka ulaştırmıştır. Böylece daha önce kendini dergi ve gazete sayfalarında ifade eden sol hareketler, TİP ile temsil edilir hale gelmiştir. TİP, sol hareketlerin en güçlü olduğu 1960'lı yıllarda aydınların desteklerine rağmen seçmen sayısı yeterince artmamıştır. Ancak milli bakiye uygulaması sayesinde 1965 seçimlerinde 15 milletvekili ile meclise girmiştir. TİP, Türkiye tarihinde meclise giren ilk sosyalist parti olup etkili bir muhalefet yapmıştır.

[91] Haluk Gerger, **Türk Dış Politikasının Ekonomo Politiği: Soğuk Savaştan Yeni Dünya Düzenine,** Belge Yayınları, İstanbul 1999, s. 109-111.

[92] Murat Belge, "Türkiye İşçi Partisi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul 1983,s. 2131.

Hükümetin, Amerikan yanlısı politikalarına karşı çıkmış ve NATO'dan çıkılması gerektiği, İncirlik üssünün kapatılması gibi konuları ülke gündemine sokmuştur.[93]

TİP'in önceliği işçi sınıfı olduğundan dolayı öncelikle işçilerin aleyhinde olduğunu düşündükleri yasaların değiştirilmesini istemiştir. Diğer taraftan yabancı sermayeye kolaylıklar sunan yasanın da kaldırılmasını istemiştir. Ayrıca çiftçilerin hakkını da savunan TİP, hazineye ait arazilerin topraksız veya toprağı yetersiz olan köylülere dağıtılmasına yönelik bir toprak reformu tasarısı hazırlamış, fakat meclisten ret oyu almıştır.[94] Buna rağmen TİP, 1961 Anayasası'na bağlılığını her defasında dile getirmiş ve sosyalizm yolunda Atatürk ve devrimlerini referans olarak görmüşlerdir. Partinin ilkeleri, sosyalizm ve Kemalizm ilkeleri ile bütünleşik hazırlanmıştır. TİP, cumhuriyetin kurucularının kendisi ile örtüşen yanlarını ön plana çıkararak meşruiyetlerine destek olarak kullanmıştır.

Aybar'ın genel başkan olması ile birlikte TİP'e hem parti içinden hem de parti dışından ciddi muhalefetler başlamıştır. TİP yönetimi sol görüş arasında en yoğun tartışmaları Milli Demokratik Devrim (MDD) ve Yön hareketini savunanlar ile yaşamıştır. Bu tartışmaların ağırlıklı olduğu konu sosyalist devrimin gerçekleştirmek için izlenecek yol üzerine olmuştur. Aybar yönetimindeki TİP'in bu tartışmalarda savunduğu sosyalist devrim metodu, bilimsel sosyalizm, güler yüzlü sosyalizm olarak adlandırılan bir görüştür. TİP'in izlediği metot, parlamenter rejim içinde işçi sınıfının öncülüğü ile iktidar olmayı planlayan bir sosyalizmdir. Bu görüş Milli Demokrat Devrim, Yön Hareketi ve 1968 kuşağı olarak da adlandırılan genç solcu gruplar tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmiştir.[95]

Yön hareketi, 1965 yılına kadar TİP ile aynı görüşü savunmuştur. Hatta bu konuda TİP'e muhalif olmanın aksine destek olmuştur. Ancak 1965 seçimlerinden sonra Avcıoğlu'nun "Rejimin Geleceği" adlı makalesini yayınlamasıyla TİP ile Yön hareketi karşı karşıya gelmiştir. Sol görüş arasında yaşanan bu fikir ayrılıklarının sonucunda, özellikle 1968 yılında başlayan gençlik hareketlerinin etkisi ile partiden ayrılmalar olmaya başlanmıştır. Zamanla Aybar ve yönetiminin parti içinde azınlık durumuna düşmesi sonucunda Aybar, muhalefete fazla direnememiş ve 4. Büyük Kongreden hemen öncesinde istifa etmiştir. 4. Büyük Kongre ile birlikte TİP, Emek grubunun denetimi altına girmiştir.

---

[93] Nihat Sargın, **TİP'li Yıllar 1961-1971**, Felis Yayınevi, İstanbul 2001, s. 354

[94] Artun Ünsal, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 196.

[95] Hasan Döner, **Türkiye İşçi Partisi'nin Geçirdiği Siyasal Dönüşüm Süreçlerinin Arka Planı (1961-1969)**, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman 2017, s. 75

Kongre sonrasında açılan kapatma davası ile TİP kapatılmıştır. Parti, daha sonra 1975 yılında tekrar açılmıştır.[96]

1960'lı yıllarda Türkiye'de sosyalist hareket içerisinde partileşmiş yasal bir örgüt olarak ortaya çıkmış olan TİP, o zamana değin ortaya çıkan sol örgütlenmelerden ve sosyalist söylemlerden farklı, Atatürk çizgisinde özgün bir strateji izlemiştir.[97]

TİP, misyonunu ilk Kurtuluş Savaşı'nı vermiş olan Türkiye'nin barışçı, halkçı, tam bağımsız, emekten yana, devrimci, laik, sosyal adelete ve insan haklarına dayalı demokratik cumhuriyet olması yolunda ilerletebilmek olarak açıklamıştır.[98]

TİP, yasal zorunluluklar nedeniyle açık olarak sınıf temelli bir parti olduğu iddiasında bulunamamıştır. Partinin programında kemalizmin altı ilkesiyle çelişmeyen bir yol izlemiş, proleterya diktatörlüğünü reddederek demokrasi adına mücadele mücadele vermiştir. İşçi sınıfının temsilciğini üstlenerek yoksul kesimin problemlerini meclise taşımıştır. TİP, Türkiye'nin mevcut rejiminin temel değerleriyle uyum içerisinde hareket etmiş, sosyalist düşünce sisteminin Türkiye'de meşrulaşması için gayret göstermiş önemli bir parti olarak siyaset sahnesinde yer almıştır.[99]

2.3. Doğan Avcıoğlu ve Yön Dergisi:

Doğan Avcıoğlu, 1926 yılında Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesinde doğmuştur. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini doğduğu şehirde tamamlamıştır. Doğan Avcıoğlu'nun ailesi zengin ve eğitimli bir aileydi. Gerek ailesinin durumu gerek de doğup büyüdüğü şehir olan Bursa, Avcıoğlu'nun eğitimi için önemli fırsatlar sunmak ile birlikte düşünce hayatının şekillenmesinde de önemli rol oynamıştır. Zira o dönemde okula gidebilmek için ailelerin maddi durumu, yaşadığı şehir ve o şehrin yapısı çok önemliydi.[100]

Avcıoğlu'nun doğduğu şehir, büyük bir kültürel mirasa sahiptir. Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren önemini koruyan Bursa, 19. yüzyıla gelindiğinde sanayileşme konusunda ilk atılımların yapıldığı şehir olmuştur. Özellikle ilk ipek işleme fabrikaları,

---

[96] Hasan Döner, **a.g.t,** s.75

[97]NebilVaruy, **Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler- Yorumlar 1961-197,** Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2012s. 33.

[98] Mehmet Ali Aybar, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi,**Cilt I, BDS Yayınları, s. 204-210.

[99] Günay Dumrul Uygur, **Türkiye İşçi Partisi 1961-1971**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020, s. 230.

[100] Tülay Gencer, **Bir Eylem ve Düşünce Adamı: Doğan Avcıoğlu**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2020, s. 13.

yüzyıllardır ipek ticaretinde önemli bir merkez olan Bursa'da kurulmuştur. İlk fabrikaların Bursa'da kurulması her alanda Bursa'nın yapısını değiştirmiştir. Bursa'da üretilen hammaddeler Fransa üzerinde Avrupa'ya satılmaktaydı. Bundan dolayı bu dönemde Bursa'da ciddi anlamda Fransızlar Bursa'da iktisadi ve sosyal anlamda Bursa'da önemli izler bırakmışlardır.[101] Avcıoğlu'nun yetiştiği bu ortam onun eğitim ve düşünce hayatını etkilediği görülmektedir. Zira Fransa'da iktisat ve siyasal bilimler üzerine öğrenim görmüştür.

Fransa'da öğrenimini tamamladıktan sonra 1955 tarihinde Türkiye'ye dönmüştür.Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde asistan olarak göreve başlamıştır.1956 yılından itibaren Cumhuriyet Halk Partisi'nin araştırma bürosunda çalışmaya başlamış ve Ulus, Kim, Akis gibi dergilerde yazılar yazdı. İktidar ve muhalefetin arasındaki mücadelenin iyice arttığı bir dönemde Akis dergisinin başında bulunan Metin Toker'in tutuklanması ile dergiyi yönetmeye başladı. 1960 Darbesinden sonra İnönü'nün kontenjanından Temsilciler Meclisi'ne üye olarak seçilmiş ve 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında katkıda bulunmuştur. Ancak hükümet, meclis ve ekonomi üzerine sunduğu önergelerin çoğu kabul edilmediğinden dolayı yeni anayasaya karşı çıkmıştır.[102]

1961 Anayasasına damgasını vuran kesim Forum çizgisiydi. Turhan Feyzioğlu'nun başkanlığında hazırlanan anayasanın taslağındaki bütün yenilikler daha önce Forum dergisinde yazılanlar ile aynıydı. Anayasa Mahkemesinin kurulması, çift meclisli yasama, üniversitelerin özerkliği, radyonun tarafsızlığı gibi konular Forum tarafından oluşturulmuş kararlardı. Ancak halkın oylamasına sunulduğunda hayal kırıklığına uğranıldı. Zira seçmenin %17'si çekimser davranırken %39,6'sı hayır oyu kullanmıştır. Ancak seçmenin çoğunluğunun rızası alınmasa da anayasa kabul edilmiştir.[103]

Forum tarafının bu hayal kırıklığı Yön hareketini başlatacak olan Doğan Avcıoğlu ve taraftarları için olanak sağladı. Anayasanın getirdiği özgürlük ortamıyla birlikte ülkenin temel sorunlarının sosyalist bakış açısıyla ele alınması ve sol görüşlü muhalefetin artması için gerekli ortam oluşmaktaydı. Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları bu ortamı fırsat bilerek Yön hareketini başlatmışlar ve 20 Aralık 1961 tarihinde Yön Dergisini yayımlamışlardır. Yön

---

[101] Gencer, **agt**, s. 13.

[102] Elçin Macar, **Doğan Avcıoğlu ve 12 Mart,** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992, s. 6.

[103] Gökhan Atılgan, **Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön ve Devrim**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001, s. 45.

dergisinin yayın hayatına geçirilmesinde, 1961 seçim sonuçları ve anayasanın halk tarafından destek görmemesi etkili olmuştur. Yön, Forum'un aksine çok partili hayata mesafeli olmuşlar, Türkiye'deki demokrasiyi de "tatlı demokrasi", "cici demokrasi" veya Filipin tipi demokrasi" söylemlerle eleştirmişlerdir.[104]

Yön hareketinin çekirdeğini Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal ve İlhami Soysal gibi aydınlar oluşturmaktaydı. Bu aydınlar derginin kurucuları arasındadır. Derginin içersinde adı pek geçmeyen isimsiz bir kahramanı vardır: Hamdi Avcıoğlu, Yön dergisinin yükünü sırtlayan kişilerin başında gelir.[105] Yön Hareketi dört ana tez üzerinden şekillenmiştir. Bu tezlerden ilki Türkiye Cumhuriyeti'nin en temel sorununun iktisadi kalkınma olduğu yönündeki görüştü. Türkiye'deki siyasi sorunların temelinde ekonomik sorunlar yatmaktaydı. Bundan dolayı Türkiye'ye yön verecek kesimin iktisadi kalkınmayı sağlayacak "yeni bir Atatürkçü program" etrafında birleşip hareket etmeliydi.[106]

İkinci tez, Kemalist kadroların kapitalist ekonomi modelini seçerek yanlış yola girmişlerdir.[107] Yeni Atatürkçü Program ile eski görüşün hatalarında vazgeçilmeliydi. Yeni Atatürkçü Program; "Neden yanıldık? Neden yolumuzu şaşırdık? Şimdi ne yapmalıyız?" sorularına cevap vererek oluşturulmalıydı.[108]

Yön hareketine göre ekonomik kalkınma sosyalizmle oluşturulabilirdi. Bundan dolayı Kemalizm, hedeflerine sosyalist bir yola girdiği zaman ulaşabilirdi.[109]

Son olarak Yön Hareketine göre sosyalizm, devletçilik, halkçılık, inkılapçılık ve milliyetçiliğin bir sonucudur. Bu ilkeleri sosyalizm ile tekrar yorumlamak gerekmektedir.[110] Böylece Avcıoğlu ve arkadaşları Türkiye için önerdikleri toplum projesini, Atatürk ilkelerini sosyalizmden yararlanarak tekrar tarif ederek oluşturmuşlardır. İnkılapçılık ilkesi, sosyal ve iktisadi düzen üzerinde radikal bir değişimi ifade etmek için devrincilik olarak adlandırmışlardır. Halkçılık ilkesini "sınıfsız ve zümresiz kaynaşmış kitle" anlamı yerine toprak ağaları ve burjuvaziye karşı olarak "işçi ve köylülerden olan emekçi kesim" şeklinde

---

[104] Doğan Avcıoğlu, "CHP'de Sola Açılış", **Yön**, Sayı 187, 1966, s. 3.

[105] Hikmet Özdemir, **Sol Kemalizm**, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 48.

[106] "Yön Bildirisi", **Yön**, Sayı 1, 1961, s. 1; Doğan Avcıoğlu, "SKD", **Yön**, Sayı 70, 1963, s. 5.

[107] Doğan Avcıoğlu, "Yön'ün Seçim Tahmini", **Yön**, Sayı 130, 1965, s. 4.

[108] Doğan Avcıoğlu, "SKD İstanbul Şubesi Açıldı", **Yön**, Sayı 75, 1963, s. 7-11.

[109] Doğan Avcıoğlu, "Sosyal Adalet ve Yön", **Yön**, Sayı 124, 1965, s. 7.

[110] Doğan Avcıoğlu, "Sosyalist Dernek Meselesi", **Yön**, Sayı 37, 1962, s. 4.

ifade etmişlerdir.. Devletçiği, halkçılığın yolu olarak görmüşlerdir. Milliyetçilik ilkesini ise, emperyalizm ile mücadele etmek içim bağımsızlık ilkesi olarak anlamlandırmışlardır.[111]

Yön Dergisi: Yön dergisi, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 5 Haziran 1963 tarihinde 77. Sayısında kapatılmıştır. Dergi 25 Eylül 1964 tarihinde tekrar baskıya başlamış ve 30 Haziran 1967 tarihine kadar yayın hayatına devam etmiştir. Derginin imtiyaz sahibi Doğan Avcıoğlu'dur. Dergi İstanbul'da basılmakla birlikte yönetim merkezi Ankara'dadır.[112] Yön dergisini çıkaranların amacı, bir haber dergisinden ziyade bir düşünce dergisi çıkarmaktı. İlk sayının imza toplanarak bir bildiri ile çıkarılması kararlaştırılmıştır. Bildirinin yazımı ve imza toplama görevini Mümtaz Soysal üstlenmiştir.[113] Dergiye destek vermek isteyen herkesin Ankara'daki adrese ad, soyad, meslek bilgileri ile imzalı başvuruda bulunmaları istenmiştir. Hatta Mümtaz Soysal, başta tek tek gezerek imza toplamıştır. Başlangıçta 164 kişinin imzaladığı bildiriyi imzalayanların sayısı 1042'ye ulaşmıştır. Yön dergisine önerilerde bulunmak isteyenler veya eleştiriler için "Yön'e Mektuplar" köşesinin açık olacağı da duyurulmuştur. Bildiri daha sonra Fransızca ve İngilizceye tercüme edilerek batılı entelektüellere de ulaştırılmıştır.[114]

Yön dergisi, kendilerine karşı yapılan eleştirilere yer vermeyi 12. Sayıya kadar devam ettirmiştir. 12. sayı, Bildiri Özel Sayısı olarak yayınlanmış ve bütün eleştirilere bir cevap niteliği taşıyarak konuyu kapatmışlardır. Bu sayıdan itibaren kalkınmaya yönelik yazılar yazılmıştır. Hatta Avcıoğlu kalkınmaya dair bir program bile hazırlamıştır.

Avcıoğlu'na göre üç farklı kalkınma modeli bulunmaktadır. Bunlardan ilki Amerikan tipi kapitalist kalkınma modelidir. İkincisi Sovyetler Birliği'nde görülen sınıf esasına dayanan ve proletarya diktatörlüğü yönetimindeki sosyalist modeldir. Üçüncüsü ise Bulgaristan ve Romanya'da olduğu gibi modernleşme konusunda geri kalmış olan ülkeler için uygulanması gereken proletarya diktatoryasına dayanmayan, ancak devletçi ulusal sosyalist modeldir. Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal, gerçek demokrasiye parlamenter demokrasi ile ulaşılamayacağını iddia etmişlerdir. Türkiye İşçi Partisinin hedeflerine ulaşmak için savundukları demokratik metotların aksine Yön Hareketi, askeriye-bürokrasi ve işçi-köylü gruplardan oluşacak birleşik grubun askeriyenin yapacağı bir darbe ile iktidar olacak bir parti ile gerçekleşebileceğine inanmaktaydılar. Yön Hareketi'ne göre ülkenin

[111] Atılgan, **agt**, s. 47.

[112] Hikmet Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1986, s. 50.

[113] Gencer, **agt,** s. 99.

[114] Özdemir, **age**, s. 51.

içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik sıkıntılarından dolayı ilerici hareketin gerçekleşmesi için demokratik yollar ile oluşamayacaktır. Bundan dolayı Avcıoğlu'nun "zinde güçler" olarak adlandırdığı askeri ve bürokratik elitlerin öncülüğünde yapılacak darbenin gençler ve bazı sosyal sınıflar tarafından desteklenmeliydi. Daha sonra ise bu elit sınıfların kurduğu bir parti ile tek parti yönetimine geçilmeliydi.[115]

Yön Hareketi'in ortaya attığı bu fikirler 1960'larda popülerlik kazanmış ve yayılmaya başlamıştır. Hatta 1962 ve 1963 yıllarında Albay Talat Aydemir'in iki defa darbe yapma çalışmalarında büyük rol oynamıştır. Bundan dolayı 1963 yılındaki darbe girişimi sonrası Yön Dergisi bir süreliğine kapatılmıştır.[116] 1964 yılında tekrardan yayın hayatına başlanmış ve 30 Haziran 1967 tarihine kadar devam etmiştir. Yayınlanmaya devam edilmemesini sol hareketin bölünmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Devrim: Devrim dergisi, Yön Hareketinin iktidarı, doğrudan ihtilalci bir yol izlerek ele geçirmeyi benimsediği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları, başlattıkları harekete, siyasal hayata adım attıkları dönemde amaçlarını yansıtan bir ifade olarak Yön adını verdiyseler, aynı şekilde 1969 yılında çıkardıkları dergiye de bu dönemdeki amaçlarına uygun bir şekilde Devrim adını vermişlerdir. Yön, Türkiye Cumhuriyeti hangi yolu takip ederse kalkınabilir cevabını aramak amacıyla çıkarılmıştır. Devrim ise bu cevapların nasıl hayata geçirileceğini ifade etmek amacıyla başlamıştır. Doğan Avcıoğlu bunu şu şekilde ifade etmiştir. "*1960'larda Yön'le Türkiye'nin yönünü belirledik. Devrim'le devrimi yapacağız*."[117] Yön dergisinin yayına başlamasında 1961 seçimleri nasıl etkili olmuşsa Devrim dergisi için de 1969 seçimleri etkili olmuştur.

Devrim dergisi, 21 Ekim 1969 tarihinden itibaren haftalık yayınlamaya başlamıştır. Derginin kurucuları başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere İlhami Soysal, Cemal Reşit Eyüboğlu ve İlhan Selçuk'tur. Devrim, Yön'de olduğu gibi bir bildiri ile yayına başlamıştır. Bu bildiriye göre Kemalist devrim yarıda kalmış ve Kemalist bir devrimle düzen değişiliğine gidilmesi gerekmektedir. Devrim halka rağmen halk için olacaktır.

Devrim'de iktidara sıkı bir şekilde muhalefet yapılmıştır. Ecevit'in solculuğu dahi eleştirilmiştir. Devrim'in temel konularından biri NATO'ydu. Olası bir saldırı karşısında

---

[115] Zeynep Karadeniz –İlhan Akdere, **Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi-1**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1994, s. 232.

[116]Özdemir, **age**, s. 57.

[117] Atılgan, **agt**, s. 299.

NATO'nun Türkiye'ye yardım etmeyeceğini savunmaktaydılar. Avcıoğlu, özellikle "Türk Ordusu ve Amerika" adlı yazı dizisinde, Türkiye ile yapılan anlaşmaların Türkiye'nin lehine olmadığını savunmuştur.[118] Devrim'de Amerika ve antiemperyalizm karşıtlığı hakimdi. Filipin Demokrasisi veya cici demokrasi tabirleri sıklıkla kullanılmaktaydı. Ancak 79. Sayısı çıkarıldıktan sonra tam Bağımsız Türkiye için Amerikan emperyalizmine karşı olduklarını savunan Devrim Dergisi, Amerika'nın da mudahalesi ile sıkıyönetim tarafından yayın hayatına son verilmiştir.

Devrim, Yön'e göre daha az yazar kadrosuna sahiptir. Bunun sebebi Avcıoğlu'na göre artık yeni arayışların gereksiz olduğunun ve kendisi gibi düşünen kişiler ile devam etmek istemesidir. Ayrıca birçok kişi Yön'e kıyasla Avcıoğlu'nu daha radikal buldukları için ondan uzaklaşmışlardır. Kısacası Yön Dergisi, eleştiriye ve özgür düşünceye açıkken, Devrim dergisi kendi görüşlerine aykırı fikirlere kapalıdır. Yön, fikir organıyken, Devrim eylem organıdır. Bundan dolayı Devrim ve Yön'ün seslendiği kitle ve söylemleri farklıdır. Parlamenter düşüncenin güçlenmesi düşüncesinden dolayı CHP'ye karşı tavır alınmıştır. Buna karşı olarak aydın kesimin daha çok olduğu ve ihtilalden sonra bu aydın kesime ihtiyaç duydukları için TİP'e karşı keskin bir tavır almamışlardır.

2.4. Ant Dergisi

Ant Dergisi; Yaşar Kemal, Fethi Naci ve Doğan Özgüden tarafından 3 Ocak 1967 tarihinde kurulmuştur. Ant dergisi, bilimsel sosyalizmi esas alarak dünya gündemindeki olayları takip etmeye ve okurunun bilinç düzeyini yükseltme amacıyla yayın hayatına başlamıştır. Türkiye'de ve dünyada sosyalizmin ciddi bir ivme kazandığı bir dönemde çıkan Ant dergisi, belirli bir siyasi partinin veya örgütsel bir yapının sözcüsü olmaktan kaçınmış ve özerk bir çizgiyi takip etmiştir. 1967 ile 1971 yılları arasında yayın hayatında birçok akademisyen, sendikacı, gazeteci, sanatçı, siyasetçi ve edebiyatçı Ant dergisinde yazılar yazmıştır.

Tüm dünyada olduğu gibi 1968 yılı Türkiye'yi de etkisi altına almış olan gençlik hareketleri için bir dönüm noktasıydı. Bu tarihte üniversiteli gençler siyasal hayatta aktif rol almaya başlamışlar ve solda farklı görüşlerin oluşmasına neden olmuşlardır. Bu görüş ayrılıklarından dolayı solda bölünmeler olmuş ve farklı gruplar ortaya çıkmıştır. Ant

[118] Macar, **agt**, s. 21.

dergisini çıkaran Doğan Özgüden, Yaşar Kemal, Fethi Naci ve arkadaşları da bu gruplardan birisidir.[119]

Ant dergisinin kurucularından biri olan Doğan Özgüden, derginin ilk sayısında derginin çıkış sebeplerini "Haftanın Yorumu" adını verdikleri köşede "Niçin Ant?" başlığı altında açıklamıştır. Özgüden, bu yazısında Ant dergisini *"sosyalizmin zaferini ancak halkın demokratik mücadelesinde görenlerin, anti-emperyalist mücadeleyi sosyalist mücadele ile birlikte yürütmek kararında olanların"* şeklinde anlatmıştır. Ayrıca *"O sömürücülüğe karşı ant'tır. O sosyal adalet için ant'tır. O emperyalizme karşı ant'tır. O bağımsızlık için ant'tır"*[120] Özgüden'in yazısından anlaşılacağı üzere Ant dergisinde, aynı yıllarda yayınlanan bir başka sosyalist bir dergi olan Devrim dergisine karşı olarak askeri bir ihtilal yerine demokratik mücadeleyi tercih edilmiştir.

Kamuoyunda ve mecliste etkisini arttıran Türkiye İşçi Partisi'in(TİP) yükselişe geçtiği bir dönemde partilerden bağımsız sosyalist bir dergiye ihtiyaç duyulduğu düşüncesiyle kurulmuştur. Ant, Türkiye'deki sosyalist çevrenin sadece TİP etrafında toplanmadığı bilincinde olup diğer sosyalist ve sol hareketlerin bir çatı altında toplanması için bilimsel sosyalizm temelinde birleşmeyi amaçlar.[121]

Özgüden, Amerikan Birleşik Devletleri'nin Türkiye üzerindeki nüfuzunu ordunun kabullendiğini söylemekle birlikte Türk ordusunun, her şeye rağmen jandarma baskısı altında yıpranmış köylülerin, işçi sınıfının, kapitalizm karşısında yaşam mücadelesi veren esnafın, devrimci gençliğin ve gerçekçi aydınların yanında yer alacağına inandığını söylemektedir. Dönemin neredeyse bütün sol çevrelerde olduğu gibi Özgüden de Türk Ordusu'nun devrimci bir geleneğe sahip olduğunu kabullenmiş olduğundan uyanık kuvvetlerin faşizmin artmasına izin vermeyeceğine inanmaktadır.[122]

Ant dergisi, 3 Ocak 1967 tarihinden itibaren haftalık olarak başlamış ve üç yıl dört ay boyunca aralıksız yayın hayatına devam etmiştir. Ancak 21 Nisan 1970 tarihinden itibaren aylık olarak çıkmaya başlamıştır. Dergi, aylık olarak 13 sayı çıkmış ve 13'üncü sayısında kapatılmıştır. 12 Mart'ta gerçekleşen askeri darbenin sonra dergi üzerindeki baskılar artmış

---

[119] Songül Aydın, **12 Mart 1971 Öncesinde Ant Dergisi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 36.

[120] Doğan Özgüden, "Niçin Ant", **Ant**, Sayı 1, 3 Ocak 1967, s. 3.

[121]Doğan Özgüden, "Sosyalist Dergi Ant", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 671–672.

[122] Doğan Özgüden, "Halk Direnecektir", **Ant**, Sayı 5, 31 Ocak 1967, s. 3.

ve yazarları hakkında birçok dava açılmıştır. Daha sonra İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yayın hayatına son verilmiştir.

2.5. Sosyalist Kültür Derneği

Yön hareketi savunucuları yayın hayatına başlamasından sonra bir parti kurmayı amaçlıyorlardı. Düşündükleri parti Kemalist ideolojiyle bağdaşan sosyalist bir partiydi. Bu süreçte Yöncüler kendilerinin dışında oluşturulmuş olan Çalışanlar Partisi'ne girdiler, fakat bu girişim başarısız olmuştur. SKD fikri de bu süreçte gündeme gelmiştir. Çalışanlar Partisi deneyimi başarısız olunca Yöncü çizgideki aydınların önünde iki seçenek bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Mehmet Ali Aybar önderliğinde güçlenen Türkiye İşçi Partisi'ni destekleme fikriydi. Diğeri ise kendi örgütlerini ortaya çıkaracaklardı. TİP'e girmek istemediler. Çünkü;TİP'in sosyalist ideolojiyi işçi sınıfının öncülüğünde geliştirilmesi gerektiği stratejisini benimsemiyorlardı. Yöncülere göre Türkiye'de sosyalizm ideolojisi Kemalizm'den beslenerek, Kemalist düşüncenin devamı olarak gelişebilir ve büyüyebilirdi.[123]

Yön hareketi içerisindekiler sosyalizmi, sosyal adaletsizlik çıkarmadan sermaye biriktirebilmenin, kitleleri yoksulluğa sürüklemeden yatırımlar yapabilmenin ülkenin tamamını ve bütün vatandaşlarını Mustafa Kemal Atatürk'ün misyon edinmiş olduğu modern uygarlıklar düzeyine çıkartabilmenin demokrasi ve özgürlük içinde insanca yaşayabilmenin yegane yolu olarak görmüşlerdir. Yöncülerin ortak amacı ülkenin içerisine düşmüş olduğu çaresizlikten kurtarmak, her türlü sömürüyü ortadan kaldırmak için gerekli olan tek sistemin sosyalizm olduğunu belirtmeleridir. Sosyalist Kültür Derneği de bu amaç doğrultusunda sosyalizm meselelerini tartışmak, çözümler aramak, konferanslar düzenlemek, sempozyumlar gerçekleştirmek, sosyalist fikirlerin yayılmasını sağlamak için çalışmalarına başlamıştır.[124]

SKD, 18 Aralık 1962 tarihinde Ankara'da kurulmuştur. Kurucular arasında milletvekilleri, akademisyenler, gazeteciler, senatörler gibi pek çok tanıdık isim bulunmaktadır. SKD'ye öğretmen, işçi, öğrenci, mühendis, memur, esnaf, hukukçu gibi

---

[123] Gökhan Atılgan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, Yordam Kitap, İstanbul2018, s. 271-272.

[124]"Sosyalist Kültür Derneği Kuruluyor", **Yön Dergisi**, Sayı 53, 19 Aralık 1962, s. 8.

farklı statü ve mesleklerde sosyalizme inanan herkesin üye olabileceği açıklanmıştır. SKD'nin kurucuları şu kişilerdir:

SKD Başkanı: Osman Nuri Torun (Devlet Planlama Teşkilatı eski müşteşarlarından.), Genel Sekreter: Necat Erder (Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Dairesi eski başkanı), Araştırma ve Dökümasyon: Atilla Karaosmanoğlu (Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Planlama Dairesi Eski Başkanı), Yayın ve Konferans Faaliyetleri: Doğan Avcıoğlu (Yön Dergisi Başyazarı), Mali Sorumlu: Adnan Başer Kafaoğlu (Maliye Müfettişi), Muhasiplik: Güney Özcebe (Mühendis), Teşkilatlanma Faaliyetleri: Sırrı Hocaoğlu (Hatay CHP milletvekili), Teşkilatlanma: Cemal Reşit Eyüboğlu: (Avukat), Koordinasyon: Cahit Tanyol (Profesör).

SKD'nin kurucu kadrosu ve yöneticileri içerisinde Yön hareketinin öncü isimlerinin olması, YöncülerinSKD'nin kuruluşunda önderlik ettiğini kanıtlar niteliktedir.[125] Hikmet Özdemir, SKD'nin kuruluşunu Fabian Derneklerine benzer bulmuştur. Doğan Avcıoğlu da 1962'de kurulmuş olan bu örgütlenmenin en önde gelen isimlerinden birisidir.[126]

Türkiye genelinde özellikle de sol düşünceye yakın aydınlar arasında büyük ilgi uyandıran SKD'nin yaşadıkları yerlerde şubelerini açmak isteyen şahıslar İstanbul, Bursa, Diyarbakır, Muş, İzmir gibi çeşitli şehirlerden Ankara'da bulunan merkeze başvurularda bulunmuşlardır.[127]

SKD'nin gerçekleştirilen ilk konferansı 12 Şubat 1963 Pazar günü Ankara'da Sergi Evi binasında verilmiştir. Konferansın konusu, Sosyalist Düşünce Çizgileri ve Eğitim Sistemi'dir. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü Kemal Kurdaş bu konferansta sosyalist düşünce ile ilgili bilgiler vermiştir.[128]

SKD'ye göre kalkınmanın formülü devletçilik düşüncesi idi. Onlara göre sınıfsız bir toplum sistemine geçme isteği tarihsel bir sürecin zorunluluğuydu. Peki kapitalizmi yaşamamış bir toplum için bu sürecin atlanarak doğrudan sosyalizme geçme fikri mümkün müydü? SKD'liler buna evet diyorlar. Bizim gibi az gelişmiş ülkelerde gerçekleşen değişim, ilerleme ve kalkınma arzusunun sosyalizm ile mümkün olabileceğine inanıyorlardı. Yani az

---

[125] Hikmet Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi**, Bilgi Yayınevi, İstanbul1986, s. 58-59.

[126] Hikmet Özdemir, **Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk'ün Ardından**, Bilgi Yayınevi, İstanbul2000, s. 19.

[127]Özdemir**, age**, s. 58.

[128]"Sosyalist Kültür Derneği Konferansları", **Yön Dergisi**, Sayı 61, 13 Şubat 1963, s.4.

gelişmiş ülkeler, batılılaşma arzusu ile orta çağdan kalmış bir hamleyi uygulamaya çalışmışlar, sosyalizmi atlamışlar, sonuç olarak da bu girişimde başarısız olmuşlardır.[129]

Doğan Avcıoğlu ise az gelişmiş ülkelerde Batı toplumunda olduğu gibi gelişmeye ön ayak olacak burjuva sınıfı olmadığından kapitalist gelişme çabalarının başarıya ulaşamayacağını Türkiye ve benzer seviyedeki ülkelerden örnekler vererek izah etmiştir. Az gelişmiş ülkelerin yalnızca devletçi politikalar ile gelişebileceğini, devletçi bir politikanın reformlar ile desteklenerek işçi ve köylü sınıfının uyandırılması gerektiğini düşünmüştür. Böylelikle hızlı sanayileşme sürecine girilecek, işçi sınıfı canlandırılacak, sosyalizme geçiş için toplumsal koşullar elverişli olacaktı.[130]

SKD toprak reformu üzerine görüşlerini şöyle dile getirir: Doç Dr. Suat Aksoy (Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Akademisyeni), toprak meselesinin az gelişmiş ülkelerin ortak problemi olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin bu sorunu çözmek zorunda olduğunu, modern anlamda tarım yapılabilmesi için güçlü bir sanayinin kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü; modern tarım yapabilmek için gerekli teknolojik parçalar ileri sanayi de üretilebilir. Türkiye siyasetinin de toprak reformu sorununu çözmek istememesinin nedenini büyük mülk sahiplerinin bunu istememesi, mevcut siyasetin de onların çıkarları doğrultusunda davranmasından dolayı olduğunu açıkca ifade etmişlerdir.[131]

Türkiye'de 1965 seçimlerini SKD şöyle değerlendirir: Sadun Aren, 1961 seçimlerinde katılım oranı %81 iken 1965 seçimlerine katılım oranının %66'ya düştüğünü, 1961 seçimlerine göre yaklaşık bir milyon kişinin 1965 seçimlerine katılmadığını belirtmiştir. Oy kullanmayan seçmenlerin büyük çoğunluğunun CHP'li kişiler olduğunu, "Ortanın Solu" siyasetinin CHP'ye oy kaybettirdiğini iddia etmiştir. Adalet Partisi, Millet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi gibi partileri sağcı partiler olarak belirtmiş, sağ bloğun önceki seçime göre 300 bin oy kaybettiğini, bu seçimin aslında sağın zaferi olmadığını söylemiştir. [132]

Sadun Aren, Türkiye İşçi Partisi'nin seçim sonrası durumunu da incelemiştir. TİP için verilen oyların, diğer küçük partilerin aksine bölgedeki nüfuzlu kişilere değil, TİP'in kendisine verilmiş olduğunu söyler. Sadun Aren'e göre TİP 1965 seçimlerinde daha fazla

[129]"SKD", **Yön Dergisi**, Sayı 72, 1 Mayıs 1963, s. 6.

[130]"SKD", **Yön Dergisi**, Sayı 70, 17 Nisan 1963, s. 7.

[131]"SKD'de Toprak Reformu", **Yön Dergisi**, Sayı 105, 2 Nisan 1965, s. 7.

[132]"SKD Söyleşileri", **Yön Dergisi**, Sayı 142, 17 Aralık 1965, s. 7.

oy alabilirdi. Lakin TİP'in henüz fazla tanınmamış bir parti olması, yeterince gelişme imkânı bulamaması, hakkında kara propagandalar yapılması, TİP'in daha çok miktarlarda oy almasına engel olan durumlardandır.[133]

SKD Yön Hareketi'nin parlamenter sistem içerisinde mücadele yolunu benimsediği bir dernekti. Misyonu Kemalizm kaynaklı bir sosyalizm sistemine sahip parti oluşturabilmekti. 1965 seçimlerinde Türkiye solunun aldığı göreceli yenilgi ile sosyalizme giden yolun parlamenter sisteme kapalı olduğunu düşündüler, böylelikle SKD içerisinde bölünmeler başladı. Sosyalizme giden süreçte demokratik olmayan yöntemler aramaya başladılar. SKD'ye katkıda bulunup, emek verenler yavaş yavaş çekilmeye başladılar. Bilinene göre 10 Kasım 1968 yılında dernek faaliyetleri durdu.[134]

2.6.Öğrenci Hareketleri 1960-1971

1960'lı yıllar Türkiyesi'nde gençlik hareketleri önemli bir yer tutmaktaydı. Öğrenci kesimin memnuniyetsizliklerini politik anlamda ifade ettiği ülkelerden birisi de Türkiye idi. Türkiye'de özellikle üniversite öğrencilerinin politik duruşu 1950'li yılların sonunda belirginleşmeye, kendisini hissettirmeye başladı. 1961 anayasası ile sağlanan demokrasi ortamı, gençlerin daha önce hiç olmadığı kadar politik kimliğe bürünmelerini sağladı. Ulusal anlamda kalkınma, adaletsizlik, ekonomik eşitsizlik gibi konular gençler arasında dönemin iç meseleleriydi. Dış politika da ise Vietnam Savaşı, Latin Amerika ülkelerindeki kargaşalar gençliğin gündeminde olan konulardı. 1960'lı yıllarda politikleşmiş öğrencilerinin önemli bir bölümü sol düşünceye ilgi duymaktaydı. Mevcut sistem içerisinde de köklü, radikal değişimler talep etmekteydi.[135]

1960'lı yıllar 1950'li yıllara göre aksi özellikler göstermekteydi. Türkiye, 1960'larda anayasanın sağlamış olduğu özgürlükler ile ilk defa ideolojik siyasi faaliyetlere izin veriyordu. Artık Türkiye'de özellikle de üniversitelerde solcu öğrenci ve akademisyenler vardı. Öğrenciler kendi siyasal örgütlerini kurdular. Bunlardan bazıları da Türkiye İşçi Partisi bünyesine ve uzantılarına katıldılar. Çeşitli sol kaynakların yabancı dillerden Türkçe'ye çevrilmesi ve düşük fiyatlarla satılabilmesi sol siyasal literatürü ulaşılabilir ve yaygın hale getirmiş oldu. Türkiye'nin içerisinde bulunmuş olduğu tecrit durumu artık sona ermişti. Ülkedeki gençler, kadınlar, kızlar, üniversiteliler, 67 şehir artık dünyaya başka

[133]"SKD Söyleşileri", **Yön Dergisi**, Sayı 142, 17 Aralık 1965, s. 7.

[134] Atılgan, **age**, s. 282-283.

[135] Cangül Örnek, "Kültürel Okumanın Gölgede Bıraktıkları: 1960'lar ve 1970'ler Öğrenci Hareketi Örneği", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, Mart 2016, s. 95.

bakmaya, olup bitenlerin farkına varmaya başladı. Bu farkındalığın endişelendirmiş olduğu sağ kanat durumdan rahatsızdı. Komünizme karşı mücadele olarak adlandırdığı planını uygulamaya doğru hazırlanıyordu.[136]

Sosyalizm hakkında öğrencilerin düşüncelerine bakalım. Ahmet Taner Kışlalı'dan dönemin öğrenci kuşağı üzerinde elde edilen bilgilere göre sosyalizmin geri kalmış ülkelerin kurtuluşu için tek yol olduğunu düşünenlerin oranı %22, insanları mutlu edebilecek, daha eşit ve adil bir sistem olduğunu düşünenlerin oranı %23, adil bir düzen olduğunu düşünmelerine rağmen Rus emperyalizminin oyuncağı bir sistem olduğunu düşünenlerin oranı da %15'dir. Öğrencilerin %11 civarı da insani, vicdani, temel hak ve özgürlükleri yok eden yıkıcı bir rejim olduğunu düşünmekteydi. İstatistiklere göre %21'i fikrim yok diye belirtirken, %5'i de başka seçenekleri işaretlemişti. İstatistiklere baktığımızda sosyalizm fikrinin gençler arasında oldukça tanınan bir düşünce olduğunu görebiliyoruz. 1960'lı yıllar düşünüldüğünde %21 oran apolitiklik açısından yüksek bir rakamdır ve şaşırtıcıdır. Sosyalizme karşı olup net bir şekilde olumsuz bakanların sadece %11 olması da bize 1960'lı yıllarda sol rüzgarların neden bu kadar güçlü estiğini açıklar niteliktedir. Rakamlara göre sosyalizm fikrini benimseyen öğrencilerin %2'si Adalet Partisine, %44'ü CHP'ye, %3'ü MHP'ye, %19'u Türkiye İşçi Partisi'ne oy vermiştir. %28'lik bir kesim ise hiçbir partiye oy vermemiş, ya da bu soruya cevap vermekten çekinmiştir.[137]

1960'lı yıllarda üniversite öğrencileri arasında gençlik örgütlenme faaliyetleri yoğunlaşmaya başladı. Gençler arasında sosyalist faaliyetlerde bulunan kesim en aktif grupları oluşturmaktaydı. Dönemin gençliği kendi sorunlarının dışında işçi, köylü sınıfı üzerinden sosyalist ideolojiyi benimsemekte, eylemlerini de bu doğrultuda yapmakta idi. Gençlik hareketleri 1980'li yıllara kadar yoğun biçimde sürdü. Fakat araya giren 12 Mart Muhtırası ile kesintiye uğradı. 12 Mart Muhtırası ile üniversite gençliğindeki siyasi yapılanmalar durduruldu. Bu müdahale gençlik üzerinde farklı arayışlara, eylem biçimlerinin değişmesine, anarşi ve terör faaliyetlerine doğru yönelime sebebiyet verdi. 12 Mart rejiminin üniversiteler için getirdiği hukuksal düzenlemeler sarsıcı oldu. Sıkıyönetimin üniversitelere karşı olumsuz tavırları bu dönemlerde halk arasında da üniversite ve üniversiteli düşmanlığı yaratmıştır.[138]

---

[136]FerozAhmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları,İstanbul 2012, s. 166.

[137] Ahmet Taner Kışlalı, **Öğrenci Ayaklanmaları**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974, s. 178 ve 196.

[138] Sefa Salih Aydemir, "12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları",**Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, 2014, s. 43-43.

Tıpkı dünyada olduğu gibi Türkiye üzerinde de siyasal gençlik hareketleri en yoğun dönemini 1968 yılında yaşamıştır. Aynı yıllarda öğrenci faaliyetleri kadar, cılız da olsa işçi hareketlerinde de kayda değer artışlar görülmüştür. 68 kuşağı olarak sıkça bahsedilen kesim Türkiye solunda önemli izler bıraktı, dinamizm getirdi. 1965 yılında Fikir Kulüpleri Federasyonu ile başlayan örgütlü süreç 1969 yılında Dev-Genç yapılanmasına dönüştü. 1970'lere doğru öğrenci-gençlik hareketleri ülke sorunlarına çözüm arayan siyasal devrimci faaliyetler yürüten örgütlere dönüşmüş oldu. Dev-Genç adı verilen yapılanma o dönemlerde üniversite ve yüksekokullarda görülen Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu'nun kısa adı idi. O dönemlerde Türkiye gençliğinin dünya sol hareketlerinden esin kaynakları şunlardır: Filistin Halk KurtuluşÖrgütü(FKÖ), Güney Amerika'da devrimci mücadelerde bulunan Küba örneği ile tanınan Ernesto Che Guevara, Mao Zedong tarafından mücadelesi yürütülen Çin kültür devrimi gibi çeşitli örnekler verilinebilir. Bu hareketlere sempati duyan gençlerden bazıları da Filistin mücadelesi için kurulan eğitim kamplarına katılmışlardır. Öğrenci hareketleri Avrupa'dakine benzer şekilde üniversite reformu isteğiyle ortaya çıkmış, demokratik özerk bir üniversite isteği zamanla siyasallaşmanın şiddetiyle emperyalizm karşıtlığına dönüşmüştür. "Kahrolsun Amerika", "Tam Bağımsız Türkiye gibi sloganlarla bu hareket gittikçe alevlenmiştir.[139]

Sonuç olarak öğrenci hareketleri 1961 anayasasının, Türkiye içerisinde sosyalizmin yalnızca marjinal çevrelerce savunulmasını engellemiş, sosyalist ideolojinin örgütlü hale gelmesine ve büyümesine olanak sağlamıştır. Sosyalist öğrenci hareketi, 1965 yılından sonra politik anlamda TİP'in kontrolü ve gözetimi altında olmuştur. 1968 yılında ise FKF'nin ikinci kurultayı ile TİP'in kontrolünden çıkan sosyalist gençlik hareketi politik, demokratik yollarını terk etmiş zamanla militanlaşarak tatsız olaylar yaşanmıştır. Bazı gençler El Fetih'in(Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi) Suriye ve Ürdün kamplarında askeri eğitimler alarak Türkiye'de yasadışı eylemlere girişmişlerdir. Sol muhalefete karşı olarak CKMP ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin kurdurmuş olduğu komando kampları gerginliği artırmıştır. MHP'lilere göre komando gençlik kampları Türkiye'nin siyasi yapısını ve bütünlüğünü korumak için sosyalizme karşı açılmış bir cepheydi. Muhalefet ise komando kamplarını Alman Nazilerinin SA'larına benzetmiş, MHP'nin lideri Alparslan Türkeş'i Hitlercilik ile suçlamıştır. Bu suçlamalar dönemin CHP lideri Bülent Ecevit tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Alparslan Türkeş ise bu iddialara karşı çıkmış, reddetmiştir. Sosyalistler ise

[139] Mehmet Koca, "68 Öğrenci Olayları ve Üniversitelerde Politik Şiddet",**Birey ve Toplum Dergisi**, Cilt 8 Sayı 15, 2018, s. 92-93.

komando kamplarının ABD'nin finansal olarak desteklediğini iddia etmiştir. AP Hükümeti'nin 1970 yılında hazırlatmış olduğu, 1978 yılında ifşa olan MHP Raporu'na göre komando hareketi'nin finansal masrafları MHP teşkilatınca ve MHP'li iş adamlarınca karşılanmıştır.[140]

Cumhuriyet tarihimiz süresince sosyalist düşünce Türkiye'de yeraltı faaliyetlerinde bulunan TKP şahsında ezilmiş, ötekileştirilmiş, bastırılmış, yok edilmeye çalışılmış bir ideolojiydi. 1960'lı yıllarla birlikte kendine yer edinen sosyalizm TİP deneyiminin göreceli başarısı sayesinde ilk defa daha geniş kitlelere hitap etmişti. Sosyalizm mücadelesi bizlere Türkiye'de sınıf mücadelesinin ciddi boyutlara ulaştığını, pek çok kazanımının olduğunu göstermektedir. Bu mücadele anlayışı 12 Mart askeri rejim darbesiyle kesintiye uğramasına rağmen 1970'li yıllarda da dalga dalga yayılacak, tarihte derin izler bırakacaktı.[141]

2.7. 9 ve 12 Mart Darbe Süreci

1961 yılından itibaren koalisyon ortağı olarak ülkeyi yöneten AP, özellikle 1965 yılından sonra hem siyasi hem de sosyal alanlarda birçok problemlerle karşı karşıya kalmıştır. 1965'ten sonra her yıl üniversitelerde öğrenci eylemleri, sosyalist faaliyetler ve işçi grevleri artmaya devam etmiştir. Özellikle 1968 tarihinde bütün dünyanın gündeminde olan öğrenci hareketlerinden Türkiyede oldukça etkilenmiştir. Birçok ülkede benimsedileri siyasi görüşler altında toplanan öğrenciler ve gençler, dünyanın çeşitli yerlerinde mitingler, toplantılar ve yürüyüşler düzenleyerek büyük bir hareketlenmeye neden olmuşlardır. Ancak her ülkenin kendi içinde farklı siyasal ve sosyoekonomik sorunları olmasıyla birlikte devlet yapılarındaki farklılıkların olmasından dolayı gençlik hareketleri her ülkede farklı nitelik ve görünüş kazanmıştır.[142]

Türkiye'deki gençlik hareketleri 1969 yılında bir öğrenci ve üniversite olaylarından çıkmış ve bir başka boyut kazanmıştır. Farklı ideolojiler etrafında toplanan öğrenciler, büyük kitleleri komuta eder duruma gelmiştir. Gençleri etkileyenler arasında siyasi partiler, yayın organları, üniversite hocaları, yazarlar, dernek kuruluşları veya görevlendirilmiş bazı

[140] Celil Bozkurt, "1968 Olayları'nın Türk Siyasetine Etkisi: Milliyetçi Hareketin "Komando" Kampları", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Cilt 117, Sayı 231, 2017, s. 84.

[141] 40. Yılında Türkiye'de 1968, **Gerçek Gazetesi**, Erişim Tarihi: 11.10.2021, Erişim: https://gercekgazetesi.net/teori-tarih/40-yilinda-turkiyede-1968

[142] Sadi Koçaş, **Atatürk'ten 12 Mart'a**, May Yayınevi, İstanbul 1977, s.1884.

öğrenciler vardır.[143] 1970 yılında ise öğrenci ve işçi hareketleri daha da artarak farklı bir boyut kazanmış ve silahlı eylemler başlamıştır. 1970'in Mayıs ayında DİSK'in faaliyetlerinin kısıtlanması ve sendikalar yasasının meclisten geçmesi bu eylemleri daha da artmıştır.[144] Yasanın yürürlüğe girmesini engellemek için işçiler 15 Haziran 1970 tarihinde Ankara'da yürüyüşe geçmiştir. İstanbul ve Kocaeli'nde de eylemlerin başlaması ile birlikte eylemcilerin sayısı 70 bine ulaşmıştır. Hükümet istifa sloganları ile ilerleyen eylemciler, askerlerin kurduğu barikatları aşmışlar ve yaşanan olaylar sonucunda 1'i polis olmak üzere 4 kişi hayatını kaybetmiştir. Olayların büyümesiyle Süleyman Demirel, istemediği halde sıkıyönetim ilan etmiştir.[145]

Bu dönemde bir başka önemli olay da Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının faaliyetleridir. Gezmiş ve arkadaşlarının adının İş Bankası ve Ziraat Bankası soygunlarında geçmesi, ardından adam kaçırma olayları ile birlikte ülkenin gündemine oturmuştur. Kendilerine Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu adını veren bu gençler dört Amerikan askerini kaçırarak fidye istemişlerdir. Gezmiş ve arkadaşlarının karargahı olarak bilinen ODTÜ, bu olaylardan dolayı kuşatma altına alınmıştır. ODTÜ'de güvenlik güçleri ile eylemciler arasında çıkan 9 saatlik çatışma sonucun 3 kişi hayatını kaybetmiş ve 26 kişi de yaralanmıştır. Üç gün sonra Amerikalı askerler serbest bırakılmıştır. Bu sırada ordu içerisinde de hareketlenmeler iyice artmaya başlamıştır.

AP, tüm bu olaylardan sonra gücünü kaybetmeye başlamış ve 1971 yılına kadar ihtilal arayışlarına başlayan gruplar ortaya çıkmıştır. Bunlardan en etkilileri Yön Hareketinin kurucularından Doğan Avcıoğlu'nun oluşturduğu sivil grup, Madanoğlu Grubu Kabibay gruplarıdır. Daha sonra aynı amacı hedefleyen bu gruplar Avcıoğlu'nun başlattığı Devrim hareketi çatısı altında birleşmişlerdir. Bütün bu hadiseler sonucunda bir askeri müdahale beklenmeye başlanmıştır. Nitekim Devrim hareketi çevresinde toplananlar bu darbeyi 9 Mart'ta planlamışlardır. 9 Mart'ta Hava Kuvvetleri Komutanlığında bir toplantı yapılmıştır. Bütün ihtilalciler o gün harekete geçmiştir ve yüzlerce genç subay toplantıdan gelecek kararı beklemeye başlamıştır.[146] Ancak beklenen olmamış ve Faruk Gürler'in bekleme kararına uyulup o gün ihtilal yapma kararından vazgeçilmiştir.

---

[143]Koçaş, **age**, s.1905.

[144]Hanife Gurnaz, **27 Maysı'tan 12 Mart'a Türkiye'deki Darbe Teşebbüsleri ve Basın,** Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Akasaray 2019, s. 47.

[145]Gurnaz, a**gt**, s. 47.

[146] Numan Esin, **Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları,** Doğan Kitapçılık, İstanbul 2005, s.278.

Bekleme kararına rağmen Celil Gürkan 9 Mart gecesi Bahçelievler'de bir toplan yapmıştır. Lütfi Erol, Ömer Çokgör, Şükrü Köseoğlu gibi isimlerde bu toplantıya katılmışlardır. Orada birlik komutanlarının Ankara'ya gelmiş olmasından dolayı ihtilal kararı alınmıştır. Faruk Gürler'e bu karar 10 Mart günü Celil Gürkan tarafından bildirilmiştir. Faruk Gürler, 14 Mart'a kadar süre istemiştir. Ancak ordunun tamamı sosyalist bir müdahaleyi desteklemiyordu. Özellikle Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ve 1 Ordu Komutanı Orgeneral Faik Türün, sosyalist darbeye karşıydılar. 12 Mart günü karşı bir darbe ile bu ihtilal başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

SONUÇ

Türkiye tarihinde sol düşünceyi iyi anlayabilmek ve kavramak için dönemin koşulları dikkate alınmalıdır. Çalışmada Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden 9 Mart 1971 Darbesi'ne kadar sol muhalefetin tarihi sosyalizm ekseninde incelenmiştir. Konunun iyice anlaşılabilmesi için kayda değer önemli hadiseleri incelememiz gerekmektedir. Osmanlı son dönemlerinde sol düşünce kendisini iyi tanıtabilmiş, halk tarafından da benimsenebilmiş değildir. Çoğunlukla işçilerin problemleri üzerinden kendisine yer edinmiş, kültürel anlamda varlığını hissettirememiştir. Osmanlı solculuğunun Avrupa'nın aksine dine bakış açısı farklıdır. Sonraları Türkiye toplumunda da din ile barışık olmayan sol düşünce, Osmanlı aydınları arasında islam-sosyalizm senteziyle karşımıza çıkmış. Ve sentez doğrultusunda halk üzerinde sempati toplamaya çalışmıştır.Sosyalizmin Anadolu'da din ile barışık bir çizgi izlemesinde elbette dönemin koşulları ve toplumsal anlamda bir İslam ülkesi olmamızın payı inkâr edilemez.

Milli Mücadele döneminde antiemperyalizm şemsiyesi altında buluşan Osmanlı solcuları milliyetçi düşünce ile bağ kurmuş, kapitalist batılı düşmanlara karşı ortak bir savaş vermiştir. Kurtuluş Savaşı sonrasında yapılan inkılaplar ile feodalizmin kalıntıları ortadan kaldırılmaya çalışılmış, teokrasi de törpülenmişti. Bu gelişmeleri ilerici olarak gören, yapılan reformlardan mutlu olan sosyalistler daha sonraları Kemalist ideoloji ile kavgaya girişmişlerdir. 1960'lı yıllara kadar resmi devlet ideolojisinin tahakkümü altında kalan sosyalizm; yasaklanmış, sosyalistler tutuklanmış, dergi ve gazeteleri kapatılmıştır. Yasaklanmış olmasına rağmen Türkiye solunun içerisinde az da olsa sadık bir kitle bu mücadeleye gizli olarak devam etmiştir. TKP olarak bilinen bu gizli sol, hem katı Sovyet yanlısı olmasından hem de 1956 yılında SSCB'nin Macaristan'a olan müdahalesinden dolayı toplum ve aydınlar arasında gözden düşmüştü. Sol üzerindeki tahakküm ancak 1960 darbesi ve sonrasında çıkarılan 1961 Anayasası ile bir süreliğine son bulmuştur. 1961 sonrası nefes alabilen sosyalistler ara vermeksizin çalışmalarına başlamışlar. Sosyalizmin yayılıp gelişebilmesi için partiler, gençlik yapılanmaları, dernekler, dergiler kurmuşlardır.1961 yılıyla beraber solun en güçlü yasal partisi Türkiye İşçi Partisi ortaya çıkmıştır. TİP, kendisine destek bulabilmek için işçi sınıfı ve işçi sendikaları üzerinde etki yaratmaya çalışmıştır. Sınıf siyaseti amacını güden TİP, işçi ve köylü sorunlarına odaklanmış, dönemin aydınları arasında da ilgi görmüştür.

1960'lı yıllarda meşru zemin bulmanın da verdiği fırsatla işçi sınıfı ilk kez toplumsal düzeydeki gücü ile harekete geçti. Emekçi sınıf gerek sivil toplum örgütlerinde gerekse de siyasal toplumda etkili olmuştu. Memurlar ilk sendikal mücadelelerini bu dönemde

başlatmıştı. Hak talepleri doğrultusunda meydanlarda göründüler. Türkiye'de öğrenci gençliği de yine bu dönemde dünyadaki akran gençliğin izinden giderek muhalif sese kulak verdiler. Sosyalist düşünce, ilk defa kendisine bu kadar rahat toplumsal bir zemin bulabildi. Öte yandan radikal faşizan milliyetçilik de ilk defa parti olarak örgütlenmişti. Bununla beraber İslamcı hareket de siyaset sahnesine girmiş oldu.

1960'lı yıllar çeşitli siyasal ve toplumsal sorunlar üzerine canlı entelektüel tartışmalara sahne oldu. 1961 Anayasasının getirmiş olduğu özgür ortamla beraber bu tartışmalar çeşitli dergilerde gözüktü. Bu dönemlerde bu tartışmaların yoğunlukla olduğu bir mecra da Yön dergisiydi. Yön dergisi sığ ve klasik tartışmaların yapıldığı bir dergi değildi. Aksine farklı görüş ve fikirlerin sol eksende tartışıldığı bir yayımdı. Sonraki yıllarda çıkan dergiler Marksist düşüncenin herhangi bir biçimini benimsiyor, daha radikal çizgiler izliyorlardı. Bu dergilerin etrafında oluşan hareketler zamanla hizipleşiyor ve farklı fraksiyonlara bölünüyorlardı.

Sosyalist kesimde 1960'lı yılların ortalarındaki en şiddetli tartışma, Türkiye'nin hangi tarihsel süreçte olduğuydu. Mehmet Ali Aybar ve TİP'in çevresindekiler Türkiye'de demokrasi yoluyla gerçekleşebilecek bir sosyalist düzenin kurulabileceğine inanıyorlardı. Mihri Belli öncülüğündeki diğer grup ise, Türkiye'nin feodalist özellikler barındıran bir Asyalı toplum olduğunu, işçi sınıfının oldukça zayıf kaldığını, sosyalist devrimin ancak aydın ve askerlerin ortak hareketi ile gerçekleşebileceğini savunuyorlardı. Milli Demokratik Devrim adıyla tanınan bu akım 1968 yılında Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun yönetimini ele geçirdi. Yönetimi ele geçirmesiyle FKF'yi Dev-Genç(Devrimci Gençlik) örgütüne dönüştürdü.

1968 yılında Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgal etmesi dünyada tepkilere yol açtı. Bu tepkiler Türkiye'ye de sıçradı. Türkiye solu içerisinde de çeşitli tartışmalara yol açtı. Mehmet Ali Aybar'ın Sovyet işgalini eleştirmesi, partideki Sadun Aren ve Behice Boran gibi isimlerin de işgale karşı olmaması TİP içerisinde bölünmelere yol açtı. Bölünen solculardan bazıları Doğu Perinçek önderliğinde Maoist düşünceye kaydılar. 1970'li yıllardan itibaren Milli Demokratik Devrim taraftarları sosyalist propaganda ve faaliyetlerin yeterli olmadığını düşünerek silahlı mücadeleye giriştiler. Türkiye'de maalesef terör faaliyetleri dönemi başladı. Silahlı mücadelenin fikirsel mücadeleden daha güçlü olduğunu zannedenler TKP-ML, TİKKO, THKO, THKP-C gibi silahlı terör örgütleri kurarak gerilla savaşı başlattılar. Kanlı hadiseler yaşandı.

Milli Demokratik Devrim akımının aydınlardan oluşan diğer kolu da subaylarla koalisyon mücadelesine girişti. Askeri darbeyle sosyalist iktidarı kurmaya çalışan bu girişim de 15/16 Haziran 1970 yılında İstanbul'da büyük çaplı bir miting düzenledi. Bu gösteri askeri güçlerin sert müdahalesi ile karşı karşıya kalınca yıkıma uğradı. Bu süreçte TKP, TİP gibi partilerin yaşadığı zorluklar entelektüel aydınlar arasında nüfuz kazanmasını sağladı. 12 Mart 1971'de gerçekleşen Askeri Muhtıra ile Türkiye'de sol düşünceye ağır bir darbe vuruldu. 1971'de gerçekleşen tutuklama ve yargılanmalar ile beraber bir dönem kapanmıştır.

KAYNAKÇA

40. Yılında Türkiye'de 1968, **Gerçek Gazetesi**, Erişim Tarihi: 11.10.2021, Erişim: https://gercekgazetesi.net/teori-tarih/40-yilinda-turkiyede-1968

AÇIKKAYA Savaş, **Türkiye'de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları 27 Mayıs 1960 – 12 Mart 1971**, Doktora Tezi, İstanbul 2009.

AHMAD Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.

AKBULUT Erden, **Dr. Şefik Hüsnü Deymer'in Yaşam Öyküsü**, Vazife Yayınları, İstanbul 2010.

Akbulut Erden – Tunçay Mete, **Türkiye Halk İştirakiyunFırkası(1920-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

AKINCI Abdulvahap, "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", **Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, Nisan 2014, ss. 55-72.

ARBAÇ İmren, "Milli Mücadele Dönemi Rus-Türk İlişkilerinde Yeşil Ordu – Çerkes Ethem – Mustafa Suphi ve Arkadaşları Üçgeni", **Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi**, Cilt I, Sayı 2, 2017.

ATILGAN Gökhan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar**, Yordam Kitap, İstanbul 2018.

ATILGAN Gökhan, **Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön ve Devrim**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001.

ATILGAN Gökhan – AYTEKİN Atilla, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**, Yordam Kitap, İstanbul 2015.

ATASEVER Abdullah, **Milli Mücadele Döneminde Sosyalizm**, Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.

AVCIOĞLU Doğan, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın,** Tekin Yayınevi, İstanbul 1976.

AVCIOĞLU Doğan, "*CHP'de Sola Açılış*", **Yön**, Sayı 187, 1966, ss. 3.

AVCIOĞLU Doğan, "SKD", **Yön**, Sayı 70, 1963.

AVCIOĞLU Doğan, "SKD İstanbul Şubesi Açıldı", **Yön**, Sayı 75, 1963.

AVCIOĞLU Doğan, "Sosyal Adalet ve Yön", **Yön**, Sayı 124, 1965.

AVCIOĞLU Doğan, "Sosyalist Dernek Meselesi", **Yön**, Sayı 37, 1962.

AVCIOĞLU Doğan, "Yön'ün Seçim Tahmini", **Yön**, Sayı 130, 1965.

AYDEMİR Sefa Salih, “12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, 2014.

Aybar Mehmet Ali, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi,** Cilt I, BDS Yayınları.

AYDEMİR Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922**, Cilt 2, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989.

AYDIN Songül, **12 Mart 1971 Öncesinde Ant Dergisi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

BABALIK Naciye, **Türkiye Komünist Partisinin Sönümlenmesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2003.

BELGEMurat, “Türkiye İşçi Partisi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** Cilt 8,İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

BERKES Niyazi, **Unutulan Yıllar**, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

BORA Tanıl, **Cereyanlar Türkiye’de Siyasi İdeolojiler**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

BOZKURT Celil, “1968 Olayları’nın Türk Siyasetine Etkisi: Milliyetçi Hareketin “Komando” Kampları”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Cilt 117, Sayı 231, 2017.

BULUT Engin Çağdaş, **Modern Türkiye’de Komünizm Algısı**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon 2019.

CESUR Ertuğrul, **Osmanlı Dönemi Sosyalizm Tartışmaları ve İştirak Kavramı**, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 3, 2017.

ÇAVUŞOĞLU Hüseyin, “27 Mayıs 1960 Darbesinin Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Tartışma”, **Türk Siyasal Hayatı Osmanlı Modernleşmesinden Günümüze,** Nobel Yayınları, Ankara 2018, ss. 333-365.

DÖNER Hasan, **Türkiye İşçi Partisi’nin Geçirdiği Siyasal Dönüşüm Süreçlerinin Arka Planı (1961-1969)**, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman 2017.

DURSUN Davut, **27 Mayıs Darbesi**, Şehir Yayınları, İstanbul 2001.

DURSUN Davut, “Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl 1, Sayı 3, 2005, ss. 175-196.

Erdem Hamit, **THİF Yayın Organı Yeni Hayat Mart- Eylül 1922**, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2017.

ERİŞTİ Lütfü, **Türkiyede İşçi Sınıfının Tarihi**, Kutulmuş Basımevi, İstanbul 1951.

MEŞE Ertuğrul, **Komünizmle Mücadele Dernekleri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

ESİN Numan, **Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları,** Doğan Kitapçılık, İstanbul 2005.

Gerger Haluk, **Türk Dış Politikasının Ekonomo Politiği: Soğuk Savaştan Yeni Dünya Düzenine,** Belge Yayınları, İstanbul 1999.

GENCER Tülay, **Bir Eylem ve Düşünce Adamı: Doğan Avcıoğlu**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2020.

GENÇ Deniz – ESİN Murat, **Yakınlaşmayı Anlamak: Bolşevikler ve Milli Mücadeleciler 1919-1922**, s. 60-61.

GİRİTLİOĞLU Fahir, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, Cilt 2, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965.

GURNAZ Hanife, **27 Maysı'tan 12 Mart'a Türkiye'deki Darbe Teşebbüsleri ve Basın,** Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Akasaray 2019.

KABACALI Alpay, **Türkiye'de Gençlik Hareketleri**, Gürer Yayınları, İstanbul 2007.

KARADENİZ Zeynep –İlhan AKDERE, **Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi-1**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1994.

KAYNAR Mete Kaan, **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

KILIÇ Selda, "İstiklal Harbi'nde Sovyetler Birliği'nden Gelen Yardımlar", **DTCF Dergisi**, Cilt 56, Sayı 1.

KIRPIK Cevdet, **Osmanlı Devletinde İşçiler ve İşçi Hareketleri(1876-1914)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta 2004.

KIŞLALI Ahmet Taner, **Öğrenci Ayaklanmaları**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974.

KİLİ Suna – GÖZÜBÜYÜK Şeref, **Türk Anayasa Metinleri Senedi İttifaktan Günümüze,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.

KOCA Mehmet, "68 Öğrenci Olayları ve Üniversitelerde Politik Şiddet", **Birey ve Toplum Dergisi**, Cilt 8 Sayı 15, 2018.

KOÇ Yıldırım, **Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013.

KOÇAŞ Sadi, **Atatürk'ten 12 Mart'a**, May Yayınevi, İstanbul 1977.

KURAT Akdes Nimet, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, TTK Basımevi, Ankara 1987.

KÜÇÜKŞAHİN Emre – BİÇEN Emre, **Osmanlı Modernleşmesinin Bir Krizi Olarak Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Türkiye Solunun Eleştirel Yaklaşımı**, ss. 1-23.

MACAR Elçin, **Doğan Avcıoğlu ve 12 Mart,** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992.

NESİMİ Abidin, **Türkiye'de Sosyalizmin Teorik Sorunları**, Yücel Yayınları, İstanbul 1976.

OKYAR Osman, **Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921),** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1998.

ÖKÇÜN Gündüz, **Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

ÖRNEK Cangül, "Kültürel Okumanın Gölgede Bıraktıkları: 1960'lar ve 1970'ler Öğrenci Hareketi Örneği", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, Mart 2016.

ÖYMEN Altay, **Değişim Yılları**, Doğan Kitap, İstanbul 2014.

ÖZGÜDEN Doğan, "Halk Direnecektir", **Ant**, Sayı 5, 31 Ocak 1967.

ÖZGÜDEN Doğan, "Niçin Ant", **Ant**, Sayı 1, 3 Ocak 1967.

ÖZGÜDEN Doğan, "Sosyalist Dergi Ant", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

ÖZDEMİR Hikmet, **Doğan Avcıoğlu Bir Jön Türk'ün Ardından**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2000.

ÖZDEMİR Hikmet, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986.

ÖZDEMİR Hikmet, **Sol Kemalizm**, İz Yayıncılık, İstanbul 1993.

ÖZGÜR A. Faruk, “Darbe Kültürümüzde ilerlemeler”, **Yeni Türkiye**, Yıl 5, Sayı 29, 1999, ss.158-162.

Resmi Gazete, 10491, 28 Nisan 1960.

Resmi İdeoloji ve Sol, ed. Mete Kaan Kaynar, Maki Basın Yayıncılık, Ankara 2011.

Sander Oral, **XX, XXI ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası**,Sevinç Matbaası, Ankara 1967.

SARGIN Nihat, **TİP’li Yıllar 1961-1971**, Felis Yayınevi, İstanbul 2001.

SARICA Murat, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Milenyum Yayınları, İstanbul 2017.

SAYILGAN Aclan, **Bizim Radyo ve Hoparlörleri**, Kardeş Matbaası, Ankara 1969.

SAYILGAN Aclan, **Solun 94 Yılı 1871-1965**, Mars Matbaası, Ankara 1968.

SAYILGAN Aclan, **Türkiye’de Sol Hareketler**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2009.

“Sosyalist Kültür Derneği Konferansları”, **Yön Dergisi**, Sayı 61, 13 Şubat 1963, s.4.

“SKD”, **Yön Dergisi**, Sayı 70, 17 Nisan 1963.

“SKD”, **Yön Dergisi**, Sayı 72, 1 Mayıs 1963.

“SKD Söyleşileri”, **Yön Dergisi**, Sayı 142, 17 Aralık 1965.

“SKD’de Toprak Reformu”, **Yön Dergisi**, Sayı 105, 2 Nisan 1965.

“Sosyalist Kültür Derneği Kuruluyor”, **Yön Dergisi**, Sayı 53, 19 Aralık 1962.

ŞİŞMANOV Dimitri, **Türkiye’de İşçi ve Sosyalist Hareketi**, Çev. Tuğrul Deliorman, Devlet Yayınevi, Sofya 1965.

TEMÜR Haydar, “Kendi Yayınları Çerçevesinde Osmanlı Sosyalist Fırkası Çevresinin Fikirleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 60, 2017.

TEVETOĞLU Fethi, **Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler 1910-1960**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1967.

TUNAYA Tarık Zafer, **“Türkiye’de Siyasal Partiler”**, Cilt 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

TUNÇAY Mete, **Türkiye’de Sol Akımlar**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1978.

TUNÇAY Mete, ZÜRCHER Eric Jan, **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik 1876-1923**, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

TÜRKMEN Emir Ali – ÖZGER Ümit, **Türkiye Solundan Portreler**, Dipnot Yayınları, Ankara 2016.

UNSUR Özge, **Türkiye Sol Hareketi İçindeki Yeri ve Görüşleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

UYGUR Dumrul Günay, **Türkiye İşçi Partisi 1961-1971**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.

ÜNSAL Artun, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

VARUY Nebil, **Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler-Yorumlar 1961-1971,** Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2012.

YILDIRIM Kadir, **Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011.

"Yön Bildirisi", **Yön**, Sayı 1, 1961.

YÜCEL Mustafa Serhan, **Demokrat Parti,** Ülke Kitapları, İstanbul 2001.

ZÜRCHER Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

EKLER

نومرو ٣ — ٢٠ . ٥ تموز ١٣٢٨ پنجشنبه

اشتراک

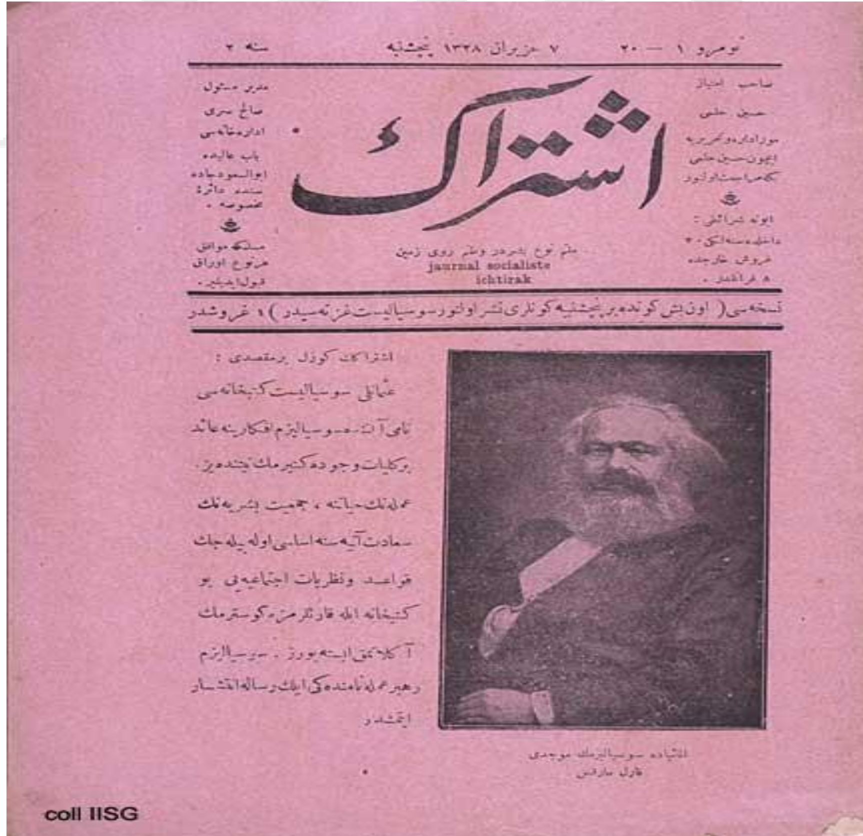
صاحب امتیاز
حسین حلمی
امور اداره و تحریریه
ایچون حسین حلمی
بکه مراجعت اولنور

ابونه شرائطی :
داخلده سنه لکی ٣٠
غروش خارجده
٨ فرانقدر .

سوسیالیزم افکارینک مروجیدر .
ملتم نوع بشردر وطنم روی زمین
Jaurnal socialiste
Ichtirak

نسخه‌سی (اون بش کونده بر پنجشنبه کونلری نشر اولنور)

Resim 1: İştirak Gazetesi ve Hüseyin Hilmi 1910.

نومرو ١ — ٢٠ . ٧ حزیران ١٣٢٨ پنجشنبه . سنه ٢

صاحب امتیاز
حسین حلمی
امور اداره و تحریریه
ایچون حسین حلمی
بکه مراجعت اولنور

ابونه شرائطی :
داخلده سنه لکی ٣٠
غروش خارجده
٨ فرانقدر .

اشتراک

مدیر مسئول
صالح سری
اداره‌خانه‌سی
باب عالیده
ابوالسعود جاده
سنده دائره
مخصوصه .
مسلکه موافق
هر نوع اوراق
قبول ایدیلیر .

ملتم نوع بشردر وطنم روی زمین
jaurnal socialiste
ichtirak

نسخه‌سی (اون بش کونده بر پنجشنبه کونلری نشر اولنور سوسیالیست غزته‌سیدر) ١ غروشدر

اشتراکک کوزل بر مقصدی :
عثمانلی سوسیالیست کتبخانه‌سی
نامی آلتنده سوسیالیزم افکارینه عائد
بر کلیات وجوده کتیرمک نیتنده‌یز.
عمله‌نک حیاتنه ، جمعیت بشریه‌نک
سعادت آتیه‌سنه اساسی اوله‌بیله‌جک
قواعد و نظریات اجتماعیه‌یی بو
کتبخانه ایله قارئلرمزه کوسترمک
آکلاتمق ایسته‌یورز . سوسیالیزم
رهبر عمله نامنده‌کی ایلک رساله انتشار
ایتمشدر

coll IISG

Resim 2: İştirak Gazetesi’nde1910 yılına ait bir görsel.

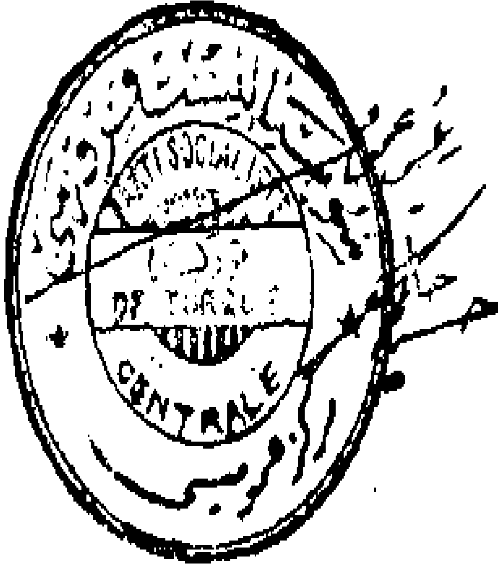
Resim 3: “İştirakçı Hilmi, mangizleri uçlan bakalım, arkadaş, iştirak edelim!”

Dönemin dergisi Rıfkı’dan Hilmi Bey için çizilmiş bir karikatür. (Fethi Tevetoğlu, Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler 1910-1960, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1967, s. 17)

PARTI SOCIALISTE
DE TURQUIE
SIEGE CENTRAL

توركيا سوسياليست فرقه سى
مركز عموميسى

Türkiye Sosyalist Fırkası
(Merkez-i Umumisi)
(Kâğıt Başlığı)

Mühür
Sosyalist Fırkası
(Merkez-i Umumisi)
Reis-i Umumi (imza)

Reis-i Umumi (imza)
Hüseyin Hilmi

Resim 4.Döneminin TSF'sine ait bir görsel.

Resim 5. Mustafa Kemal Paşa’nın mektubunun ilk sayfası. (31 Ekim 1920)

Resim 6. Adı geçen mektubun son sayfası.

Resim 7.TİP’in İlk Amblemi. (1961)

Resim 8. TİP’in İkinci Amblemi. (1969)

Resim 9. 1970’li yıllardan Günümüze TİP logosu.

Aksaray Üniversitesi Tez DeğerlendirmeFormu		
Öğrencinin AdıSoyadı: Hayrettin Ciba		**EVET**
	Kapak	
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynımı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlımı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygunmu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmişmi?	
	İçindekiler	
5	Sayfa numaraları tam verilmişmi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğrumu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler varmı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldımı?	
	Giriş	
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyormu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldumu?	
	Özet/Abstract	
11	Kılavuza uygunmu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlımı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldımı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldımı?	
	Kaynakça	
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldımı?	
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmışmı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygunmu?	
	Atıf Yöntemi **APA 6** □ **CMS** □	
	GenelDeğerlendirme	
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandımı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmişmi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanısavunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmişmi?	
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygunmu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygunmu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygunmu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmışmı?	